

ПРОГРАМ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ПРИЈЕПОЉЕ

2024-2029

Септембар 2024.

НАРУЧИЛАЦ: ТУРИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА ПРИЈЕПОЉЕ

ПРОГРАМ ИЗРАДИЛА: Регионална развојна агенција „Златибор“ д.о.о. Ужице (РРА Златибор)

Оперативни тим: Др Мирослав Ивановић, РРА Златибор
 Мр Тодора Алексић, РРА Златибор

Радна група: Игор Ерић, Епархија Милешевска, Српска православна црква
 Ален Дураковић, Исламска заједница, Меџлис Пријепоље
 Милена Јовановић, Канцеларија за младе, Општина Пријепоље
 Биљана Борисављевић, Удружење грађана Косатица
 Десимир Глушчевић, Центар за одрживи развој Камене Горе
 Славиша Јањушевић, Центар за одрживи развој Сопотница
 Мирсад Хоћић, Удружење пчелара Пријепоље
 Ирмедин Кордић, Економско трговинска школа Пријепоље
 Дејан Вујошевић, Економско трговинска школа Пријепоље
 Адис Муџезиновић, Општина Пријепоље, Одељење за инвестиције
 Милена Чичић, Туристичка агенција Сан-турс, Пријепоље
 Радоман Ђуковић, Месна заједница Камена Гора
 Драган Петрић, Планинарски клуб Камена Гора
 Душка Бајић, Регионална развојна агенција Златибор, Ужице
 Петар Васиљевић, Туристичка организација Пријепоље
 Драгана Вараклић, Туристичка организација Пријепоље
 Милан Кијановић, Туристичка организација Пријепоље
 Селма Ђурђевић, Дом културе Пријепоље
 Вјекослав Јоксимовић, Удружење грађана Јадовник
 Ђемал Прељевић, Месна заједница Мијани
 Самед Јусовић, Месна заједница Велика Жупа
 Страхиња Симовић, СТД Јасмина и Драгољуб Симовић, Камена Гора
 Сабиха Дацић, Сабихина софра
 Баковић Александра, Срце Камене Горе
 Амир Хацић, ресторан Кањон
 Драгољуб Симовић, ПСК Коловрат

Година: 2024.

С А Д Р Ж А Ј

1. УВОД.....	5
1.1 Одрживи развоја туризма.....	6
2. МЕТОДОЛОГИЈА РАДА И ПРОЦЕС ИЗРАДЕ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА	7
3. ПЛАНСКИ ОСНОВ ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА	9
3.1 Регулаторни оквир.....	9
3.2 Стратешко-плански оквир	10
4. ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О ОПШТИНИ ПРИЈЕПОЉЕ.....	15
4.1 Географске, демографске и климатске карактеристике.....	15
4.2 Демографске карактеристике.....	20
4.3 Културно-историјско наслеђе.....	20
4.4 Саобраћајна и комунална инфраструктура.....	25
4.5 Степен привредног развоја туризма Општине Пријепоље	28
5. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ПРИЈЕПОЉЕ.....	30
5.1 Анализа ресурсне основе развоја туризма.....	30
5.3.1. Туристички атрактори општине Пријепоље	31
5.3.2. Туристички фактори општине Пријепоље	33
5.3.3. Подршка	35
5.2 Анализа туристичког промета општине Пријепоље.....	36
5.3 Организације туристичког сектора општине Пријепоље.....	40
5.4 Анализа понуде туристичко-угоститељских капацитета.....	43
5.5 Анализа људских ресурса у области туризма и угоститељства	45
6. SWOT АНАЛИЗА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ПРИЈЕПОЉЕ.....	46
6.1 Људски ресурси.....	47
6.2 Инфраструктура и саобраћај	48
6.3 Туристички производи	49
6.4 Усклађеност са другим делатностима.....	50
6.5 Маркетинг и дистрибуција	51
7. ДЕФИНИСАЊЕ КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА ОПШТИНЕ ПРИЈЕПОЉЕ	53
7.1 Рурални туризам	54
7.2 Туризам специјалних интереса	55
7.3 Културни туризам	57
7.4 Тематске руте.....	59
7.5 Манифестације/догађаји	60
7.6 Транзитни туризам.....	62
8. АНАЛИЗА КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ТРЖИШТА ОД ЗНАЧАЈА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА И МАРКЕТИНГ АКТИВНОСТИ	64
8.1 Анализа кључних туристичких тржишта.....	64
8.2 Анализа кључних маркетинг активности у туризму	71
9. РАЗВОЈНИ МОДЕЛ, ЦИЉЕВИ И ПРОЈЕКЦИЈЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА.....	76
10. АНАЛИЗА И ПЛАН КОНКУРЕНТНОСТИ СА ПРЕДЛОГОМ КЉУЧНИХ ИНВЕСТИЦИОНИХ ПРОЈЕКТА	78

11.	МОДЕЛ УПРАВЉАЊА ТУРИСТИЧКОМ ДЕСТИНАЦИЈОМ	81
12.	ПРОГРАМИ И ПРОЈЕКТИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА / АКЦИОНИ ПЛАН	84
13.	ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	90
14.	ПОПИС ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА	92
15.	КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ ПОДАКА.....	93
16.	ОБЈАВЉИВАЊЕ И СТУПАЊЕ НА СНАГУ	95

1. УВОД

Општина Пријепоље и Туристичка организација Пријепоље су у сарадњи са Регионалном развојном агенцијом „Златибор“ д.о.о. из Ужица приступили изради Програма развоја туризма општине Пријепоље који ће бити основа за даље процесе планирања (годишњи, средњорочни, секторски и други планови) и оријентациона тачка за координирани развој туризма на локалном нивоу у временском хоризонту 2024-2029.

Програм развоја туризма општине Пријепоље представља документ којим се заједнички ствара слика будућег развоја туризма (визија), а након прегледа и анализе постојећег стања развоја туризма и слика жељеног стања којем тежимо (циљ), како да до тога дође (развојна стратегија), у ком временском периоду и шта је за то неопходно (акциони план).

Програм развоја туризма општине Пријепоље као највиши плански документ у сектору туризма на локалном нивоу, урађен је у складу са Стратегијом развоја туризма за период од 2016. до 2025. године („Службени гласник РС”, број 98/2016) и у складу са важећим законским и подзаконским актима који дефинишу област туризма и угоститељства.

Повод за израду Програма развоја туризма општине Пријепоље огледа се у потребама да се:

- Дефинишу стратешки правци и фазе развоја туризма на територији општине Пријепоље
- Да се у складу са расположивим потенцијалом и атрактивностима осмисле нови програми и мере развоја туризма у наредном петогодишњем периоду

Неопходност израде планског документа за развој туризма општине Пријепоље можемо пронаћи у следећем:

- Недовољно развијени институционални капацитети (туристичка организација, удружења и пратеће стручне службе),
- Недовољни кадровски потенцијали/недостатак образовних профила за потребе туристичке привреде (туристичких водича, кустоса...)
- Недовољно квалитетна инфраструктура, туристичка супраструктура (смештај, ресторани, превоз) и неадекватно одржавање постојећег мобилијара
- Недостатак системских улагања и јасних механизма финансирања,
- Недовољна организованост и едукованост становништва и приватног сектора о могућностима и начину развоја туризма,
- Недовољна искоришћеност капацитета за развој туризма,
- Неадекватан маркетинг, изостанак системске и координисане промоције и недовољна комерцијализација туристичких ресурса (улазнице на видиковце, недостатак сувенирница на видиковцима, стари занати, гастрономија...)

1.1 Одрживи развоја туризма

У последњих двадесетак година, туризам се, у позитивном и негативном смислу, развио у важан фактор у контексту одрживог развоја. Одрживи туризам подразумева привредну грану која врши минималан утицај на животну средину и локалну културу, истовремено помажући стицање зараде, нова радна места и заштиту локалних екосистема. Наиме, то је одговоран туризам који се пријатељски односи према природној и културној баштини.

Чињеница је да се туризам током последњих неколико деценија, углавном и развијао свдећи се на услуге које пружају привредне организације (угоститељство, саобраћај и путничке агенције), где су основни елементи за утврђивање нивоа развоја туризма били економски показатељи: профит, запосленост, учешће у бруто националном производу. Овакав једнострано и профитно оријентисан туризам може донети добре економске резултате у кратком периоду и задовољити многе туристичке потребе, али са друге стране, произвести негативне последице по животну средину и живот локалног становништва. Треба имати у виду да квалитет животне средине, социјални интегритет и културни индетитет рецептивних области, представљају основу за обављање туристичке делатности, која својим одрживим развојем треба да доприноси њиховој афирмацији, истовремено задовољавајући економске критеријуме и потребе посетилаца.

Одрживи туризам не претпоставља само поштовање принципа одрживог развоја, већ и етичке промене код свих учесника у процесу. Најједноставније речено под одрживим туризмом подразумева се „сваки вид туризма који доприноси заштити животне средине, социјалног и економског интегритета и унапређењу природних, створених и културних вредности на трајној основи“.

Последњих година све евидентније је да туристи избегавају дестинације са нарушеном животном средином. С тим у вези поставља се кључно питање:

- Како одрживи развој претворити у праксу у области свих туристичких активности, укључујући масовни туризам, туризам који подразумева дужи боравак у природи до специјалних видова туризма?
- Како развити туризам који ће омогућити људима уживање и упознавање са природним, културно-историјским вредностима дестинације, уз смањење притисака на животну средину, подстицање економског развоја и добробити локалне заједнице?

Почетак у овом континуираном процесу представља идентификацију и сагледавање грешака које су услед неконтролисаног развоја туризма довеле до деградације многих туристичких дестинација, као и креирање нових, алтернативних праваца развоја туризма којима ће се заобићи и/или ублажити идентификоване грешке и уједно кориговати утицај на животну средину.

Неки од најважнијих принципа развоја одрживог туризма укључују:

- Неопходно је да се у развој туризма укључе сви релевантни стејкхолдери локалне заједнице, уз континуирани мониторинг процеса развоја и периодичну евалуацију остварених резултата
- Туризам мора да обезбеди квалитетна радна места локалном становништву и да успостави синергетски ефекат са локалним пословним амбијентом,
- Неопходно је да се развој туризма базира на квалитетним људским ресурсима са унапред успостављеним кодексом понашања.

2. МЕТОДОЛОГИЈА РАДА И ПРОЦЕС ИЗРАДЕ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА

Процес израде Програма развоја туризма општине Пријепоље 2024-2029 обухватио је следеће фазе:

1. Припремна фаза – организација рада

Прва фаза израде Програма развоја туризма подразумевала је предузимање припремних радњи од стране локалне администрације, осмишљавање и организацију процеса израде документа:

- Успостављање партнерства на изради Програма развоја туризма
- Конституисање радног тима за израду документа
- Формирање радних група

2. Анализа постојећег стања

- Разрада методологије рада и израде Програма развоја туризма општине Пријепоље
- Анализа постојећих стратешких и планских докумената
- Анализа општих информација о општини Пријепоље
- Анализа постојећег стања развоја туризма општине Пријепоље
- Анализа туристичког промета и кључних туристичких тржишта

3. Оцена заинтересованих страна и фактора развоја туризма

- Анализа организације туристичког сектора на локалном нивоу
- Анализа туристичко-угоститељских капацитета
- Мапирање и оцена заинтересованих страна
- Израда SWOT анализе туризма општине

4. Анализа кључних туристичких производа општине Пријепоље

- Анализа људских ресурса у области туризма и угоститељства
- Дефинисање кључних туристичких производа

5. Развојни модел, циљеви и пројекције одрживог развоја туризма

- Дефинисање визија развоја, циљева и мера
- Приоритетизација активности
- Анализа и план конкурентности са предлогом пројеката
- Преглед и опис мера за остварење приоритетних циљева
- Разрада модела управљања туристичком дестинацијом
- Начин спровођења и праћења Програма развоја туризма

6. Израда документа и извештавање

- Слање нацрта Програма развоја туризма општине Пријепоље на сагласност Министарству туризма и омладине Републике Србије
- Израда финалне верзије документа
- Извештавање Наручиоца
- Усвајање документа

Процес израде и усвајања Програма развоја туризма био је базиран на поштовању начела јавности и партнерства што значи да је спроведен кроз транспарентан процес консултација. У складу са тим читав процес израде документа је подразумевао благовремено и континуирано објављивање информација о фазама процеса кроз које се рад на Програму развоја одвија и напредује, као и одговарајућа документа.

У процесу израде Програма развоја туризма општине Пријепоље, кроз консултације су укључене све релевантне заинтересоване стране и циљне групе. Консултације су допринеле размени информација и стварању јасне слике о томе како заинтересоване стране и циљне групе виде и оцењују одређени проблем, и потенцијалне правце за њихово решавање. Да би се постигли ови позитивни ефекти током израде документа, укључивање заинтересованих страна је било континуирано, кроз све фазе процеса.

Наиме, свеобухватне консултације обезбедиле су да се у процес израде Програма развоја туризма укључе сви релевантни локални актери и све заинтересоване стране, чиме се успостављена оптимална институционална структура. Томе је допринела идентификација и класификација заинтересованих страна на основу процењеног степена њиховог интереса и утицаја у конкретним областима. Фокус је стављен на оне заинтересоване стране које су значајније, односно које имају моћ и утицај да дају највећи допринос у процесу израде програма развоја туризма и његовом квалитету.

Преглед и оцена постојећег стања представљала је једну од најкритичнијих фаза у изради развојног документа јер су се на објективан и на подацима заснован начин утврдили и приоритизовали проблеми, мапирани су узроци који су до њих довели, и дефинисани су развојни изазови који су типични за општину Пријепоље. У фази прегледа и анализе постојећег стања кренуло се од анализе постојеће стратешке и планске документације општине Пријепоље, како би се сагледала релевантност циљева у постојећим планским документима, ниво њихове остварености, разлози за одступања од планираних резултата и сл., на основу чега је донета одлука да ли задржава исти или сличан курс.

Процес израде Програма развоја туризма општине Пријепоље заснован је на примени примарних и секундарних података, кроз транспарентан и партиципативан процес, базиран на тимском раду релевантних заинтересованих страна које имају директног и/или индиректног утицаја на развој туризма. Примењене су методе синтезе, анализе, компарације, дескрипције, анкетирања, интервјуисања.

Тачност и квалитет података су од пресудног значаја за што објективнији преглед и анализу постојећег стања развоја, али и за дефинисање показатеља учинака (који ће касније бити основа за утврђивање тога да ли су приоритетни циљеви достигнути и какви су учинци остварени). С тим у вези у процес израде развојног документа укључен је широк круг релевантних заинтересованих страна како би прикупљени подаци дали што прецизнији и поузданији резултат.

Када је реч о званичним статистичким подацима, коришћени су подаци Републичког завода за статистику (www.stat.gov.rs), а посебно веб апликација DevInfo (devinfo.stat.gov.rs) при Републичком заводу за статистику, која омогућава праћење стања и развоја у Републици Србији до нивоа општина. За анализу туристичког промета (остварени доласци и ноћења домаћих и страних туриста у општини Пријепоље), поред података Републичког завода за статистику коришћени су подаци из Централног информационог система у области угоститељства и туризма (Министарство туризма и омладине) добијени из администрације Општине Пријепоље. Додатно, за поузданије утврђивање постојећег стања коришћена је база Републичког секретаријата за јавне политике - Аналитички сервис ЈЛС (<https://rsjp.gov.rs/cir/analiticki-servis/>). Обрађени подаци приказани су и табеларно и графички и илустративно.

3. ПЛАНСКИ ОСНОВ ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА

У оквиру овог поглавља дат је плански и правни основ за израду Програма развоја туризма општине Пријепоље. Програм развоја туризма општине Пријепоље усаглашен је важећим законодавством Републике Србије, планским и стратешким документима на националном и локалном нивоу, као и са одговарајућим правним оквиром општине Пријепоље. Разматрање правне и планске регулативе која уређује туристичку делатност у општини Пријепоље неминовно полази од решења садржаних у два базична документа: Закону о туризму и Просторном плану Републике Србије.

3.1 Регулаторни оквир

Законом о туризму („Службени гласник РС”, бр. 17/2019), уређују се: услови и начин планирања развоја туризма; туристичке организације за промоцију туризма; туристичке агенције; услуге у туризму; регистар туризма и друга питања од значаја за развој и унапређење туризма. У овом поглављу даје се само законски основ који се односи на планирање развоја туризма и законом поверене надлежности локалних самоуправа у области туризма. Законом о туризму одређено је да планирање и развој туризма, обухвата: интегрално планирање развоја туризма и пратећих делатности, проглашење и одрживо коришћење туристичког простора; послове од посебног значаја за развој туризма; категоризацију туристичког места и спровођење подстицајних мера за развој туризма. Одређена су и планска документа у туризму Републике Србије: стратегија развоја туризма Републике Србије; стратегијски мастер план; стратегијски маркетинг план; програм развоја туристичких производа; програм развоја туризма; програм промотивних активности. Сва планска документа из области туризма морају бити усаглашена са Стратегијом развоја туризма Републике Србије. Јединица локалне самоуправе, у оквиру својих надлежности утврђених законом којим се уређује локална самоуправа и посебним законом, доноси програм развоја туризма у складу са Стратегијом развоја туризма Републике Србије.

Промоцију туризма, на основу Закона о туризму, обављају: Туристичка организација Србије, туристичка организација аутономне покрајине и туристичка организација јединице локалне самоуправе. Промоцију туризма могу обављати и туристичке организације регије које оснивају две или више јединица локалне самоуправе.

Средства за рад туристичких организација за промоцију туризма, обезбеђују се из: прихода остварених обављањем делатности и из других сопствених прихода; донација, прилога, спонзорства домаћих и страних правних и физичких лица; средстава буџета Републике Србије; средстава буџета аутономне покрајине; средстава буџета локалне самоуправе; других извора у складу са законом.

Поред чињенице да примарни правни основ **Правилника о садржини и начину израде програма развоја туризма јединица локалне самоуправе** („Службени гласник РС”, број 86/20) представља Закон о туризму (члан 6. став 2), важно је нагласити да је програм развоја туризма јединице локалне самоуправе, као документ јавне политике, у потпуности усаглашен и са одредбама Закона о планском систему Републике Србије.

Закон о планском систему Републике Србије ("Службени гласник РС", број 30/2018) усвојен 2018. године детаљно уређује обавезу органа локалне власти (и свих осталих учесника у планском систему) да планирају јавне послове у својој надлежности. Управо спровођење овог закона треба да омогући успостављање ефикасног, транспарентног, координисаног и реалног система планирања Републике Србије на свим нивоима власти, обухватајући кључне аспекте социјалне и економске развојне политике, регионалног и

просторног развоја, уз оптимално коришћење буџетских средстава и обезбеђење одрживог раста и развоја Републике Србије¹. Овим Законом се прописује да је програм развоја туризма документ јавне политике ужег обухвата од стратегије који, по правилу, разрађује посебан циљ стратегије или неког другог планског документа у складу са којим се доноси (План развоја, Програм Владе, план развоја локалне власти...). Прописано је и да програм представља групу независних, али тесно повезаних мера и/или сродних (компатибилних) пројеката, којима се управља и координира како би се остварили циљеви који се не могу остварити управљањем сваким од елемената програма појединачно, односно независно.

На основу **Закона о локалној самоуправи** („Сл. гласник РС”, бр. 129/2007, 83/2014, 101/2016 и 47/2018) локалне самоуправе планирају, уређују и управљају јавним пословима који су у њиховој надлежности и од интереса за локално становништво.

Законом о угоститељству („Службени гласник РС”, број 17/19) су постављени услови за бржи и квалитетнији развој угоститељства, као и регулисање ове области на савремен начин са циљем смањења сиве економије, и обезбедило афирмативно пословно окружење које би било стимуланс у даљем развоју и унапређењу Србије као конкурентне туристичке дестинације. Једна од новина донета предметним законом се односи на централни информациони систем у области угоститељства и туризма (Е-туриста), као јединствен и централизован електронски информациони систем, који садржи све релевантне податке о пружаоцима услуге смештаја и објектима за смештај, преко ког се врши њихова евиденција и уносе други подаци проистекли из обављања угоститељске, наутичке и ловнотуристичке, односно туристичке делатности.

3.2 Стратешко-плански оквир

Кровни документ интегралног планирања и развоја туризма у Републици Србији представља **Стратегија развоја туризма Републике Србије**, којом су дефинисани дугорочни циљеви планирања и развоја туризма у складу са укупним економским, социјалним, еколошким и културно-историјским развојем земље. Стратегија развоја туризма Републике Србије 2016-2025. припремљена је у складу са чланом 7. Закона о туризму („Службени гласник Републике Србије” бр. 36/2009, 88/2010, 99/2011 - др. закон 93/2012 и 84/2015), док се чланом 12. истог Закона прописује да локална самоуправа на свом подручју доноси Програм развоја туризма у складу са Стратегијом.

Дестинације су оквирно дефинисане према критеријуму досада развијене инфраструктуре и супраструктуре, доступности и оствареног туристичког промета, а важне су за комплетирање туристичких производа. Стварни приоритети ће зависити од интереса и капацитета инвеститора било да је реч о директним инвестицијама или о моделима ЈПП-а и способности сваке од дестинација да на тржишту промовише и реализује потребне инвестиције.

На основу извршене анализе конкурентности и бенчмаркинга, а уважавајући при том кретања на глобалном туристичком тржишту, трендове у коришћењу слободног времена и, с тим повезане, промене у захтевима тражње, односно, постојећу ресурсну основу Србије, утврђено је да су за Србију посебно интересантни следећи туристички производи: туризам градова, манифестације/догађаји (културни, спортски и др.), планински туризам, spa&wellness у бањама/здравствени туризам, тематске руте, рурални туризам, наутички туризам, MICE (састанци, подстицајна путовања, конференције и изложбе/догађаје, културно наслеђе, специјални интереси, и транзитни туризам.

¹ Смернице за израду планова развоја јединица локалне самоуправе, Стална конференција градова и општина, Београд 2020.

Општина Пријепоље препозната је Стратегијом развоја туризма Републике Србије као део једне од 18 дефинисаних туристичких дестинација на подручју Републике Србије. Према наведеној Стратегији, Општина Пријепоље припада туристичкој регији Западна Србија са још 10 локалних самоуправа.

Један од посебних циљева који су дефинисани **Стратегијским маркетинг планом туризма Републике Србије до 2025.** односи се на: Успостављање и операционализацију система маркетинга Републике Србије на националном, регионалном и локалном нивоу (<https://mto.gov.rs/extfile/sr/201/Strategijski%20marketing%20plan%20turizma%20RS%20do%202025..pdf>).

Кључна ограничења у просторном развоју дефинисана нацртом **Просторног плана Републике Србије 2021-2035** (www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf) су недовољно развијена туристичка понуда и неадекватна валоризација природних и антропогених туристичких потенцијала, несклад просторног и секторског планирања туризма и ограничења режимима заштите природе. Просторни план дефинише посебан циљ: Обезбеђење подршке диверзификацији руралне економије, дефинисањем просторно диференцираних мера подршке промоцији предузетништва, оснивању и развоју микропредузећа, развоју сеоског туризма и развоју базичних услуга за руралну економију и становништво.

Регионални просторни план за подручје Златиборског и Моравичког управног округа ("Службени гласник РС", бр. 1/2013.) указује да привредну структуру подручја карактерише доминација индустријског сектора и аграрног начина привређивања, уз релативно развијене делатности терцијарног сектора (трговина, саобраћај, туризам и др.). Интерес туристичке тражње неће бити масовније привучен само потенцијалима природних добара, планинских подручја, река, језера и неколико бања, већ првенствено побољшањем квалитета смештаја и целогодишње туристичко-рекреативне понуде у простору у комбинацији са мотивима очуване природе и културне баштине, етно-баштине села и органске хране. Јаки су регионални и локални интереси за заштитом простора и за одрживим развојем туризма као потенцијалним покретачем привредног напретка. Према РПП Златиборског и Моравичког управног округа главна туристичка понуда општине Пријепоље развијаће се коришћењем бројних туристичких ресурса и природних и културних вредности у непосредном окружењу: Прибојске Бање; етно села (Гостун, Сопотница, Јабука и др.); непокретних културних добара (манастир Милешева и др.); реке Лим од границе са Црном Гором до границе са Босном и Херцеговином са Потпећким језером; планина Равна Гора (1496 m, као регионалног скијалишта са Јабуком), Јадовник (1732 m изнад Пријепоља и Милешеве, као потенцијалног скијалишта националног ранга) и др. Као комплекс туристичке понуде издвојен је туристички комплекс Пријепоље са Јадовником (ПЈ 2). Највећи део територије Општине представља подручје квалитетне животне средине, са преовлађујућим позитивним утицајем на човека, живи свет и квалитет живота. За ова подручја треба обезбедити решења којима се елиминишу или умањују постојећи извори негативних утицаја, односно увећавају позитивни као компаративна предност у планирању развоја. Реализација бициклистичких стаза и повезивања са међународним коридором ЕуроВело 11 преко западноморавског бициклистичког коридора, уз изградњу пешачких и планинарских стаза до туристичких локалитета.

Планови генералне регулације Пријепоље и Бродарево ("Сл.гласник општине Пријепоље" бр. 38/2005) обухватају укупно 2025,70ha. Стратешки развојни приоритети ових планова, поред осталог су: развој села (рурални развој) и заштита животне средине које подразумева и утврђивање режима коришћења и заштите простора заштићених подручја и коридора, уређених предела, природног и културног наслеђа, пољопривредног, шумског и водног земљишта.

У домену туризма, приоритетна је ревитализација, развој и промоција туризма и угоститељства на савременим основама, имајућу у виду велике потенцијале за развој екотуризма и до сада недовољно коришћеног руралног залеђа, са његовим културним, пејзажним и другим вредностима и ресурсима. Издвојене су две просторне целине/зоне које, према одликама и међусобном прожимању, представљају сегменте специфичне туристичке понуде у простору општине, и то:

- Западна целина - као најзначајнија за развој целогодишњег одморишног, рекреативног и екотуризма, која обухвата општински центар, насеља са туристичким функцијама Камена Гора и Јабука, ПИО Камена Гора, доњи ток реке Лим са притокама и др.
- Источна целина као најзначајнија за развој еко, етно и руралног туризма, са атрактивним природним туристичким потенцијалима, очуваним културним пределом, добрима и етно-наслеђем, који обухвата заштићена природна добра (кисура реке Милешевке, Равништа, слапови Сопотнице, Озрен-Јадовник), манастир Милешеву са заштићеном околином, насеља са туристичким функцијама Сопотница и Милаковићи, секундарни општински центар (Бродарево), горњи ток реке Лим са притокама и др.

Најзначајнија постојећа и планирана туристичка места, комплекси и пунктови на територији општине Пријепоље јесу: Слапови Сопотнице, Стари бор на Каменој Гори, Меморијални комплекс на Јабуци, и туристички потез: Пријепоље – стара чаршија, Манастир Милешева, Кисура реке Милешевке и Равниште.

За имплементацију са аспекта даље планске разраде и урбанистичке артикулације простора у зонама интересантним за развој туризма, и повећано интересовање за туристичку изградњу, предвиђена је израда следаћих планова генералне регулације: План генералне регулације Јабука, План генералне регулације Камена Гора, План генералне регулације Милаковићи и План генералне регулације Сопотница. Израдом ПГР-а осигураће се, нарочито, правила грађења, успостављање мера и режима заштите прописаних Уредбом о заштити проглашеног природног добра (односно III степена заштите за подручја предложена за заштиту, до стицања статуса заштићеног подручја), што је у складу и са Просторним планом Републике Србије.

Просторни план подручја посебне намене Специјални резерват природе Кисура реке Милешевке ("Службени гласник РС", број 44 од 27. марта 2020.). Од природних добара која сходно одредбама Закона о заштити природе имају својство заштићеног подручја, подручје Просторног плана обухвата у целости: Специјални резерват природе „Кисура реке Милешевке” као природно добро од изузетног значаја на основу Закона о заштити природе на површини 1.244,14ха и Споменик природе „Слапови Сопотнице”, као природно добро од изузетног значаја на основу Закона о заштити животне средине на површини 209,34ха.

У складу са овим документом, развој туризма је неопходно усклађивати и обједињавати са развојем непосредног окружења рејона Полимља са Јадовником и читаве туристичке регије, уз интеграцију са бројним туристичким ресурсима и природним и културним вредностима, у првом реду са развојем туристичке понуде града Пријепоља. На подручју Просторног плана преовлађују културно-историјски, излетнички, авантуристички и транзитни туризам, чију окосницу и главни мотив представљају културно-историјско наслеђе (на првом месту манастир Милешева) и природне вредности (слапови Сопотнице, кисура Милешевке, падине Јадовника и Златара). Поред тога, на подручју Просторног плана присутни су и верски туризам, рурални туризам, поједини видови туризма специјалних интересовања и рекреативних активности у еколошком окружењу (бициклизам, планинарске туре, пешачење, посматрање птица, гео-туризам и др.), манифестације и др. Такође у непосредном окружењу постоје и друге знаменитости општине Пријепоље и туристичке активности (нпр. Камена Гора, европски куп у

рафтингу на реци Лим, „Јадовнички ултрамаратон“ и др). Смештајни капацитети постоје у манастиру Милешева – који у свом комплексу поседује конаке, планинарском дому Планинарског клуба „Камена Гора“ у Сопотници, поред кога се налази и простор за камп са пратећом инфраструктуром, као и у неколико сеоских домаћинстава у самом селу Сопотница.

У оквиру границе обухвата **ППППН ХЕ Бродарево I и Бродарево II**, у сливу реке Лим предвиђена је изградња две хидроелектране: ХЕ „Бродарево 1“ (профил „Јунаковине“) и ХЕ „Бродарево 2“ (профил „Лучице“). Основно опредељење овог плана је остваривање компатибилности (интегрисаности) нових планираних садржаја енергетске инфраструктуре (хидроенергетски системи Бродарево 1 и 2) и одрживог развоја туризма, уз оптимално задовољавање социјалних, економских, просторно-еколошких и културних потреба. У обухвату плана идентификоване су три туристичке зоне (Туристичка зона "Север", Туристичка зона "Средиште" и Туристичка зона "Југ") и "Лимски коридор", потез дуж реке Лим и саобраћајног коридора - државног пута I реда М-21 и магистралне пруге Београд-Бар. Туристичке зоне су идентификоване око оформљених насеља поред Лима, где већ постоје или су повољни услови за формирање саобраћајних и туристичких веза са локалитетима и туристички атрактивним просторима у окружењу. Насеља постају центри туристичких зона са условима за развој туристичке и пратеће инфраструктуре: смештајни капацитети-хотели/мотели, информативни центри и комплементарне услуге. Туристичке зоне су повезане реком и транзитним саобраћајним правцем који омогућава подједнак приступ свим уређеним локацијама.

План развоја општине Пријепоље за временски период 2022-2029. године (<https://prijepolje.ls.gov.rs/images/2023/PlanRazvoja/PlanRazvojaFinal.pdf>) као највиши документ развојног планирања на локалном нивоу препознаје општину Пријепоље као јединствену територију на подручју целе Србије која има културно-историјске знаменитости од доба Немањића, преко Отоманског царства, па до Другог светског рата, што је од Пријепоља начинило место богатог културно - историјског наслеђа. Поред бројних природних добара под заштитом државе (Заштићена околина - природни простор око манастира Милешева, СРП Клисуре реке Милешевке, Споменик природе Слапови Сопотнице, Предео изузетних одлика Озрен-Јадовник, Предео изузетних одлика Камена Гора), и бројних манифестација, богату туристичку понуду општине употпуњују и културно-историјске знаменитости: Манастир Милешева као споменик културе од изузетног значаја; средњовековни град Милешевац наслоњен на литице кањона Милешевке над манастиром, испод кога води планинска стаза до пећине Светог Саве и Савине воде; Манастирска странопријемница, Црква Ружица, остаци средњовековног пута и села Хисарцик као евидентирана културна добра.

Приоритетни циљ 3. предметног развојног документа на локалном нивоу представља: Развој туристичког производа. С обзиром да је туристичко тржиште веома променљиво, потребно је константно прилагођавати производ у складу са насталим променама. То подразумева да је развој туристичког производа заправо трајан процес који се не завршава појавом производа на тржишту, већ захтева континуиран мониторинг, односно преиспитивање потреба и мотива савремених туриста. Наведени опште прихваћени принципи менаџмента представљају алате за смањење ризика пословања, тако да се у планском периоду предвиђа њихово неизоставно коришћење у процесу управљања туристичким и посетилачким атракцијама и туристичком инфраструктуром. У складу са тим треба радити на развоју раније идентификованих кључних туристичких производа:

- Активни одмор (туризам базиран на активностима - адреналински доживљај у природном амбијенту (теже активности) и боравак и активности у природно атрактивним зонама (лакше активности);

- Рурални туризам (агротуризам, активности у природи, екотуризам, рурално искуство, културни туризам руралног подручја, остали комбиновани облици туризма специјалних интереса);
- Кратки одмори и кружна путовања;
- Културни туризам (верски туризам, културно-историјски туризам, етнички туризам, едукативно-образовни туризам, музејски туризам, уметнички туризам, манифестациони туризам);
- Излетнички и транзитни туризам.

Континуиране активности на пољу едукације и практичних знања, неопходни су како би кадрови у туристичкој делатности могли пратити потребе које доноси савремени туризам. Потреба за сталним праћењем и предвиђањем промена на туристичком тржишту захтева добро припремљене и одговорне људске ресурсе спремне да одговоре изазовима које доноси савремени туриста. С тим у вези, уз претходно наведене мере у оквиру овог приоритетног циља ће се радити на едукацији и стручном усавршавању кадрова у туризму, како би се богата туристичка понуда и садржаји пружио на квалитетан, професионалан и стручан начин.

4. ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О ОПШТИНИ ПРИЈЕПОЉЕ

4.1 Географске, демографске и климатске карактеристике

Географске карактеристике

Општина Пријепоље налази се у југозападном делу Србије на простору средњег Полимља између 43°09'25" и 43°29'42" северне географске ширине и 19°27'00" и 19°53'45" источне географске дужине. Једна је од десет општина Златиборског округа са укупном површином од 827 km² (13,5% територије Златиборског округа) и представља другу по величини општину у округу.

Табела 1: Општи подаци о општини Пријепоље

	2022. година
Насеља, број	80
Површина км ²	827
Густина насељености, број	41
Домаћинства, број	11.467

Извор: Аналитички сервис ЈЛС

Центар општине је градско насеље Пријепоље, на ушћу реке Милешевке у Лим, у подножју планине Јадовник. Долином Лима на југ, Пријепоље је саобраћајницом повезано са Бијелим Пољем (55 km), и даље са Подгорицом и Баром, а на север, једним краком, са Новом Вароши (27 km), и другим, са Прибојем (30 km) и даље, преко Златибора и Ужица, са Београдом и другим местима. На исток, друмском саобраћајницом, повезано је са Сјеницом (30 km), Новим Пазаром и простором Косова и Метохије. Оваква сложеност положаја условила је и велику комуникативност где се положај може прихватити као значајна компонента развоја транзитног туризма као својеврсне подстицајне основе развоја туризма уопште.

Рељеф

Најзначајнију групу геоморфолошких атракција чине брдско-планинска подручја. Значај произлази из чињенице да ови простори садрже све облике геоморфолошких туристичких атрактивности, али и хидрографске, биогеографске и климатске мотиве.

На основу доминантних природних туристичких вредности, долази и до одређивања за различите врсте туристичких активности које се везују за рекреацију, излете, спортове.

Просечна надморска висина територије општине Пријепоље је изнад 1.200 m, тако да припада брдско-планинском крају, чија је највиша тачка врх планине Јадовник (Катунић) на 1.734 m. Најнижа тачка налази се на ушћу реке Милешевке у Лим на 440 m надморске висине.

У морфолошком изгледу територије Пријепоља издваја се неколико мањих природних целина, које заједно чине део простора средњег Полимља.

Најнижи делови пријепољског краја су алувијалне равни речних долина Лима, Сељашнице, Ратајске, Миоске, Комаранске реке и Милешевке. Лимска долина је проширена код Бродарева и Пријепоља између којих Лим протиче кроз узане клисуре усечене већином у кречњаку, местимично у серпентину и другим стенама. Из усечених клисура у кречњаку, долина Лима се код села Дивци проширује на десној страни у пространо Ивањско, а на левој у Жупско поље.

Ивањско-жупско поље је јединствено поље које река Лим, дужином од 8 km, пресеца на два дела. У Соколичко-чадињском масиву, смештеном на североистоку Ивањско-жупске котлине, Лим усеца клисуру дугу 2 km, која се даље проширује у Пријепољско-залушко поље. Проширења у долини Лима (Бродаревска, Ивањско-жупска и Пријепољско-залушка котлина) са којих се издижу благе и стрме косе, била су значајан фактор у стварању и обликовању руралних насеља, варошице Бродарева и урбаног насеља Пријепоља.

Бочне долине реке Лим, уз Гробљанску реку, Зебуђу, Милешевку, Гостунску, Слатинску, Комаранску реку, Грачаницу, Миоску, Ратајску, Сељашницу и Љупчу, сачињене су од бројних проширења, благих и стрмих падина. Неке од њих су густо насељене, јер се непосредно наслањају на проширења бродаревске и пријепољске котлине. То су побрда околних планина чија се просечна висина креће од 500 до 1.000 m надморске висине.

Трећу природну целину рељефа општине Пријепоље чине предели планина: Јадовника, Златара, Побигеника, Лисе, Камене Горе и крашке висоравни Јабукe и Бабина. Са десне стране Лима пружају се стрме падине планине Јадовник све од Озрена, у његовом југоисточном, па до ушћа Милешевке у Лим, у северозападном делу.

Западно од реке Лим, на простору између Пријепоља и Прибоја, издиже се Побигеник (1.423 m), а између Бродарева и Бијелог Поља, Лиса (1.509 m). У пределу Лисе и Побигеника над кречњачким стенама доминирају палеозојски шкриљци и друге стене. Овде је снабдевеност водом већа и повољнији су услови за вегетацију.

У западном и северозападном делу територије општине Пријепоље протеже се пространа јабучкобабинска висораван која је добрим делом карстифицирана и оголела. То је простор богињавог краса, прожет мноштвом вртача, обешумљен, сув и изложен јаким ветровима и мразевима. Преовладавају плитка земљишта која су више погодна за пашњаке, а мање за њивске културе, те је више позната као сточарски крај Пријепоља.

Шири простор Пријепоља који чини територију његове општине налази се између врхова планина: Златара (1.627 m) на истоку и североистоку, Јадовника (1.734 m) на истоку и југоистоку, Побигеника (1.423 m) на северу и северозападу, Камене Горе (1.483 m) и Мијајловице (1.411 m) на западу и Лисе (1.509 m) на југу.

Пријепољском крају припадају северозападни, западни и југоисточни део **Златара**. Највећи врх Златара је Голо брдо (1.627m). Златар се наслања на кањон реке Милешевке. Златар је планина са пространим заравнима и заобљеним врховима, богата изворима, потоцима и пашњацима и још богатија бујним шумама лишћарима и четинарима. Због здраве природне средине, посебно због угодне климе, четинарских шума и пријатног амбијента, пријепољски део Златара поседује велике туристичке потенцијале.

У златарским селима Косатица, Правошево, Међани и Аљиновићи постоји изузетан потенцијал за развој туризма. Школски објект у селу Аљиновићи адаптиран је у сврхе Еко центра за проучавање биодиверзитета на том подручју и еколошку заштиту. Објект је опремљен савременом опремом за теоретско проучавање флоре и фауне.

Јужно од Златара, између долина Лима, Милешевке и Међанске реке, налази се планина **Јадовник**. Планина је дугачка 12 km са највишим врхом Катуних (1.734m). На широком темену планине су пашњаци и ливаде, по којима су расуте куће села Страњана и сточарске појате, док се шири појасеви шуме пружају по стрмијим странама према реци Милешевки и Увцу.

Сопотница је од Пријепоља удаљена 17 km, на надморској висини од 1.200 m. Сопотница је село препознатљиво по водопаду које настаје обрушавањем реке Сопотнице, формирањем слапова. Први водопади се јављају на самом извору реке Сопотнице.

Подручје изворишта реке Сопотнице, у долини Лима, заштићено је као споменик природе Слапови Сопотнице у оквиру Специјалног резервата природе Клисура реке Милешевке ("Службени гласник РС", број 44 од 27. марта 2020.). Споменик природе је стављен под

заштиту ради очувања морфо-хидролошких вредности која чине четири крашка врела, више извора и седам бигрених тераса преко којих отичу врелски водотоци градећи живописне водопаде и слапове, ради очувања и унапређења лепоте предела и уређења заштићеног простора, као и очувања разноврсности дивљег биљног и животињског света, а у интересу науке, образовања, културе, рекреације и туризма. Символи Сопотнице су поред слапова и воденице, ваљарице и сига.

У Сопотници се налази Планинарски дом капацитета 40 лежајева. Одмор у Сопотници комбинује се са узбудљивим сплаварењем Лимом, пешачким и бициклистичким турама, обиласком споменика у лимској долини до средњовековног манастира Милешева.

На магистралном путу Пријепоље-Пљевља налази се **Јабука**. Од Пријепоља је удаљена око 17 *km*, а од Београда 317 *km*. Планински простор Јабуке прожет је мноштвом различитих крашких облика рељефа – таласастим брдима и брежуљцима, вртачама и увалама, заравнима и шумовитим обронцима. Богата је пећинама, од којих је посебно занимљива Попова пећина, чији је улаз на 800 *m* надморске висине, а укупна дужина пећинских ходника износи 294 метра. Пећина није истражена.

Јабука се северним делом наставља на висораван **Бабине**, чија је просечна надморска висина од 1.000 до 1.100 метара. У морфологији тог простора доминирају узвишења, брда, вртаче, увале и заравни. У Бабинама су зиме дуге и хладне са честим вејавицама и са пуно снега док су лета, јесени и пролећа изванредна за шетњу, трчање и рекреацију. У подножју села Врбово догодио се 1997. године редак природни феномен, када је река Баботина постала понорница.

Камена Гора је од Пријепоља удаљена 20 *km*. Реч је о заталасаној висоравни на просечној надморској висини од 1.200 *m*. Највећи врх је Црни врх (1.492 *m*). Подручје се одликује изузетно очуваном природом, комплексима четинарских и листопадних шума, питким изворима и чистим ваздухом. У готово сваком засеоку сачували су се стари дрвени објекти, који као и пре много деценија и данас служе својој сврси. По наизменичном смењивању камена – кречњака и горе - шуме, Камена Гора је добила име. Символ села представља више од 400 година стари црни бор - “Свети бор”.

Камена Гора има благу климу и питому нарав. Мештани гостима врата свог дома с топлином отварају нудећи традиционална јела, своја знања и вештине, радост живљења. Категорисано је 13 домаћинстава а ова атрактивна туристичка дестинација на располагању има и Шумарску кућу, власништво Србијашума. Сеоски ресторан „Срце Камне Горе“ нуди домаће специјалитете.

Љубитељи природе често посећују Камену Гору. Етно насеље Гувниште, Еко камп Ковчица, етно и природне целине (Шаинов крај, Тројан, Равна Гора, Црни врх, Ковчег стена, Сади), 80 *km* обележене туристичко-планинарске стазе, 40 *km* обележене планинске бициклистичке стазе пружају широке могућности за туризам базиран на активностима.

Као још један пример села које се одликује очуваном природом и ненарушеном традиционалном архитектуром је **Тичије поље**, заселак села Милаковићи, удаљен десетак километара од Бродарева. Десетак кућа разбацано је на висоравни испод врха Малиник на Каменој гори.

Територију општине Пријепоље одликују питоме котлине у долини Лима (бродаревска, великожупска, ивањска и пријепољско-залушка), густе шуме (Златар, Јадовник, Камена гора, Лиса, Побијеник и Озрен), планински пашњаци (Камена гора, Јабука, Бабина, Врбова, Страњани, Аљиновићи, Правосева и други), кањони (Милешевка, Лим и Дубочица) и водопад Сопотнице.

На територији општине Пријепоље заштићена су следећа подручја (природна добра):

Заштићена околина – природни простор око манастира Милешева² (културно добро од изузетног значаја, које са околином чини амбијенталну и неодвојиву целину. Укупна површина заштићене околине износи 289,69 ha. Заштићена околина се наслања на Регионални парк природе „Клисура реке Милешевке“ са којом чини јединствену просторну и амбијенталну целину.

Специјални резерват природе „Клисура реке Милешевке“ обухвата Специјални резерват природе „Клисура реке Милешевке“ као природно добро од изузетног значаја на површини 1.244,14ha и Споменик природе „Слапови Сопотнице“, као природно добро од изузетног значаја на површини 209,34ha. Део општине Пријепоље, у границама Специјалног резервата природе „Клисура реке Милешевке“ је подручје дефинисано у оквиру „Емералд мреже“. Емералд мрежа је европска еколошка мрежа за очување дивље флоре и фауне и њихових природних станишта. Она функционише упоредо са програмом „НАТУРА 2000“ коју чини европска мрежа заштићених природних подручја. Циљ формирања ове мреже је да обезбеди дугорочни опстанак најугроженијих и највреднијих врста у стаништима Европе.³

Предео изузетних одлика „Озрен-Јадовник“ (Уредба о проглашењу предела изузетних одлика "Озрен - Јадовник" Сл. гласник РС", бр. 107/2014) представља подручје од изузетног/републичког значаја у погледу изузетног фаунистичког богатства и предеоне разноликости, и као један од значајних центара флористичке разноликости у Србији.

Предео изузетних одлика „Камена Гора“ (Уредба о проглашењу предела изузетних одлика „Камена Гора“ донета је 2014. године („Сл. гласник РС“, бр. 99/2014). Предео изузетних одлика „Камена Гора“ стављен је под заштиту да би се очувале геоморфолошке, хидрогеолошке и биолошке вредности планинског подручја које је аутентично по дубоким клисурама и мозаичном распореду шумских, ливадских и тресетних заједница које чине овај простор јединственим.

Хидрографија

Посебно природно богатство овог краја су његови хидролошки објекти: извори воде и копнени водени токови Сељашнице, Милешевке, Лима и других река.

Пријепоље се снабдева водом из врела Сељашнице. Врело чине два стална и више повремених извора. Један стални извор је на левој обали Сељашнице. Каптиран је и користи се за снабдевање града водом. Други је на левој обали и његову воду користи хидроцентрала Сељашница и делом градски водовод. Издашност извора Сељашница је 220 - 240 l/s, што представља најзначајнији и једини природни извор који се користи за водоснабдевање општине Пријепоље.

Река Лим (укупна дужина 220 km) извире у Црној Гори испод највишег врха Црне планине, Маглића (2.142 m), а улива се у Дрину између Горажда и Вишеграда. Лим настаје у плавско гусињској котлини и из ње тече ка северозападу у клисуру Сутјеску, после које излази у Беранску котлину. Река затим прелази у Тивранску клисуру из које се отвара Бјелопољска котлина, после које почиње Дубраковачка клисура која на крају прелази у прави кањон дугачак 11 km са висином страна до 550 m. Она је позната и као Куманичка клисура, а у њој се данас налази државна граница између Србије и Црне Горе.

Сама река формира композитну долину у којој се наизменично смењују клисуре и котлине, а област око ње се назива Полимље. Данас је река позната као једна од најатрактивнијих река за сплаварење.

² Одлука бр. 06-41/90 је 20.09.1990. године о проглашењу заштићене околине – природног простора манастира Милешева донета од стране СО Пријепоље.

³ Извор: Регионални план управљања отпадом за општине Пријепоље, Нова Варош, Прибој и Сјеница 2011-2020, Пријепоље, 2011

Од 2000. године, сплаварење реком Лим је укључено у туристичку понуду и данас привлачи велики број заљубљеника природе и речних изазова. Долина Лима и притока пружа повољне услове за риболов. Највише има беле рибе (шкобаљ, клен, мрена, плотица, кркуша), а од племенитих врста богат је младицом и липљеном. Притоке Лима, нарочито Милешевка и Дубочица, богате су поточном пастрмком.

Плажа Петровац у Великој Жупи је једна од најлепших плажа на Лиму. На овој плажи је 2009. године уређен простор за што пријатнији боравак посетилаца и купача (терен за одбојку на песку, дрвене настрешнице, тушеви). Овде се сваке године, крајем јула или почетком августа, одржава традиционално такмичење у скоковима у воду "Меморијал Пајо Потежица", са скакаонице високе 16 метара.

Изградњом бране хидроелектране **Потпећ на Лиму** настало је и прво вештачко језеро на Лиму, Потпећ. Брана је висока 46 *m*, а дугачка 215 *m*. Због клисурастог склопа долине Лима, језеро има издужен облик и пружа се до Пријепоља. Језерски басен акумулира 42,8 милиона *m*³ воде. Карактерише га релативно мала ширина (до 50 *m*). Језеро је дугачко 17-20 *km* и дубоко до 40 *m*. Амплитуде водостаја износе 10 *m*. Најнижи водостаји карактеристични су за летње месеце, што онемогућава развој купалишног туризма. Интензивна ерозија у сливу Лима засипа језеро вученим наносом што онемогућава развој спортског риболова.

Како се језеро формира притицањем расхлађене воде Радоињског језера, а и услед ниске температуре реке Лим, карактеришу га веома ниске температуре. Температура ваздуха виша од 25°C јавља се током 80 дана у години, што указује на дугу купалишну сезону.

Поред језера пролази магистрални пут Ужице – Бистрица – Пријепоље (источна обала) и пруга Београд-Бар (западна обала). Самим тим, обала је на више места представљена бетонским зидовима, што, уз немогућност развоја спортског риболова и купалишног туризма, ово језеро чини потпуно туристички неатрактивним.

Река Милешевка је, од изворишта до средњовековног града Милешевца, усекла кањон који данас карактеришу дивљина, суровост, врлетност, дубина (на појединим местима и преко 300 *m*), а чије се стране готово вертикално спуштају према речном дну. Над стеновитим коритом ове реке, уздиже се стасита и вижљаста реликтна биљка – Панчићева оморика. Ово је предео изразитог историјског, културног и споменичког комплекса од изузетног значаја који је већини житеља Србије остао непознат до данашњих дана. Јединствена и ретка птица у свету, белоглави суп, настањује ове пределе нетакнуте природе. После Пријепоља отпочиње нова клисура која са мањим котлинастим проширењима траје до ушћа реке Увац.

Клима

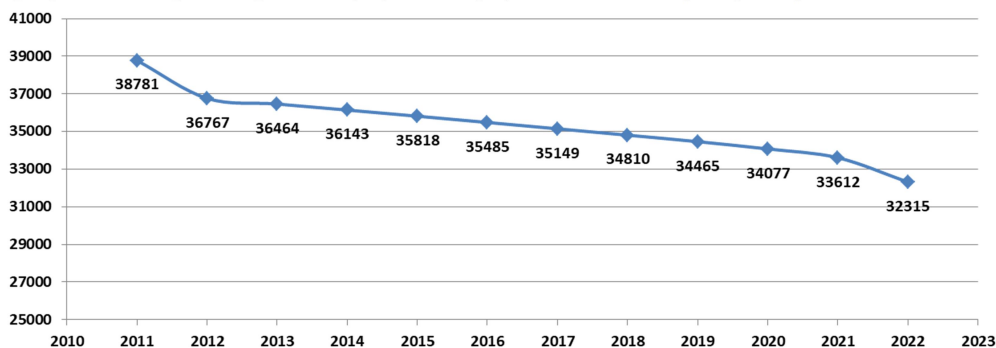
Улога климе у туристичким кретањима је изузетно значајна с обзиром да веома утиче на активности посетилаца и туриста. Рекреативна улога овог природног фактора се повећава са повећањем надморске висине и има знатан утицај на активности већ на брдским подручјима (800-1.200 *m.n.v.*), што је случај са већим делом општине Пријепоље.

Општина Пријепоље се налази на додиру маритимних и континенталних ваздушних маса. Од Јадранског мора, ваздушном линијом, удаљена је 140 *km*, а од Панонске низије 160 *km*. Међутим, између Јадранског мора и Панонске низије простиру се високи планински венци који спречавају дубље продирање континенталних и маритимних утицаја на простору Пријепоља. Зато се Пријепоље може убројати у општине са умерено – континенталном климом на коју знатно утиче околни рељеф. Средишња годишња температура је око 9.3°C.

4.2 Демографске карактеристике

У општини Пријеполје, према попису становништва из 2022. године, живи 32.315 становника. Полна структура укупног броја запослених указује на незнатну предност мушког становништва (50,02%, односно 16.163) у односу на женско становништво (49,98%, односно 16.152). Када се посматра тренд кретања броја становника Пријеполја у периоду 2011-2022. године, уочава се константан пад броја становника из године у годину. Описани тренд је карактеристичан и за Златиборску област.

Графикон 1. Тренд кретања укупног броја становника у периоду 2011-2022 година

Извор: РЗС, Витална статистика

Удео становника општине Пријеполје је износио 12,64% у Златиборској области у 2022. години. Према графикону 1. закључује се да је кумулативни пад броја становника у општини пријеполје поредећи 2011. и 2022. годину износио 16,67%. Према подацима Републичког завода за статистику стопа живорођених је у 2022. години износила 9 а стопа умрлих 14, што указује на негативну стопу природног прираштаја од -5.

Просечна старост укупног становништва општине Пријеполје у 2022. години износи 43,05 година (39,98 у 2011. години), док индекс старења у 2022. години износи 134 (94,8 у 2011. години).

Интензитет миграционих кретања је у позитивној вези са привредном развијеношћу подручја, чиме је предодређен њихов смер кретања ка већим и развијенијим градовима, као и ка економски развијенијим подручјима који пружају и више могућности насупрот мање развијеним подручјима. Укупан број досељеног становништва у општини Пријеполје у последњих десет година је мањи од одсељених становника што указује на негативан миграциони салдо, који је у општини у 2022. години износио -160.

4.3 Културно-историјско наслеђе

Манастир Милешеви код Пријеполја је, 1219. године, подигао принц Владислав, други син Стефана Првовенчаног. Црква је посвећена Вазнесењу Христовом. Живописана је у трећој деценији 13. века, пре него што је ктитор стекао краљевску круну (1234.). Милешева је, после Студенице, по значају други манастир у Србији. У њему је 1377. године крунисан краљ Босне и Србије, Стефан Тврдо Котроманић, а 1466. године, Стефан Вукчић Косача је узео титулу „херцега Светог Саве“. Велику популарност, манастир је стекао 1236. године, када су у њега пренете мошти Светог Саве из Трнова. У 15. веку, Милешева је била седиште добробосанских епископа. Манастир је више пута пљачкан и спаљиван, али и врло брзо обнављан захваљујући народу, румунским, влашким и молдавским кнежевима, руским царевима и великодостојницима.

У 16. веку у манастиру ради штампарија, набављена из Венеције, непун век након Гутенбергове. У великом пожару 1782. године, изгореле су манастирске ћелије и све иконе чуване у манастиру. Након тога, манастир је имао две велике обнове: прву за време патријарха Макарија Соколовича и другу 1863. године, када је добио данашњи изглед.

Фреске у овом манастиру спадају у највећа достигнућа рашке школе и европске уметности тога доба. Издваја се фреска Бели анђео на гробу Христовом на јужном зиду. Очуване су фигуре Светог Саве, Стефана Првовенчаног, краљева Радислава и Владислава. Северно од цркве Светог Ваведена је конак грађен средином 19. века, са дрвеном галеријом на спрату. Туристичкој вредности Милешеве доприноси амбијент: река Милешевка, двориште са клупама и цвећем, средњовековни град Милешевац на узвишењу узводније од манастира.

Црква манастира Давидовица је посвећена Богојављењу и подигнута је 1281. године. Задужбина је монаха Давида, Вукановог сина. О изградњи цркве сведочи Уговор који се чува у Дубровачком архиву. Градитељ цркве је био Десин са Риса са сином Влахом. Унутрашњост цркве је била осликана фрескама крајем 13. века. По легенди, у Давидовици су сахрањени Југовићи. Испред цркве се налазе остаци темеља римске базилике из 6. века. Након рушења манастира у 15. веку, није обнављан све до 1996. године, када је Музеј у Пријеполу покренуо пројекат обнове и реконструкције, који је 1998. године у целости завршен и манастиру враћен првобитни изглед.

Црква манастира Куманица је посвећена Светом Арханђелу Михаилу. Највероватније је настала у 14. веку, а у списима се помиње у 15, 16. и 17. веку када је била један од кулtnих и духовних центара у Средњем Полимљу. Запустио је у 18. веку, када су из њега изнете мошти Светог Харалампија и епископа Григорија. У науци је познат по Куманичком јеванђељу које је 1604. године приложио јеромонах Захарије. Рукопис потиче из 16. века. Илустрације четворојеванђела потичу из 14. и 15. века.

Манастир Светих апостола Петра и Павла – Пустиња налази се у долини Карошевинске или Пустињске реке, некад зване Светачица, у селу Карошеvine, недалеко од Велике Жупе, код Пријепоља. Потиче из 14. века. Манастир је порушен крајем седамнаестог века и све до 2003. године је био у рушевинама. Обновљен је и освештан 2006. године. Манастир је имао велику улогу у јавном и друштвеном животу мештана и имао је велику насеобину монаха као и утврде којим је био опасан.

У општини Пријеполје се налази и неколико рушевина манастира: **Мили** (споменик културе), **Житин и Заступ**. Манастир Мили се први пут помиње 1413. године и посвећен је Светој Троици. Неколико пута је разаран, а од 18. века потпуно запуштен. Манастир Заступ је, после Милешеве, био најзначајнији преписивачки центар у 16. веку. Преписане књиге из овог манастира, након његовог паљења (1726) остале су сачуване у манастиру Никољцу код Бијелог Поља.

Црква Богородичиног успења у Сељанима је позната у народу као Бабински манастир. Подигнута је 1847. године, на темељима манастира који је срушен након Косовске битке. Поред цркве је и конак, подигнут исте године, у стилу балканско-источњачке архитектуре.

Археолошки налази указују да црква није спаљивана и да се из непознатог разлога урушила. У таквом стању је била до 2000. године, када је Музеј у Пријеполу покренуо њену реконструкцију која је завршена 2001. године. До манастира се долази магистралним путем Пријеполје-Бијело Поље, на улазу у лимски кањон, који повезује мост од кога се на удаљености од 300 m налази манастир.

Црква Светог Петра и Павла у Тоцима је подигнута 1846. године прилозима сељака и пријеполских трговаца. Звоник и кубе су дограђени 1935. године. Престону икону Христа је израдио зограф Андрија Раичевић.

Црква Василија Острошког се налази у центру Пријепоља. Саграђена је у периоду 1890-1894. године, на месту претходне цркве. Украси на фасади, у горњим деловима, урађени су по угледу на Милешеву. У цркви се налазе значајне штампане и рукописне књиге из 16. века и старе иконе.

Католичка црква у Пријепољу је једини споменик католичке провинијенције на територији Средњег Полимља. Подигнута је крајем 19. века на великој стени која се налази на левој обали Лима. Служила је као капела за војни аустро-угарски гарнизон, а у њеној близини се налазило војничко гробље.

Ибрахим-пашина џамија у Шарампову је најстарија џамија у Пријепољу. Први пут се помиње у путописима Евлије Челебије. Саградио ју је Ибрахим-паша, син херцеговачког субаше, у 16. веку. У 18. веку, у току Угарско-турског рата, џамија је страдала, али је обновљена заслугом мештанке Баки-хануме. Гробље – мезарје, поред џамије, обилује старим нишанима од сиге, камена и мермера. Ту су и мезари градитеља Ибрахим-паше и његове сестре Кајдафе. Нишани на њиховим мезарима су најстарији очувани нишани у Пријепољу. У углу џамије, узидан је и сунчани сат „елтифа“ у положају исток-запад који је, уједно, и једини аутентичан предмет из времена градње џамије.

Велика или Махмут-бегова џамија се налази у центру Пријепоља. Подигнута је почетком 20. века на месту раније џамије, са дрвеним минаретом. Џамија нема споменичка својства и спада у ред верских објеката Пријепоља.

Садашња **џамија у Хисарцику** се налази испод утврђеног града Милешевца, у подграђу, поред кога се налази некропола. Џамија нема споменички карактер и служи искључиво као верски објекат. У џамији се чува Куран, стар око 400 година, у рукопису. Представља вредну и ретку свету књигу тог периода, на овим просторима.

Не зна се тачно време градње **Сахат куле** у Пријепољу, али, с обзиром да се помиње у списима Евлије Челебије, могуће је да је подигнута још пре 16. века. Приликом реконструкције градског трга у Вакуфу, Сахат кула је померена на нову локацију, на тај начин што су јој потпуно сачувани габарити. Ово је један од најинтересантнијих и најстаријих сачуваних исламских споменика на територији Средњег Полимља. Препознатљива је као један од симбола Пријепоља, са посебно обликованим часовником и бројевима на њему.

Кућа Мусабеговића у Пријепољу представља типичну беговску кућу. Изграђена је на брежуљку изнад центра града. Приземље је зидано од камена, а спрат у бондручном скелетном систему са испуном. Приземље је служило за боравак зими, а спрат за спавање лети. Садржи елементе херцеговачке куће са овалним ћошком. Кров је покривен ћерамидом. Кућа⁴ је у власништву музеја у Пријепољу у којој је данас смештен део депоа музеја.

Кућу Хаџипетровића/Џвијовића је градила трговачка породица Хаџипетровић у првој половини 19. века. Грађена је за становање и никада није мењала намену, тако да је спољни изглед остао аутентичан. Посебну вредност куће чини доклат са обрађеним стубовима и шашовцима. Кућа је репрезентативна са израженим оријенталним стилем.

У непосредној близини манастира Милешеве, налазе се остаци средњевијековног града **Милешевца**⁵. Време његове изградње није поуздано утврђено, а лоциран је на врху литице, на почетку кањона реке Милешевке. Град је највероватније настао упоредо са градњом манастира или нешто касније, највероватније средином 13. века. У историјским изворима помиње се као утврђење тек 1444. године као „*Mileseuischi castello*“. Приступачан је само с јужне стране док се остале три стране окомито спуштају и нису

⁴Кућа Енвера Мусабеговића заштићена је као споменик културе 16. децембра 1983. године Решењем бр. 633-2/83.

⁵Град Хисарцик (Црна стена – средњевијековни град Милешевац), заштићен је као споменик културе 12. новембра 1947. године, Решењем бр. 511/47.

приступачне. Град је неправилног облика, опасан каменим зидовима са четвороугаоним кулама, на истакнутим местима. С јужне стране се налази подграђе на коме је данас сеоско насеље Хисарџик. На стеновитој страни према Пријепољу и манастиру налазе се две истурене куле са којих се најлакше могао контролисати прилаз манастиру и пут од Пријепоља према граду. Хисарџик је имао своју цркву која се у народу помиње као Ружица, а према откривеним деловима фресака може се раћи да датира из 13-14. века. Освајањем у 15. веку, Турци дозиђују град турским кулама које су и данас очуване.

У непосредној близини пута Пријепоље-Пљевља, на локалитету Осоје, заселак Кула, налазе се остаци **Куле Јусовића**. Реч је о некадашњој стамбено-одбрамбеној кули, грађеној почетком 19. века. Објект је грађен од шкриљаца, у доњој зони, и ћерпича, у горњој.

Споменик ослободиоцима 1912. године се налази у Вакуфу, на Малом тргу, у близини Сахат куле у Пријепољу. Посвећен је ослободиоцима српске војске у Балканским ратовима који су 1912. године овај град ослободили петовековног ропства под Турцима.

Споменик палим и умрлим јунацима у ратовима 1912-1918. године се налази на тргу испред зграде Општине Пријепоље. Извајао га је, од Брачког мермера, чувени хрватски вајар Иван Рендић. Представља значајно уметничко вајарско дело које је изградњом околних објеката изгубио централну позицију у главној градској улици.

Рушевине зграде Партизанске болнице⁶ у Пријепољу налазе се у подножју брда Кошевина на левој обали Лима. Зграду у којој је касније била смештена и партизанска болница, подигли су аустријски војници између 1882. и 1887. године као војну болницу. Имала је приземље и спрат. У три просторије приземља биле су смештене болесничка соба, апотека и кухиња, док су на спрату биле четири болесничке собе и лекарска соба. Континуитет намене (војна болница) прекинут је у периоду 1918-1929. године када је служила као касарна, да би оснивањем Зетске бановине у њој била смештена цивилна Бановинска болница. До рушења у ратном сукобу, у згради је била смештена партизанска болница. *Меморијални комплекс 4. децембар* формиран је у знак сећања на страдања и губитке партизана у пружању отпора Немцима 4. децембра 1943. године. Архитектонско-вајарско решење вајара Лојзе Долинара (1893-1970) из 1953/54. године, чини скулпторална композиција, рељефи на остацима зидова и спискови погинулих на спомен таблама. Конзервација рушевина зидова зграде Партизанске болнице изведена је 1955/56. године. На барелефима који су постављени на преосталим зидовима болнице симболично је приказан ток битке и исписана су имена погинулих бораца.

Зграда школе ученика у привреди⁷ у Пријепољу грађена је као Руждија (нижа гимназија) педесетих година 19. века, после турских реформи донетих Хатишерифом 1839. године. Зграда је зидана од ломљеног камена. Покривена је ћерамидом, а има приземље и спрат. Улаз на спрат је у облику затвореног доксата са три прозора кога подржавају два камена стуба, који су и надстрешница за улазне степенице. У овој згради је почела са радом прва Гимназија у Пријепољу, након Првог и Другог светског рата у њој је радила основна школа, затим Школа ученика у привреди, а данас је у њој смештен Музеј у Пријепољу.

Меморијални комплекс Бошко Буха на Јабуци⁸ посвећен је чувеном партизанском бомбашу, дечаку Бошку Бухи који је у току Другог светског рата, погинуо на Јабучкој висоравни. Овај комплекс је подигнут шездесетих година 20. века заједничким прилозима пионира велике бивше Југославије. Своју експанзију доживео је седамдесетих

⁶Рушевине испод брда Кошевина, где је некада постојала Партизанска болница, заштићене су као споменик културе од изузетног значаја, Решењем бр. 31/52 од 26. јануара 1952. године.

⁷Зграда завичајног музеја, раније зграда школе ученика у привреди, заштићена је као споменик културе 9. јуна 1987. године, Решењем бр. 6-26/87.

⁸Меморијални комплекс Бошко Буха на Јабуци заштићен је као знаменито место од изузетног значаја 30. маја 1986. године, Решењем бр. 011-4/86-I-01.

година када су основне и средње школе имале обавезан програм посете овом меморијалном комплексу. Из тог разлога, почетком осамдесетих година, отворен је музеј са музејском поставком посвећеном деци у НОБ-у, који је функционисао до почетка деведесетих када је дошло до распада Југославије. Од тог времена до данас, меморијални комплекс Бошко Буха постаје неправедно запостављен од државе и друштва и налази се у стању тихог пропадања, иако има услове да прими и смести око 400 посетилаца школске популације истовремено. До овог комплекса који се налази на 1.300 *m* надморске висине долази се магистралним путем Пријепоље-Пљевља.

Кућа Милоша Дивца у селу Дренова (Пријепоље), заштићена је као споменик културе 1947. године, као објекат у коме је Јосип Броз Тито, за време Другог светског рата, провео неколико сати. Објекат нема других споменичких вредности.

Најважније институције културе у општини Пријепоље су Дом културе, Матична библиотека Вук Караџић и Музеј у Пријепољу.

Музеј у Пријепољу званично је регистрован 1991. године, када су презентовањем сталне поставке отворена врата за посетиоце. Завичајна збирка је формирана 1954. године и од тада је повремено представљана јавности. Музеј је смештен у згради некадашње турске Руждије (ниже гимназије), саграђене између 1839. и 1845. године. Данас је Музеј ризница културно-историјског наслеђа полимског краја. Музеј има археолошку, историјску, историјско-уметничку и етнографску збирку, при чему располаже и галеријским простором, погодним за организовање тематских изложби и других садржаја.

Дом културе је отворен 4. јула 1979. године средствима грађана. Располаже малом и великом салом. Мала сала (200 места) служи за организовање научних скупова, књижевних вечери, трибина, дечјих позоришних представа, луткарских представа итд. Велика сала (600 места) служи за одржавање позоришних представа, филмских, оперских, балетских, концерата забавне и народне музике, хорских и клавирских програма, промоција, са најмодернијом тонском, светлосном техником са помоћним трибинама од 444 места која служе за праћење наведених програма, великим и малим салоним за различите намене (састанке, венчања, изложбе итд.).

Библиотека Вук Караџић је јавна библиотека и најстарија установа из области културе у Пријепољу. Пружа услуге за око 4.500 читалаца. Располаже фондом који броји преко 120.000 јединица грађе профилисаним да задовољи потребе најразноврснијих корисника. Поред актуелног и богатог избора домаће и стране књижевности, фондови библиотеке обухватају научно-популарну и стручну литературу из друштвених, природних, примењених наука, као и информационих технологија и уметности.

Пријепоље је подручје богато културно-историјским споменицима и знаменитостима различитих култура почев од старог Рима па до данашњих дана. Евидентирана непокретна културна добра под заштитом државе у Информационом систему непокретних културних добара Републике Србије су (<https://nasledje.gov.rs/index.cfm>):

Споменик културе

- Манастир Милешева саграђен у 13. веку, споменик културе од изузетног значаја
- Манастир Давидовица, Гробнице код Бродарева, 13. век, споменик културе од изузетног значаја
- Рушевине манастира Мили на Лиму код Бродарева, 13. век, споменик културе
- Средњовековни град Милешевац у Хисарџику, 14. век, споменик културе
- Средњовековни град Ковин у Џурову из средњег века
- Зграда Завичајног музеја у Пријепољу подигнута у периоду од 1839. до 1845. године
- Кућа Енвера Мусабеговића у Пријепољу подигнута почетком 19. Века. Кућа Милоша Дивца у Дренови саграђена је 1946. године на месту старе породичне куће, спаљене током Другог светског рата.
- Партизанска болница у Пријепољу из 1943. и 1954. године

Знаменито место

- Меморијални комплекс „Бошко Буха“ на Јабуци, споменик културе од изузетног значаја

Археолошко налазиште

- Некропола стећака у Хртима, под заштитом УНЕСКО-а
- Римска некропола на Коловрату, археолошко налазиште од великог значаја
- Археолошко налазиште Црквине у Дренови, споменик културе

Просторно-културно-историјска целина

- Село Милаковићи на Озрену код Пријепоља

4.4 Саобраћајна и комунална инфраструктура

Саобраћајна инфраструктура

Кроз општину Пријепоље пролазе државни путеви IB реда, као и државни путеви IIА реда. Државни пут I реда бр. Б23 у постојећој путној мрежи има приоритет као примарна веза Пријепоља са осталим регионима наше земље, а уједно је и њихова веза са суседном Црном Гором (гранични прелаз „Гостун“ ка Бијелом Пољу). Простире се правцем север-југ и дели општину на два приближно једнака дела. Укупна дужина државног пута I реда бр. Б23 на територији општине Пријепоље је 45,306 km. Државни пут I реда бр. Б29, са једне стране Пријепоље повезује са границом Црне Горе (гранични прелаз „Јабука“ ка Пљевљима), а са друге стране се пружа до Аљиновића, преко Нове Вароши до границе са општином Сјеница.

Кроз територију Пријепоља дужина државног пута првог реда бр. Б29 на деоници Коловрат - Јабука (траса ка Пљевљима) је 18,5 km, а други део овог пута на реалацији Суви Бор – Аљиновићи (граница са Црном Гором) је 8,13 km . Планирана је изградња нове деонице (наставка) државног пута II реда бр. А200. Путни правац другог реда бр. А200 Пријепоље - Манастир Милешева – Аљиновићи укупне је дужине 21,779 km. Изграђени део ове деонице Пријепоље – Манастир Милешева износи 7,439 km , а неизграђени део деоница Манастир Милешева -Аљиновићи 14,34 km.⁹ Укупна дужина државних путева I реда на територији општине износи 71,936 km.¹⁰

На територији општине Пријепоље пролази државни пут другог реда бр. Б407 Миоска – Матаруге – Боретино Брдо – Биов Гроб укупне дужине 18,850 km. Изграђен је део Миоска – Матаруге у дужини од 12,15 km, а неизграђен је део Матаруге – Боретино брдо – Биов гроб (граница са Црном Гором) у дужини од 6 km. Укупна дужина државних путева II реда на територији општине износи 40,629 km. ¹¹

Државни путеви који пролазе уз клисуру реке Милешевке су јако значајни за општину Пријепоље са аспекта саобраћајне повезаности општине Пријепоље са трасом будућег пута Пожега – Бољевац.

⁹ Извор: Подаци добијени од надлежних из локалне самоуправе

¹⁰ Извор: Просторни план општине Пријепоље, ЈП Дирекција за урбанизам Крагујевац, Крагујевац, 2011. године

¹¹ Извор: Уредба о категоризацији државних путева ("Службени гласник Републике Србије, бр. 105/13, 119/13,93/2015)

Општински путеви првог и другог реда су путеви који задовољавају следеће критеријуме:

Табела 2. Преглед путне инфраструктуре општине Пријепоље у периоду 2018-2022. година

Назив индикатора	2018	2019	2020	2021	2022
Дужина путева, км	467,41	446,37	446,37	445	446,36
Густина путева, км/км ²	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
Путнички аутомобили, број	8.359	8.787	9.164	9.379	9.830
Путнички аутомобили на 1.000 становника, број	240	255	269	279	304

Извор: Аналитички сервис ЈЛС, <https://rsjp.gov.rs/cir/analiticki-servis>

Од укупно 446,37 km категорисаних путева на подручју општине Пријепоље, 253,06 km или 56,69% чини савремени коловоз. Подаци за 2022. годину показују да је дужина државних путева I реда на подручју општине 71,58 km, те да је у целој дужини заступљен савремени коловоз. Дужина државних путева II реда износи 19,59 km, од чега је савремени коловоз заступљен на 15,76 km (80,45%). Укупна дужина општинских путева износи 355,2 km, од чега је савремени коловоз заступљен у дужини од 161,89 km (45,58%).

Табела 3. Дужина путева општине Пријепоље у km у 2022. години

Укупно	Савремени коловоз	Државни путеви I реда		Државни путеви II реда		Општински путеви	
		свега	савремени коловоз	свега	савремени коловоз	свега	савремени коловоз
446,37	253,063	71,58	71,58	19,59	15,76	355,2	161,89

Извор: Општине и региони у Републици Србији, Републички завод за статистику.

На подручју општине Пријепоље налази се део трасе главне, магистралне, међународне, једноколосечне, електрифициране железничке пруге бр. 1 Београд – Ресник – Пожега – Врбница – (Бар). На поменутој прузи, која пролази кроз територију општине Пријепоље, одвија се мешовити саобраћај возова за превоз путника и робе, на релацијама у унутрашњем и међународном саобраћају.

На територији општине Пријепоље не постоји аеродром за цивилне летове, али постоји летиште у зони насеља Лучице уз обалу реке Лим, које се користи за спортско, туристичко летење.

Комунална инфраструктура

На територији општине Пријепоље постројење за пречишћавање отпадних вода не постоји. У циљу решавања проблема отпадних вода, урађен је Генерални пројекат сакупљања, одвођења и пречишћавања отпадних вода општине Пријепоље.

На основу података Аналитичког сервиса ЈЛС, број домаћинстава прикључених на канализациону мрежу се није значајно мењао у периоду од 2016. до 2022. године и износио је око 25%.¹² Општина Пријепоље је далеко испод просека за Републику Србију по броју домаћинстава прикључених на канализациону мрежу. На подручју Републике Србије, број домаћинстава прикључених на канализациону мрежу износи 62,6%, док у Златиборској области износи 60,3%. Дакле, број домаћинстава прикључених на канализациону мрежу, је у општини Пријепоље далеко испод просека и за Златиборску

¹² Извор: Аналитички сервис ЈЛС, Републички секретаријат за јавне политике, Влада Републике Србије

област. У сеоским насељима збрињавање комуналних отпадних вода спроводи се у непрописно изведеним септичким јамама или се директно одводе у околне водотокове.

Послове сакупљања, одвожења и депоновања отпада на територији општине Пријепоље спроводи ЈКП Лим. У општини не постоји посебно одељење које се бави проблематиком управљања отпадом, већ су ови послови поверени Одељењу за урбанизам, грађевинарство, комунално-стамбено и имовинско-правне послове.

У општини Пријепоље становништво прикупља метални отпад и продаје Центру за рециклажу АД за сакупљање, прераду и промет металних отпадака-откупна станица Пријепоље као и СЗТР „Металикс“ (откуп-гвожђе, алуминијум, месинг и бакар).

Комунални отпад се одлагао на локацији „Дубоки До“ до 1999. године, након чега је отпочета употреба привремене локације „Стањевине“, која се налази у близини реке Лим и на самом улазу у град. Несанитарна депонија „Стањевине“ је санирана и земљиште је рекултивисано 2021. године и сав отпад из општине Пријепоље је преусмерен на несанитарну депонију у Прибоју. Пројекат изградње регионалне депоније „Бањица“ је замењен пројектом изградње трансфер станице „Бањица“. По завршетку изградње трансфер станице, планира се санација и рекултивација несанитарне депоније у Прибоју. Такође, у плану је да се отпад из општина Пријепоље, Прибој, Нова Варош и Сјеница довози у „Бањицу“ и да се након селекције и претовара транспортује у Регионални центар „Дубоко“ у Ужицу.^{13,14}

За водоснабдевање се користе воде карстне издани. Извориште Сељашница састоји се од два стална и неколико повремених извора, лоцираних у уској клисури истоименог водотока. Један стални извор је на левој обали, каптиран је и користи се за снабдевање водом Пријепоља од 1968. године. Пројектовани капацитет овог извора је 92 l/s. Други стални извор је на десној обали, каптиран је, а његова вода се користи за покретање МХЕ "Сељашница" и од 1986. године делом за градски водовод. Издашност овог извора мерена је за потребе хидроцентрале шесдесетих година XX века, у време каптирања, и минималне вредности су износиле од 220 до 240 l/s, од чега је 150 l/s директно намењено за водоснабдевање, тако да је за водоснабдевање Пријепоља са изворишта Сељашнице намењено укупно око 250 l/s. Мерења указују да је током последње деценије дошло до знатног периодичног смањења вредности минималне издашноси извора са трајањем и до шест месеци у зависности од хидролошких услова године. Мерачи протока на постројењу за пречишћавање чисте воде у овим условима су регистровали дотицај са извора од 140 l/s.

Водоводна мрежа Пријепоља је изграђена већим делом седамдесетих година прошлог века и за исту не постоји катастарски снимак. ЈКП „Лим“ одржава око 145 km водоводне мреже у Пријепољу и околним насељима и око 15 km у МЗ Бродарево. Бродарево је смештено у долини реке Лим на око 25 km од Пријепоља према граници са Црном Гором. Јавни водоводи у Пријепољу и Бродареву су независни, са независним извориштима и посебном водоводном мрежом. Кроз Пријепоље протичу реке Лим, Сељашница и Милешевка, те су се насеља, као и водоводна мрежа, градила и ширила дуж обала река.

Према званичним подацима Републичког секретаријата за јавне политике Владе Републике Србије, удео домаћинстава прикључених на водоводну мрежу у општини Пријепоље у 2022. години је износио 49,1%.

¹³ Извор: Званични сајт Владе Републике Србије, Расположиво на: <https://www.srbija.gov.rs>

¹⁴ Извор: Званични сајт Министарства заштите животне средине Републике Србије; Расположиво на: <https://www.ekologija.gov.rs>

Табела 4. Прикљученост на водоводну мрежу у општини Пријеполје

Назив индикатора	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Домаћинства прикључена на водоводну мрежу, број	5.439	5.439	5.447	5.494	5.511	5.527	5.552
Домаћинства прикључена на водоводну мрежу, као % укупног броја домаћинства	47,4	47,4	47,5	47,9	48,1	48,2	49,1

Извор: Аналитички сервис ЈЛС, <https://rsjp.gov.rs/cir/analiticki-servis>

Општина Пријеполје поседује значајне потенцијале у области могуће примене обновљивих извора енергије са најзначајнијим енергетским потенцијалом у Србији. У општини постоји изузетно висока заступљеност шума са процентом од 53,2% учешћа у укупној површини, што представља потенцијал у области могуће примене енергије биомасе. Пријеполје је једна од општина са највећим потенцијалом за изградњу малих хидроелектрана (хидроелектрана до 10 MW), са око 40 потенцијалних локација у Катастру малих хидроелектрана, као и великих хидроелектрана (преко 10 MW).

До сада су у сливу реке Лим изграђене четири хидроелектране, и то две на реци Лим: ХЕ Потпећ (снаге 52 MW, три турбине) и ХЕ Бистрица (снаге 108 MW, две турбине која користе хидропотенцијал Увца и Радоињског језера), а две на реци Увац: ХЕ Кокин Брод (снаге 22,5 MW, две турбине) и ХЕ Увац (снаге 36 MW, једна турбина).

Општина Пријеполје није покривена гасоводном мрежом. Према Нацрту просторног плана Републике Србије од 2021. до 2035. године, на подручју општине Пријеполје планирана је изградња разводног гасовода Златибор – Прибој – ГРЧ Бистрица – Пријеполје – Сјеница.

Систем даљинског грејања не постоји на територији општине Пријеполје. Становништво обезбеђује грејање индивидуалним ложиштима уз коришћење првенствено чврстих горива и то угља и дрва.

На територији општине Пријеполје централним етажним грејањем покривено је 2.594 стамбених објекта, што представља 17,5% укупног броја стамбених јединица. Системом даљинског грејања покривено је свега 5% домаћинстава, тачније топловодном мрежом обухваћено је око 600 прикључака. У општини не постоји гасовод, а реализација ове инвестиције може се очекивати у неком дугорочном временском периоду.

4.5 Степен привредног развоја туризма Општине Пријеполје

Према степену развијености општина Пријеполје спада у IV групу девастираних подручја (испод 50% републичког просека) јединица локалне самоуправе.¹⁵ Када је реч о ресурсима за развој привреде подручја, свакако је пољопривреда најважнији привредни сектор, јер општина обилује богатим природним ресурсима, те постоје повољни агроеколошки услови за развој појединих грана пољопривреде (сточарство, воћарство, повртарство). Поред пољопривреде, посебно значајан ресурс за развој привреде подручја је туризам, и то туризам „природног и културног наслеђа“.

¹⁵ Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. год. ("Сл. гласник РС", бр. 104/2014)

Окосницу привредног развоја општине Пријепоље чини прерађивачка индустрија, као и трговина на велико и мало.

Према подацима Агенције за привредне регистре, у периоду од 2018. до 2022. године присутне су мање осцилације у броју активних привредних друштава, са наглашеним трендом раста и то у кумулативном износу од 12,32% поредећи 2018/2022.

Табела 5. Број привредних друштава у општини Пријепоље у периоду 2018-2022. година

Индикатор	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Активних	349	345	373	398	392
Новооснованих	24	55	40	29	29
Брисаних/Угашених	7	57	12	5	26

Извор: Агенција за привредне регистре

Код броја новоснованих привредних друштава су, такође, присутне осцилације. Наиме, број новооснованих привредних друштава расте до 2019, да би након тога број почео да опада. Значајније осцилације присутне су у броју брисаних/угашених привредних друштава.

Табела 6. Број предузетника у општини Пријепоље у периоду 2018-2022. година

Индикатор	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Активних	1.275	1.353	1.418	1.473	1.535
Новооснованих	208	206	180	63	234
Брисаних/Угашених	156	132	117	76	173

Извор: Агенција за привредне регистре

Изражен је пад новооснованих предузетника кроз посматране године, као и пад брисаних/угашених предузетника, уз изузетак последње анализиране године у којој се региструје значајнији скок оба параметра. Број активних предузетника региструје континуирани раст у посматраном петогодишњем периоду и то у кумулативном износу од 20,39%.

5. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ПРИЈЕПОЉЕ

Туризам је важна привредна грана за општину Пријепоље. Тренутни трендови у туризму показују да Пријепоље поседује изузетне природне и створене погодности које га могу класификовати као атрактивну туристичку дестинацију. Општина Пријепоље је усмерена ка савременим потребама туриста - развоју еколошког и сеоског туризма. Развој ових туристичких производа има различите аспекте: социјални – контакт градског и сеоског становништва, еколошки – продубљивање свести о еколошким и природним вредностима, економски – могући додатни приходи становништва у руралним срединама.

Кључни производи туристичке регије Западна Србија као туристичке дестинације су екотуризам, етнотуризам, здравствени и *spr&wellness* туризам, рурални туризам, културно-тематске руте, планински туризам, манифестације и специјални интереси (Стратегија развоја туризма Републике Србије 2016-2025).

Како би се планирао развој туризма, неопходно је сагледати туристичко-ресурсну основу општине Пријепоље и извршити њену анализу. У том смислу ресурсна основа је подељена на природне и културне ресурсе, а затим је иста валоризована по FAS методологији Светске туристичке организације.

5.1 Анализа ресурсне основе развоја туризма

Као приступ за извођење оцене туристичких ресурса општине Пријепоље и одређивање нивоа атрактивности ресурса за развој дестинације коришћена је ФАС методологија Светске туристичке организације - заснована на идентификовању и класификовању релевантних елемената туристичке понуде сврстаних у три групе: Фактори (*Factors*), Атрактори (*Attractors*) и Подршка (*Support*), који се даље деле на поделементе (Попеску, Ј. „Менаџмент туристичке дестинације“, Универзитет Сингидунум, Београд, 2011, стр.163).

Туристички атрактори су природни, културни и створени/креирани (*"man-made"*) који континуелно привлаче значајан број туриста. Ови атрактори представљају туристичку реалност у тренутку израде овог програма. Процена узима у обзир тренутну атрактивност атрактора, као и његов потенцијал да у будућности привуче туристе.

Табела 7. ФАС методологија Светске туристичке организације

ФАКТОРИ		
Природни фактори	Људски фактори	Фактори капитала
Вода	Људски капитал	Ниво потенцијала за инвестиције
Земља	Услови запошљавања	Расположиви капитал
Клима	Култура и традиција	Приступ финансијама

АТРАКТОРИ		
Природни атрактори	Културни атрактори	Створени атрактори
Активности у природном подручју	Начин живота	Куповина
Природна подручја	Догађаји	Фестивали
	Историјске знамени-тости	Слободно време

ПОДРШКА		
Компле-ментарна услуга	Транспорт	Смештај и ресторатер-ство
Организација путовања Безбедност и здравље Дистрибуција информација	Унутрашњи транспорт Остали транспорт	Хотели Гостионице Ресторани

Извор: Попеску, Ј. „Менаџмент туристичке дестинације“, Универзитет Сингидунум, Београд, 2011, стр. 163

Сваки атрактор рангиран је на скали од 1 до 5 по питању његове тренутне привлачности (квалитативни показатељи броја посетилаца, лепота локације/места, приступачност, вредност за туризам, итд; 1 означава низак степен, а 5 висок). Такође се рангира на скали од 1 до 5 у смислу својих потенцијала (квалитативни показатељи могућности унапређења, будућег повећања/смањења броја посетилаца, будућих радова на повећању доступности, итд; 1 означава низак степен, а 5 висок). Стога, процена сваког атрактора представља просечну вредност процене тренутне атрактивности и процене потенцијала. Оцена атрактора представља средњу оцену тренутне привлачности за туристе и потенцијала да привуче туристе у будућности.

Атрактори у виду центара за активности су елементи разоноде у оквиру туристичке индустрије као што су барови, ресторани, места за куповину и друге забавне активности.

Туристички фактори су туристички ресурси који привлаче мали број туриста у односу на потенцијалну атрактивност, јер још нису адекватно припремљени за укључење у туристичку понуду дестинације. Укључују и хумане (културне традиције, знање и вештине, ниво плата и услови рада у туризму, технолошку развијеност) и капиталне факторе (доступност кредита, развијеност предузетништва и инфраструктуре, способност привлачења капитала), који су неопходни за активирање потенцијала природних туристичких ресурса. Фактори су квалитативно оцењени у распону од 1 до 5 поена у складу са њиховом лепотом, биодиверзитетом и потенцијалом да привуку туристе у будућности.

Подршка обухвата комплементарне услуге, транспорт (доступност туристичких атрактора и природних фактора) и туристичке садржаје који доприносе атрактивности туристичких ресурса и дестинација.

5.3.1. Туристички атрактори општине Пријепоље

На територији општине Пријепоље идентификована су четири природна атрактора, шест културних атрактора и 14 атрактора у виду центара за активности од приоритетног значаја за развој туризма ове општине:

I – ПРИРОДНИ АТРАКТОРИ

- Река Лим
- СРП Клисуре реке Милешевке
- СП Слапови Сопотнице
- Камена Гора
- ПИО Озрен-Јадовник

II - КУЛТУРНИ АТРАКТОРИ

- Манастир Милешева
- Музеј у Пријепољу

- Манастир Давидовица
- Манастир Куманица
- Велика (Махмут бегова) џамија
- Џамија у Хисарџику

III - АТРАКТОРИ У ВИДУ ЦЕНТАРА ЗА АКТИВНОСТИ

- Мостови Балкана
- Комаранска кошија
- Сајам пољопривреде у Бродареву
- Лимска регата
- Куп у риболову
- Лимски дарови
- Мед је лек за дуг век
- Скокови у воду Меморијал Пајо Потезица
- Милешевска колонија
- Летња лига Бродарево
- Видиковац Соколица

Табела 8. Оцена природних атрактора општине Пријепоље према ФАС методологији

ПРИРОДНИ АТРАКТОРИ	Тренутна ситуација*				Потенцијал**			Просечна оцена
	А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	
Река Лим	3,67	4,56	3,67	4,83	4,76	4,88	4,59	4,42
СРП Клисуре реке Милешевке	2,76	3,88	2,59	4,12	4,44	4,88	4,50	3,88
СП Слапови Сопотнице	3,82	4,59	3,47	4,82	4,69	4,69	4,56	4,38
Камена Гора	3,59	4,59	3,53	4,65	4,81	4,69	4,69	4,36
ПАО Озрен-Јадовник	2,67	4,17	3,67	4,50	4,00	4,33	4,33	3,95

Извор: Закључци радне групе

На основу извршеног оцењивања туристичких атрактора општине Пријепоље, установљено је да су главни природни атрактори овог подручја добро очувани и имају велики потенцијал да буду атрактивни за туристе. Оцене изнад 4.00 осликавају висок степен атрактивности природних атрактора.

Проценом атрактора према ФАС методологији у оквиру Природних атрактора најбоље су оцењени (са оценом 4.42) река Лим, Споменик природе Слапови Сопотнице (4,38) и подручје Камене Горе (са оценом 4,36), док су ПАО Озрен-Јадовник (3.95) и СРП Клисуре реке Милешевке (3,88) такође високо оцењени.

Табела 9. Оцена културних атрактора општине Пријепоље према ФАС методологији

КУЛТУРНИ АТРАКТОРИ	Тренутна ситуација*				Потенцијал**			Просечна оцена
	А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	
Манастир Милешева	4,40	5,00	4,60	5,00	4,40	4,60	3,40	4,49
Музеј у Пријепољу	2,80	4,00	4,60	4,60	4,20	4,20	3,40	3,97
Манастир Давидовица	2,40	4,40	3,20	4,60	4,40	4,60	4,40	4,00
Манастир Куманица	3,40	4,20	3,80	4,40	4,00	4,00	3,60	3,91
Велика (Махмут бегова) џамија	2,20	3,60	4,60	4,00	3,80	3,60	3,60	3,63
Џамија у Хисарџику	2,50	3,50	2,75	4,00	3,75	4,00	4,50	3,57

Извор: Закључци радне групе

На основу наведеног оцењивања у групу главних културних атрактора спадају: манастир Милешева са изузетно високом атрактивношћу (4,49) и манастир Давидовица (4,00). Нешто нижи ниво атрактивности имају Завичајни музеј Пријепоље и манастир Куманица (3,97, односно 3,91).

Табела 10. Оцена центара за активности општине Пријепоље према ФАС методологији

ЦЕНТРИ ЗА АКТИВНОСТИ	Тренутна ситуација*				Потенцијал**			Просечна оцена
	А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	
Мостови Балкана	3,67	3,67	4,00	3,67	4,33	4,00	4,67	4,00
Комаранска кошија	3,33	3,33	3,00	3,67	3,67	3,67	3,67	3,48
Сајам пољопривреде у Бродареву	2,33	2,33	4,00	2,00	3,00	3,00	3,67	2,90
Лимска регата	3,67	4,33	3,67	4,33	4,33	4,33	4,33	4,14
Куп у риболову	2,00	3,00	3,67	3,33	3,33	3,33	3,33	3,14
Лимски дарови	3,00	3,33	4,00	4,00	4,00	3,67	4,00	3,71
Мед је лек за дуг век	2,67	3,33	3,33	3,67	3,67	3,67	3,67	3,43
Скокови у воду Меморијал Пајо Потежица	3,67	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,95
Милешевска колонија	2,33	4,00	3,67	4,67	4,33	4,33	4,33	3,95
Летња лига Бродарево	3,33	4,00	3,67	4,00	4,33	4,00	4,00	3,90
Видиковац Соколица	4,80	4,60	4,60	3,90	4,10	3,80	1,80	3,14

Извор: Закључци радне групе

* А - Број посетилаца, Б - Препознатљивост, В - Доступност, Г - Вредност за туризам

** Д - Могућност унапређења, Ђ - Могућност привлачења већег броја посетилаца, Е - Будући радови на повећању доступности

Атрактори у виду центара за активности обликује елементе разоноде у оквиру туристичке индустрије. Тренутно постоје 11 атрактора са високим потенцијалима. Две најпознатије манифестације које се одржавају у општини Пријепоље, Лимска регата и Мостови Балкана, имају највише потенцијала за унапређење и привлачење већег броја туриста и посетилаца. Оцене ових центара за активности су 4,14, односно 4,00. Такође, значајан потенцијал имају Милешевска колонија и Скокови у воду Меморијал Пајо Потежица (3,95) и Летња лига Бродарево (3,90). Мањи потенцијал поседују манифестације Лимски дарови (3,71), Комаранска Кошија (3,48), Изложба меда Мед је лек за дуг век (3,43), Куп у риболову и Видиковац Соколица (3,14), а најмањи Сајам пољопривреде у Бродареву (2,90).

Из наведене анализе се закључује да су Лимска регата и Мостови Балкана манифестације на којима општина Пријепоље треба да гради свој имиџ када је организација догађаја у питању. Значајна средства треба улагати у доступност Комаранске кошије посетиоцима с обзиром на специфичност ове манифестације и простора где се одржава, као и манифестацији Куп у риболову. Значајне напоре на доступности треба усмерити на доступност видиковца Соколица.

5.3.2. Туристички фактори општине Пријепоље

На територији општине Пријепоље идентификовано је чак 18 туристичких фактора, односно, туристичких ресурса који привлаче мали број туриста у односу на потенцијалну атрактивност, јер још нису адекватно припремљени за укључење у туристичку понуду општине. То су:

1. Јабука са МК „Бошко Буха“
2. Заштићена околина око манастира Милешеве
3. Бабине
4. Златар
5. Орашац – Боретино брдо
6. Некропола стећака у Хртима
7. Ибрахим Пашина џамија
8. Синан Пашина џамија
9. Споменик 4. децембар

10. Средњовековни град Милешевац
11. Подручје Сахат кула - Бегов мост
12. Плажа Петровац
13. Сахат кула
14. Католичка црква
15. Парк Народних хероја
16. Излетиште Равне
17. Куртова јама
18. Савина испосница

Табела 11. Оцена туристичких фактора општине Пријепоље према ФАС методологији

ФАКТОР	Природни фактори*			Фактори људских ресурса**			Капитални фактори ***			Просечна оцена
	А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	Ж	З	
Јабука са МК „Бошко Буха“	3,20	4,20	4,40	2,00	2,00	3,60	2,00	3,40	3,80	3,18
Заштићена околина око манастира Милешева	4,80	5,00	4,80	3,60	2,60	5,00	3,40	3,80	4,60	4,18
Бабине	2,75	3,75	3,00	1,75	1,75	3,50	2,50	2,25	3,25	2,72
Златар	4,00	4,80	4,00	3,00	2,20	3,40	2,40	2,60	3,20	3,29
Орашац – Боретино брдо	2,67	2,67	2,67	2,00	2,00	3,33	2,33	2,33	2,67	2,52
Некропола стећака у Хртима	2,00	3,33	3,00	1,67	1,33	3,00	1,67	1,67	2,33	2,22
Ибрахим Пашина џамија	0,67	3,67	3,67	2,33	2,00	4,33	1,67	4,00	2,00	2,70
Синан Пашина џамија	0,67	3,33	3,33	2,33	2,00	4,33	1,67	3,00	2,33	2,56
Споменик 4. децембар	0,67	3,67	3,00	1,33	1,00	3,67	1,00	4,00	1,67	2,22
Средњовековни град Милешевац	3,75	4,50	3,50	1,00	1,00	4,00	1,25	1,50	3,75	2,69
Подручје Сахат кула - Бегов мост	2,67	4,00	4,00	1,67	1,33	2,33	1,33	3,33	4,67	2,81
Плажа Петровац	3,00	3,67	4,67	1,33	1,33	3,00	2,00	3,00	4,00	2,89
Сахат кула	1,67	3,33	2,67	1,67	1,67	3,33	1,33	4,00	2,00	2,41
Католичка црква	1,00	2,67	2,33	1,00	1,00	2,33	0,67	1,67	2,00	1,63
Парк Народних хероја	4,80	5,00	4,60	1,80	1,80	3,80	1,80	2,00	2,80	3,16
Излетиште Равне	3,00	3,67	3,67	1,00	1,00	1,33	1,00	2,00	2,33	2,11
Куртова јама	3,67	4,00	3,67	0,67	1,00	1,33	1,00	1,33	2,33	2,11
Савина испосница	5,00	5,00	5,00	1,75	1,75	2,75	1,50	1,75	2,75	3,03

Извор: Закључци радне групе

* А - Биодиверзитет, Б - Лепота, В - Потенцијал да привуче туристе.

** Г - Ниво технолошке опреме и техничке опремљености, Д - Ниво примања и услова на раду, Ђ - Ниво укореењености, културних традиција.

*** Е - Ниво предузетништва, Ж - Инфраструктура, З - Потенцијал за привлачење капитала

У општини Пријепоље је идентификовано и процењено 18 релевантних фактора са просечном оценом од 2,65. Најнижа оцена дата је факторима капитала због ограниченог приступа подручја општине донаторским средствима. Квалитативном проценом на скали од 1 до 5 у погледу природних, капиталних и фактора људских ресурса у оквиру наведених природних фактора налазе се Заштићена околина - природни простор око манастира Милешева који обухвата Манастир Милешеву, Град Милешевац, остатке средњовековног пута, Цркву Ружицу, село Хисарцик и Манастирску станопријемницу (са оценом 4,18), планина Златар (3,29), Јабука са меморијалним комплексом Бошко Буха (3,18), и Парк Народних хероја (3,16).

5.3.3. Подршка

Као елементи подршке развоју туризма у општини Пријепоље, вршена је оцена комплементарних услуга, транспорта (доступност туристичких атрактора и природних фактора) и туристичких садржаја који доприносе атрактивности туристичких ресурса и дестинација.

Издвојени су:

1. Угоститељска делатност – хотели и мотели, сеоска домаћинства и ресторани
2. Транспорт – ваздушни, друмски и железнички
3. Пратеће услуге - организација излета, безбедност и дистрибуција информација

Табела 12. Оцена елемената подршке према ФАС методологији

ЕЛЕМЕНТИ ПОДРШКЕ			Оцена	Просек
Угоститељска делатност	Хотели/Мотели	Категорија	1,00	1,33
		% попуњености	1,00	
		Потенцијал	2,00	
	Сеоска домаћинства	Категорија	2,00	2,33
		% попуњености	2,00	
		Потенцијал	3,00	
	Ресторани	Категорија	3,00	3,17
		% попуњености	3,00	
		Потенцијал	3,50	
Транспорт	Ваздушни	Везе	0,00	0,33
		Учесталост	0,00	
		Унапређење	1,00	
	Друмски	Везе	2,75	3,00
		Учесталост	3,00	
		Унапређење	3,25	
	Железнички	Везе	1,25	1,75
		Учесталост	1,75	
		Унапређење	2,25	
Пратеће услуге	Организација излета			2,25
	Безбедност			4,50
	Дистрибуција информација			3,00

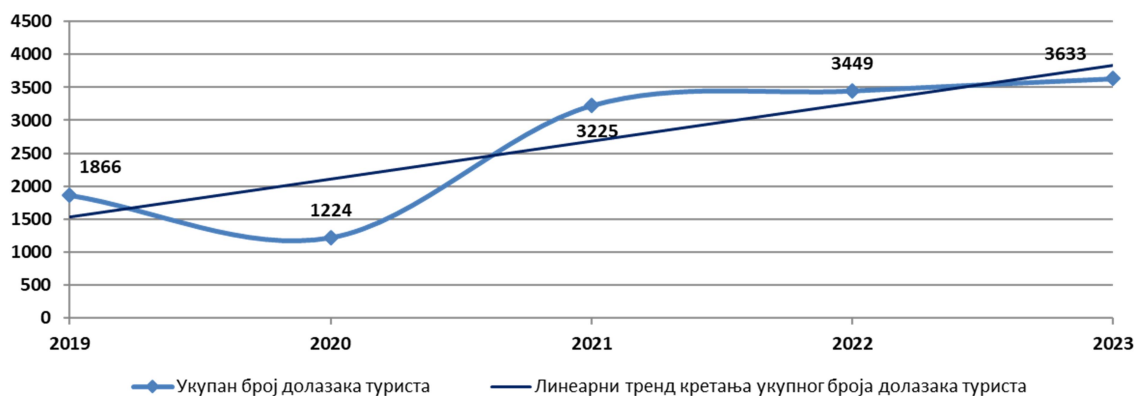
Извор: Закључци радне групе

Оцењивањем елемената подршке, највише средње оцене имају пратеће услуге и то: безбедност (4,50) и дистрибуција информација (3,00), док су услуге организације излета у Пријепољу и околини нешто лошије оцењене (2,25). У оквиру угоститељске делатности, ресторатерство је оцењено као најперспективнији елемент подршке оценом 3,17. На другом месту су сеоска домаћинства са оценом 2,33, захваљујући потенцијалу, док су основни смештајни капацитети најлошије оцењени (1,33) услед неадекватног броја објеката, ниске категорије, ниске попуњености и слабих прилика да овај сегмент постане значајан фактор подршке развоју туризма општине Пријепоље. У оквиру транспортних услуга, најлошију перспективу има ваздушни саобраћај због непостојања адекватних ваздушних лука у близини, са потенцијалним коришћењем аеродрома Поникве код Ужица. Железнички саобраћај је такође лошије оцењен у складу са квалитетом услуге железничког саобраћаја у Србији, наглашавајући лошу повезаност Пријепоља овим видом транспорта са емитивним тржиштима и непостојање адекватног броја дневних линија. Најперспективнији вид саобраћаја, као подршка развоју туризма, јесте друмски саобраћај (3,00), где су сва три елемента релативно добро оцењена (везе 2,75, учесталост 3,00 и унапређење 3,25).

5.2 Анализа туристичког промета општине Пријеполје

У периоду од претходних пет година присутан је тренд релативног повећања туристичког промета у општини Пријеполје. У односу на 2019. годину, укупан број долазака туриста је у 2023. години повећан за 94,69%. У посматраном периоду дошло је до значајне флукутације броја долазака туриста проузроковане пандемијом корона вируса SARS-CoV-2 која је угрозила туристичку индустрију широм света, потпуно ометајући све врсте саобраћаја и граничне прелазе.

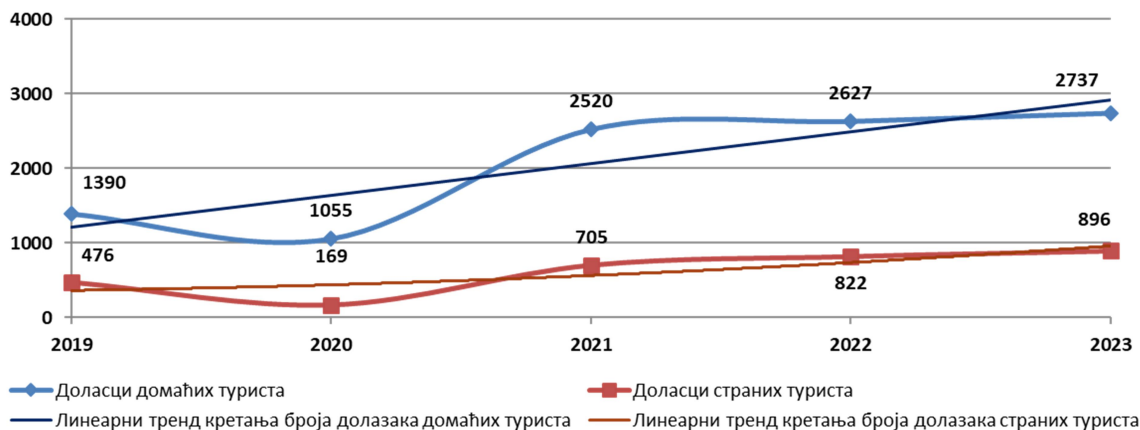
Графикон 2. Укупан број долазака туриста у општини Пријеполје у периоду 2019-2023. година

Извор: Општине и региони у Републици Србији (Издање 2020-2022) и Централни информациони систем у области туризма и угоститељства Е-туриста за 2022. и 2023.

Остварени број долазака домаћих и страних туриста прати тренд укупног туристичког промета у општини. Током 2020. године укупан број долазака туриста у општину Пријеполје смањен је за 34,41% у односу на 2019. годину (Република Србија забележила је пад од 52,8% током 2020. године у односу на 2019. годину).

Графикон 3. Остварени број долазака домаћих и страних туриста у општини Пријеполје у периоду 2019-2023. година

Извор: Општине и региони у Републици Србији (Издање 2020-2022) и Централни информациони систем у области туризма и угоститељства Е-туриста за 2022. и 2023.

Табела 13. Број долазака туриста у општину Пријепоље у периоду 2019-2023. године

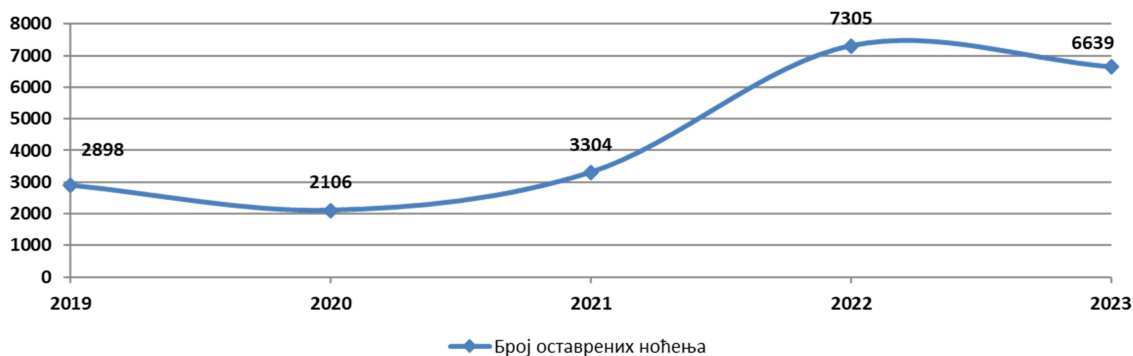
Година	Укупан број долазака туриста	Индекс 2019=100	Доласци домаћих туриста	Индекс 2019=100	Доласци страних туриста	Индекс 2019=100
2019	1866	100,00	1390	100,00	476	100,00
2020	1224	65,59	1055	75,90	169	35,50
2021	3225	172,83	2520	181,29	705	148,11
2022	3449	184,83	2627	188,99	822	172,69
2023	3633	194,69	2737	196,91	896	188,24

Извор: Општине и региони у Републици Србији (Издање 2020-2022) и Централни информациони систем у области туризма и угоститељства Е-туриста за 2022. и 2023.

Затварањем граница и отежавањем путовања у иностранство домаћа туристичка тражња била је усмерена углавном на територију Србије и посебно на рурална подручја. Године 2023. општина Пријепоље забележила је највећу посету домаћих и страних туриста у посматраном петогодишњем периоду. Анализом података и праћењем трендова у сектору туризма, установљено је да је присутан тренд повећања оствареног туристичког промета у општини Пријепоље који се наставља и током 2024. године, а осмишљеним активностима локалних доносилаца одлука у туризму, план је да се овај тренд настави и у наредном петогодишњем периоду.

Када је у питању број остварених ноћења ситуација је слична. Уколико посматрамо петогодишњи период 2019-2023, можемо уочити да се број остварених (регистрованих) ноћења у општини повећава из године у годину. У односу на базну 2019. годину, број остварених ноћења се у 2022. години повећао за 152,07%, а у 2023. години за 129,09. Године 2023. остварено је 6.639 ноћења, што је 10,09% мање у односу на 2022. годину.

Графикон 4: Остварени број ноћења домаћих и страних туриста у општини Пријепоље у периоду 2019-2023. година

Извор: Општине и региони у Републици Србији (Издање 2020-2022) и Централни информациони систем у области туризма и угоститељства Е-туриста за 2022. и 2023.

Домаћи туристи остварују од 69,77% (2019. година) до чак 93,86% (2021. година) од укупно оставарених ноћења у посматраном петогодишњем периоду у општини Пријепоље. У просеку, домаћи туристи оставрују око 83,37% ноћења у овој општини, из чега се закључује да је туристичка понуда општине Пријепоље углавном атрактивна домаћим туристима, док се за потребе повећања остварених ноћења страних туриста морају спровести одређене маркетиншке кампање али и инфраструктурне интервенције у ресурсној основи (повећање квалитета услуга, атрактивност и уређеност локација, унапређење комуникационих вештина пружалаца услуга и сл.).

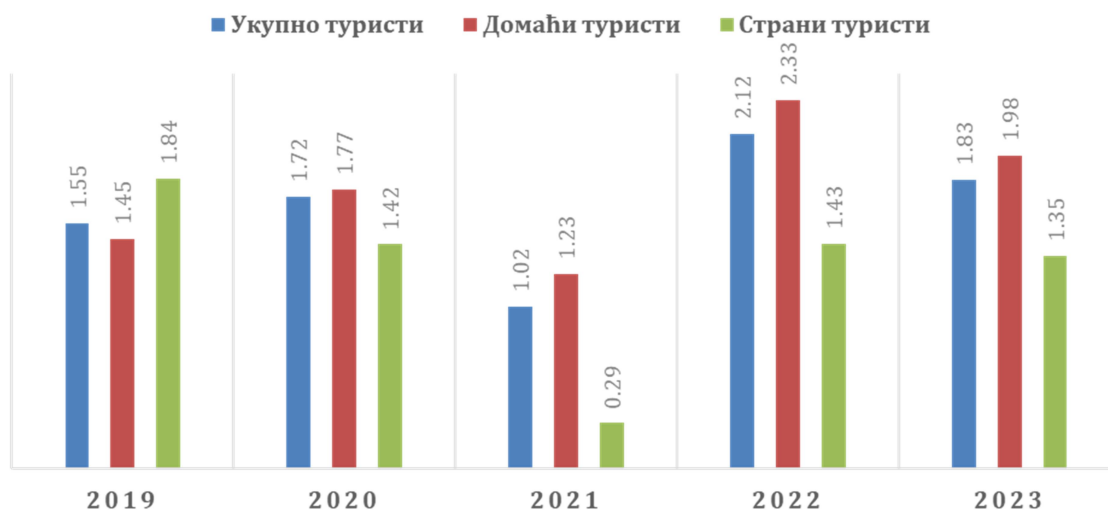
Табела 14. Број ноћења туриста у општини Пријепоље у периоду 2019-2023. године

Година	Ноћења укупно	Индекс 2019=100	Ноћења домаћи туристи	Индекс 2019=100	Ноћења страни туристи	Индекс 2019=100
2019	2898	100,00	2022	100,00	876	100,00
2020	2106	72,67	1866	92,28	240	27,40
2021	3304	114,01	3101	153,36	203	23,17
2022	7305	252,07	6132	303,26	1173	133,90
2023	6639	229,09	5432	268,64	1207	137,79

Извор: Општине и региони у Републици Србији (Издање 2020-2022) и Централни информациони систем у области туризма и угоститељства Е-туриста за 2022. и 2023.

Туристи су се, у просеку, током 2023. године, задржавали у Пријепољу 1,83 дана што је краће него 2022. године (2,12 дана). Домаћи туристи се у овој општини задржавају, у просеку од 1,23 до 2,33 дана (просечна вредност у петогодишњем периоду износи 1,75 дана за домаће туристе).

Графикон 5: Просечна дужина боравка туриста у општини Пријепоље у периоду 2019-2023. година

Извор: Општине и региони у Републици Србији (Издање 2020-2022) и Централни информациони систем у области туризма и угоститељства Е-туриста за 2022. и 2023.

Страни туристи се у општини Пријепоље задржавају у просеку 1,26 дана. Приметно је да се дужина боравка страних туриста у општини Пријепоље током 2022. и 2023. године кретала у распону од 1,35 до 1,43 дана (не узимајући у обзир 2021. годину када је забележена просечна дужина боравка страних туриста од 0,29 дана услед глобалне пандемије и забране путовања) и да се просечна дужина боравка страних туриста није вратила на ниво из 2019. године - 1,84 дан.

Просечна дужина боравка туриста у општини Пријепоље указује да су на овом простору туристи углавном у транзиту и да се људи све више одлучују на краће одморе, односно да се развија тренд неколико краћих одмора у току године али у различитим дестинацијама.

С обзиром на положај општине Пријепоље, велики значај за искоришћавање туристичких вредности има и транзитност подручја.

У посматраном петогодишњем периоду, према изјавама чланова радне групе који пружају услуге смештаја туристима у регистрованим угоститељским објектима, највећи број туриста долазио је из наших највећих емитивних центара: Војводине, Београда, али и централне и јужне Србије; док је највише страних туриста у општину Пријепоље долазило из бивших југословенских република.

5.3 Организације туристичког сектора општине Пријепоље

У складу са Законом о туризму, информативно-промотивни систем Србије организован је у три нивоа: државни, локални (уз законску могућност удруживања две или више општина) и туристичка организација аутономне покрајине. Туристичка организација Србије је кровна институција на националном нивоу која обавља послове промоције Србије и њеног туристичког потенцијала, координира свој рад са активностима туристичких организација на локалном и регионалном нивоу и врши истраживање туристичког тржишта.

Локалне туристичке организације се баве промоцијом туризма на нивоу општине, координирају активности субјеката у туризму на локалном нивоу, прикупљају и објављују информације о туристичкој понуди, организују манифестације, сајмове и дешавања, организују рад туристичких информативних центара и посредују у пружању услуга у домаћој радиности.

На територији општине Пријепоље функционише једна локална и једна регионална туристичка организација:

Табела 15. Туристичке организације на територији општине Пријепоље

Назив	Контакт	Web адреса
Туристичка организација Пријепоље	Трг Братства јединства 1, 31300 Пријепоље +381 (33) 710 140 toprijepolje@gmail.com	https://turizamrijepolje.co.rs/
Туристичка организација регије Западна Србија	Димитрија Туцовића 52, 31000 Ужице +381 (31) 500 155 tozapadnasrbija@mts.rs	www.westsrbia.org

Туристичка организација Пријепоље је основана крајем 2005. године као општинска организација за промоцију и унапређење туризма општине Пријепоље у циљу афирмисања туристичких вредности и позиционирање општине Пријепоље као туристичке дестинације, док је Туристичка организација регије Западна Србија устројена као јавна служба са статусом правног лица за деловање на подручјима 13 локалних самоуправа Златиборског и Моравичког округа. ТОРЗС је основана са мисијом да осмисли и координира заједничку промоцију туризма између кључних интересних субјеката подручја и усклади је са плановима и програмима Туристичке организације Србије, као и да подстиче изградњу туристичке инфраструктуре и других пратећих садржаја јавног карактера од значаја за унапређење квалитета туристичке понуде. Једна од главних активности Туристичке организације регије Западна Србија је координација наступа на сајмовима у земљи и иностранству.

Мапирањем кључних учесника туристичког развоја пријепољске области (тзв. стејкхолдера), идентификоване су групе стејкхолдера који се могу посматрати и појединачно, као одвојени интересни субјекти.

Оцена стејкхолдера урађена је у 3 димензије, и то:

- Снага/моћ (1-веома ниска, 2-слаба, 3-средња, 4-значајна, 5-велика)
- Заинтересованост (1-веома ниска, 2-слаба, 3-средња, 4-значајна, 5-велика)
- Однос (1-велики противник, 2-кочи, 3-неутралан, 4-пружа подршку, 5-активно заговара идеју)

Оваква категоризација интересних група је важна како би се утврдило да ли постоје сукоби интереса на територији општине Пријепоље, јер није редак случај појаве различитих интереса у погледу употребе ресурса и простора.

Табела 16. Оцена стејхолдера општине Пријепоље

НАЦИОНАЛНИ НИВО		Снага/моћ	Заинтересованост	Однос	Просек
1.	Туристичка организација Србије	4,45	3,75	3,70	3,97
2.	Министарство туризма и омладине	4,67	3,83	3,33	3,94
3.	Завод за заштиту природе Србије	3,88	3,83	3,88	3,86
4.	Министарство заштите животне средине	4,30	3,35	3,35	3,67
5.	ЈП Србијаводе	4,18	2,76	2,76	3,23
6.	Републичка дирекција за имовину	3,83	2,88	2,88	3,19
7.	Удружење Пријепољаца у Београду	3,80	2,33	3,00	3,04
8.	ЈП Србијашуме	3,80	2,45	2,80	3,02
9.	УГ Србија за младе	3,29	2,71	2,93	2,98
10.	Кампинг асоцијација Србије	3,45	2,36	2,55	2,79
11.	Агенција за вођење спорова у поступку приватизације	2,75	2,50	2,63	2,63
12.	Дијаспора	3,38	2,08	2,38	2,61
13.	Железнице Србије а.д.	2,72	2,00	2,56	2,43
РЕГИОНАЛНИ НИВО		Снага/моћ	Заинтересованост	Однос	Просек
14.	РРА Златибор Ужице	4,17	3,92	4,00	4,03
15.	ТО Златибор	3,95	4,31	3,75	4,00
16.	ТО регије Западна Србија	4,31	3,75	3,88	3,98
17.	Локалне ТО: Прибој, Сјеница, Бијело поље, Пљевља, Жабљак	3,75	3,19	3,31	3,42
18.	Туристичка агенција Златар травел	3,29	3,29	3,43	3,33
ЛОКАЛНИ НИВО		Снага/моћ	Заинтересованост	Однос	Просек
19.	Милешевска епархија	4,55	4,35	4,40	4,43
20.	Туристичка организација Пријепоље	4,30	4,40	4,20	4,30
21.	Исламска заједница	4,20	4,00	4,20	4,13
22.	УГ Јадовник	3,76	4,24	4,24	4,08
23.	ПК Камена Гора	3,67	3,94	4,17	3,93
24.	Рафтинг клубови	3,35	4,20	4,15	3,90
25.	Општина Пријепоље	4,45	3,40	3,85	3,90
26.	Удружење пчелара Пријепоље	3,67	4,17	3,83	3,89
27.	Медији (локални и регионални)	4,25	3,65	3,70	3,87
28.	Музеј у Пријепољу	3,89	3,74	3,74	3,79
29.	Дом културе	3,74	3,37	3,53	3,54
30.	Туристичка агенција Сан турс	3,19	3,13	3,63	3,31
31.	Угоститељски објекти - ресторани и кафићи	3,21	3,16	3,37	3,25
32.	Средња економски школа	2,94	3,33	3,44	3,24
33.	Приватни сектор - остале услуге у туризму	3,50	2,94	3,19	3,21
34.	ЈКП Лим	3,30	2,80	3,15	3,08
35.	УГ Експанзија	3,00	3,20	3,00	3,07
36.	Месне заједнице	3,33	2,78	2,44	2,85
37.	Аутопревозници	2,67	1,93	2,47	2,36
38.	УГ Светибор	2,62	2,18	2,18	2,32
39.	УГ Стари занати за ново доба	2,33	1,16	1,21	1,57

Извор: Закључци радне групе

Како би се створила јаснија слика позиција стејкхолдера, на основу анализе утицај и моћ, листа стејкхолдера се може свести на ужи списак стејкхолдера који утичу како на туристички развој, тако и на оптимизацију модела управљања општином Пријепоље. Узимајући у обзир ова два критеријума, добијамо следећу листу кључних актера:

На националном нивоу, туристички посленици општине Пријепоље као најутицајније стејкхолдере виде: Туристичку организацију Србије, Министарство туризма и омладине, Завод за заштиту природе Србије, Министарство заштите животне средине и ЈП Србијаводе. Реч је о националним телима који су креатори туристичке политике и од којих стратешки зависи развој туризма и обим улагања у развој туризма, пре свега туристичку инфраструктуру и супраструктуру.

На регионалном нивоу, РРА Златибор д.о.о. Ужице оцењена је као најутицајнија због свеукупне подршке у регионалном развоју и привлачењу инвестиција, затим Туристичка организација Златибор у контексту туристичке развијености дестинације, инвестиција у туризам и препознатљивости у регионалним оквирима, Туристичка организација регије Западна Србија као једина функционална регионална туристичка организација која обједињује општине Златиборског и делом Моравичког округа, са капацитетима даљег ширења туристичког тржишта и обједињеног туристичког наступа у земљи и земљама окружења. Туристичке организације граничних општина (локалне туристичке организације Прибој, Сјеница, Бијело поље, Пљевља, Жабљак) идентификоване су као значајан фактор међуопштинске и прекограничне сарадње јер их повезују заједничка историја, традиција, култура и природне вредности. Међу рецептивним туристичким агенцијама, посебно је издвојена агенција Туристичка агенција Златар травел из Нове Вароши која неколико година уназад улаже значајне напоре у промоцију подручја ван Златара и привлачењу значајне туристичке тражње у општину Пријепоље са нагласком на туризам специјалних интереса.

Међу актерима који имају највећи утицај на туризам, привлачност подручја и туристички развој, највишим оценама су оцењени Милешевска епархија, Туристичка организација Пријепоље, Исламска заједница, Удружење грађана Јадовник, Планинарски клуб Камена Гора као и рафтинг клубови који спроводе активности на реци Лим и језерима пријепољске општине.

У складу са анализом, закључак је да Туристичка организација Пријепоље као кровна институција на локалном нивоу која обавља послове промоције општине и њеног туристичког потенцијала треба да планира и координира свој рад са јавним и приватним сектором општине, јер је међусекторска сарадња оцењена као модел који остварује најбоље резултате у развоју и промоцији туристичких производа.

Закључак радне групе је и да идентификоване заинтересоване стране имају различите улоге и интересе у развоју туризма општине Пријепоље. У даљем развоју туризма неопходна је интензивнија и сврсисходнија сарадња са националним нивоом (Туристичка организација Србије, Министарство туризма и омладине, Заводом за заштиту природе Србије, Министарством заштите животне средине) као и јавним предузећима која управљају природним ресурсима (ЈП Србијаводе, ЈП Србијашуме) у циљу подршке у развоју туристичких производа. Неопходно је унапредити комуникацију и сарадњу са невладиним сектором (удружења грађана) који је најактивнији на пољу туризма специјалних интереса (планинарење, сплаварење, рафтинг, екстремни спортови). Изузетну заинтересованост и спремност за допринос развоју туризма исказале су и Милешевска епархија и Исламска заједница, пре свега у домену развоја културног туризма (тзв. верски туризам као ниша културног туризма) и подршке манифестацијама које негују локалне вредности и традицију пријепољског краја.

5.4 Анализа понуде туристичко-угоститељских капацитета

Материјалну базу туризма општине Пријепоље чине скромни смештајни и угоститељски капацитети.

Табела 17. Преглед смештајних капацитета општине Пријепоље

	Назив	Место/Насеље	Врста	Категорија	Број смештајних јединица	Број кревета	Број лежаја
1	Зекић	Пријепоље	Апартман	1 звезда	1	2	2
2	Бистро	Кучин	СТД	1 звезда	1	2	2
3	Бреза	Камена Гора	Апартман	1 звезда	1	2	2
4	Вила Бор	Камена Гора	Кућа	2 звезде	2	4	4
5	Вила Срце 1	Камена Гора	Кућа	2 звезде	1	2	2
6	Вила Срце 2	Камена Гора	Кућа	2 звезде	1	2	2
7	Врабац	Камена Гора	Апартман	1 звезда	1	2	2
8	Врело	Сопотница	СТД	3 звезде	2	5	5
9	ДБ на води 1	Пријепоље	Апартман	3 звезде	1	2	2
10	Дб на води 2	Пријепоље	Апартман	3 звезде	1	2	2
11	Домаћинство Љујић	Сопотница	СТД	1 звезда	6	6	6
12	Драгојловић	Мијани	СТД	2 звезде	2	3	4
13	Етно кутак 1	Пријепоље	Соба	2 звезде	1	2	2
14	Етно кутак 2	Пријепоље	Соба	2 звезде	1	1	2
15	Етно кутак 3	Пријепоље	Соба	2 звезде	1	3	3
16	Етно кућа	Камена Гора	Апартман	2 звезде	2	2	3
17	Етно кућа Ракиџија	Јабука	СТД	3 звезде	4	6	11
18	Златна јабука	Јабука	СТД	3 звезде	1	2	3
19	Јела	Јабука	СТД	2 звезде	2	3	3
20	Кањон	Хисарџик	Апартман	2 звезде	1	1	2
21	Код Доне	Камена Гора	СТД	3 звезде	3	5	6
22	Кошевине	Кошевине	СТД	3 звезде	4	4	8

	Назив	Место/Насеље	Врста	Категорија	Број смештајних јединица	Број кревета	Број лежаја
23	Маслачак	Камена Гора	Апартман	2 звездице	1	2	2
24	Невен	Камена Гора	Апартман	1 звездица	1	2	2
25	Ружа	Камена Гора	СТД	2 звездице	3	5	5
26	Соба 01 Домаћинство Јањушевић	Сопотница	Соба	1 звездица	1	2	2
27	Соба 2 Домаћинство Јањушевић	Сопотница	Соба	1 звездица	1	2	2
28	Срце Камене Горе	Камена Гора	СТД	3 звездице	5	7	8
29	СТД Дивац	Ивање	СТД	1 звездица	1	1	1
30	СТД Јасмине и Драгољуба Симовића	Камена Гора	СТД	1 звездица	3	6	6
31	СТД Сведобро	Седобро	СТД	2 звездице	1	1	1
32	Видиковац	Пријеполје	Одмаралиште	-	11	15	24
33	ДОО Мем воћар	Пријеполје	Хостел	-	4	10	10
34	Коначиште Парк	Пријеполје	Коначиште	-	4	4	8
35	Преноћиште INTERMEZZO	Пријеполје	Преноћиште	-	9	15	19
36	Преноћиште Кашић	Бродарево	Преноћиште	-	6	14	14
37	УРАС Преноћиште Бис Станић	Пријеполје	Преноћиште	-	12	23	28
38	Хисар интернационал доо	Пријеполје	Преноћиште	-	8	16	18
39	Шумарска кућа Камена Гора	Камена Гора	Остали некат. објекти	-	3	3	6
укупно					114	191	234

Извор: Централни информациони систем у области угоститељства и туризма на дан 2. септембар 2024. године

Хотел Милешева и туристичко насеље Бошко Буха на Јабуци нису у функцији. Недостатак смештајних капацитета у хотелској понуди се надокнађује смештајем у сеоским домаћинствима и објектима домаће радиности. Подручја у којима се развија сеоски туризам су: Камена Гора, Јабука, Сопотница, Јадовник, Златар.

Од ресторатерских објеката, на подручју општине, значајни су ресторани: Косач, Чаршија, ресторан Парк, AQUA, Романса на Лиму, Intermezzo, Ловац, Брвнара Миоска, Пингвин, Соко-Јабука, Зиндо плус, Randevous, Падрино и други.

5.5 Анализа људских ресурса у области туризма и угоститељства

Према општини рада регистровано је 8.162 запослених у општини Пријепоље у 2022. години. Регистрована запосленост према општини пребивалишта у односу на број становништва старости 15 и више година је у 2022. години износила 30%.

Број запослених је у периоду од 2016. до 2022. године растао по просечној годишњој стопи од 2,4%, што је условило и раст броја запослених који су старији од 15 и више година. У 2022. години, од укупног броја запослених, чак 69,6% је запослено у правним лицима, 29,2% чине приватни предузетници и запослени код њих, док је свега 1,1% регистровано као индивидуални пољопривредници.

Табела 18. Структура запослености у општини Пријепоље у периоду 2018-2022. година

Назив индикатора	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Број запослених	7.455	7.530	7.924	8.060	8.132
Број запослених као % становништва старости 15 и више година	25,4	25,9	27,5	28,4	30
Запослени у правним лицима, као % укупног броја запослених	70,3	70,1	69,8	69,7	69,6
Предузетници и запослени код њих, као % укупног броја запослених	28,7	28,8	29,1	29,1	29,2
Регистровани индивидуални пољопривредници, као % укупног броја запослених	1	1	1,1	1,1	1,1

Извор: Аналитички сервис ЈЛС

Највећи број запослених на територији општине је у сектору прерађивачке индустрије. У 2022. години је у сектору прерађивачке индустрије било запослено 21,9% радника, што указује на изузетан значај ове делатности на територији општине. Након прерађивачке индустрије, значајан број запослених је и у сектору трговине на велико и мало и поправци моторних возила. У 2022. години је у сектору трговине на велико и мало и поправци моторних возила било запослено 15,9% радника.

По евиденцији Националне службе за запошљавање број незапослених лица од јануара до децембра 2021. године повећан је за 354 лица, односно 9,76 %. У 2020. години, укупна стопа незапослености износи 27,85%, док је стопа незапослености жена 32,12%, а мушкараца 24,31%.

Према старосној структури, највише незапослених је међу старосном групом од 30 до 54 године (59%), следе они са 55 и више година (23%), те млади од 15. до 29. године (18%).

Поред Пријепољске гимназије, у општини постоје Економско-трговинска школа и Техничка школа Пријепоље. Школе се налазе у граду и имају укупно 43 одељења. Економско-трговинска школа у Пријепољу образује ученике на четворогодишњим и трогодишњим смеровима кроз два подручја рада: трговина, угоститељство и туризам и економија, право и администрација. У оквиру подручја Трговина, угоститељство и туризам, образују се 3 смера: Трговински техничар (4 године), Кувар (3 године) и Конобар (3 године).

Највеће интересовање ученика је за смерове Гимназије, док су у средњим стручним школама најинтересантнији смерови машински техничар за компјутерско конструисање и економски техничар. Организација образовних профила се сваке уписне године усклађује са потребама идентификованим у Националној служби за запошљавање.

У Пријепољу не постоје институције високог образовања.

6. SWOT АНАЛИЗА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ПРИЈЕПОЉЕ

Дугорочна политика развоја туризма општине Пријепоље утврђује се стратешким планирањем, којим се усмеравају активности развоја у периоду од пет до десет година. Да би се одредили стратешки правци развоја туризма у општини Пријепоље, неопходно је дефинисати:

- Који је тренутни степен развоја туризма у општини Пријепоље?
- Који екстерни фактори имају утицаја на даљи развој туризма?

Добијање адекватних одговора на претходно наведена питања, односно стратешко планирање туризма у општини Пријепоље, своди се на анализу четири кључна фактора: снаге (Strengths), слабости (Weaknesses), могућности (Opportunities) и претње (Threats). Прва слова енглеских назива ових фактора чине и саставни део назива анализе - SWOT.

Да би се добио одговор на прво питање неопходно је извршити идентификацију и оцену интерног окружења - снага и слабости развоја туризма. Процена фактора из окружења своди се на утврђивање могућности успешног развоја туризма у окружењу, али и процењивање потенцијалних претњи које би успориле или онемогућиле његов развој.

Изнето излагање о стању туризма у општини Пријепоље, као и претпоставке стратешког планирања његовог развоја, дају подлогу за утврђивање снага, слабости, могућности и претњи развоју туризма, постављених кроз матрицу SWOT анализе.

Овим документом представљено је пет матрица SWOT анализе и то анализом идентификованих најважнијих елемената развоја туризма у овој општини:

I Људски ресурси

II Инфраструктура и саобраћај

III Туристички производи

IV Усклађеност са другим делатностима

V Маркетинг и дистрибуција

6.1 Људски ресурси

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
▪ Дугогодишња посвећеност појединих пружалаца услуга смештаја и исхране развоју туризма ▪ Заинтересованост локалног становништва за развој туризма ▪ Висок ниво развијености удружења грађана: планинарска друштва, рафтинг клубови, друштво ловаца, риболоваца, пчелара, стари занати и др. ▪ Постојање образовних профила туристичке и угоститељске струке ▪ Гостољубивост локалне популације ▪ Значајна дијаспора која неговањем и промоцијом националног, културног и верског идентитета и културно-историјског наслеђа делује инспиративно и стимулативно на директне инвестиције, као и пренос знања и позитивних пракси у матичну државу	▪ Неповољни демографски показатељи (депопулација, миграције, старосна и образовна структура локалног становништва) ▪ Недостатак стручних кадрова са практичним знањем и искуством ▪ Непознавање страних језика ▪ Слабо познавање информативно-комуникационих технологија од стране пружалаца услуга у туризму ▪ Недовољна мотивисаност пружалаца услуга у туризму за едукације и усавршавања ▪ Наглашен индивидуализам и неспремност за сарадњу
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
▪ Учешће у међународним донаторским пројектима и програмима ▪ Потенцијал умрежавања партнера (национални и међународни) ▪ Формирање кластера у функцији туризма ▪ Коришћење познатих личности из Пријепоља за промоцију туристичке понуде и садржаја у туризму	▪ Већи ниво образовања код конкуренције ▪ Неусклађеност образовних профила и потреба у туризму ▪ Неизвесни услови пословања у сектору туризма који су условљени глобалним кретањима ▪ Недовољни кадрови у туризму

6.2 Инфраструктура и саобраћај

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
▪ Постојање Туристичке организације ▪ Постојање железничке инфраструктуре (путничка и теретна станица) Београд-Бар ▪ Државни пут првог реда ▪ Високонапонска електрична мрежа ▪ Релативно добра покривеност фиксне телефонске мреже ▪ Постојање уређених планинарских и туристичких стаза ▪ Постојање спортске инфраструктуре ▪ Локације за постављање видиковаца ▪ Постојање инфраструктурних потенцијала за развој туризма специјалних интереса	▪ Удаљеност територије општине од ауто-пута ▪ Лоше стање пруге Београд-Бар ▪ Недовољан број категорисаних смештајних капацитета ▪ Нерешени имовинско-правни односи за инфраструктуру која има потенцијал за реновирање и даље унапређење ▪ Неадекватно одржавање планинарско-туристичких стаза ▪ Неадекватна комунална инфраструктура у препознатим туристичким местима ▪ Лоша нисконапонска електрична мрежа у удаљенијим подручјима општине ▪ Недовољна покривеност мобилне телефоније и широкопојасног интернета у руралним деловима ▪ Незадовољавајуће стање локалне путне инфраструктуре ▪ Постојање дивљих депонија ▪ Непостајање планске документације и дивља градња ▪ Недовољан број паркинг места у урбаном делу општине ▪ Девастираност већег дела општине ▪ Недовољна улагања у инфраструктуру ▪ Неадекватна покривеност ТВ сигналом ▪ Недостатак интересовања инвеститора за улагање у туризам
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
▪ Инфраструктурна повезаност са суседним зељама ▪ Прекогранични пројекти ▪ Могућност коришћења средстава ресорних министарстава ▪ Активирање аеродрома Поникве ▪ Огроман простор (виртуелни) за коришћење информационе технологије	▪ Непредвидиве последице на животну средину проузроковане успоравањем тока реке изградњом хидроелектрана на Лиму ▪ Удаљеност од планиране трасе ауто-пута Београд - Јужни Јадран

6.3 Туристички производи

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
- Одлични услови (очувана природа, неговање традиције и обичаја, препознатљива гастронија и гостопримство домаћина) за развој руралног туризма који нису адекватно варолизовани и експлоатисани - Природна разноликост и богатство био и геодиверзитета за развој туризма специјалних интересовања и активног одмора - Велики број заштићених природних и културних добара - Разноврсно културно-историјско наслеђе - Квалитетни извори пијаће воде - Богат шумски потенцијал - Постојање већег броја спелеолошких објеката - Потенцијал за развој лова и риболова - Разноврсна традиционална гастрономска понуда - Очувано нематеријално наслеђе - Препознатљивост дестинације захваљујући манастирима Милешева и Куманица - Постојање дегустативних центара потенцијал за развој гастрономије	- Непостојање јасно дефинисаних праваца развоја туристичких производа: рурални туризам, туризам специјалних интереса, културни туризам и манифестације - Недостатак еколошке свести локалног становништва - Недовољна заинтересованост пружалаца услуга у туризму за едукацију у погледу развоја културног туризма и манифестација - Недовољна свест локалне популације о значају развоја одрживог туризма - Незадовољавајућа искоришћеност природних ресурса за развој активног одмора и туризма специјалних интересовања - Недовољан број смештајних капацитета - Недовољан број етно села - Недовољан број етно ресторана - Непостојање инфраструктурних услова за бављење рецептивним туризмом - Низак ниво привредне развијености
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
- Промене на туристичком тржишту: раст тражње за сеоским туризмом и туризмом специјалних интереса - Близина афирмисаних туристичких центара: Златибор, Златар, Жабљак - Формирање интегрисаног туристичког производа (Нова Варош, Прибој, Сјеница) - Интернационални омладински програми - Прерастање локалних манифестација у регионалне и националне - Препознатљиви фестивали на	- Недовољна развијеност туризма на националном и локалном нивоу - Глобална економска криза - Политичка нестабилност - Конкуренција - Глобалне промене на туристичком тржишту узроковане ванредним околностима

дестинацијама у окружењу

- Искоришћавање нематеријалног културног наслеђа у туристичке сврхе

6.4 Усклађеност са другим делатностима

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
▪ Добра сарадња са локалним, регионалним и националним институцијама чија је делатност туризам, култура и заштита животне средине ▪ Повезаност туризма са другим секторима (култура, пољопривреда, текстил) ▪ Постојање препознатљивих локалних производа (малина, ракија, текстил) ▪ Доступни програми за образовање и усавршавање – дуално образовање	▪ Неразвијена пракса умрежавања свих актера у туризму ▪ Недовољна заступљеност приватно-јавних партнерстава ▪ Недовољна синергија туризма и прехранбене индустрије ▪ Неусклађеност туризма са угоститељством - недовољно пољопривредних, прехранбених производа са додатом вредношћу ▪ Лоше развијене компламентарне делатности (трговина, саобраћај и остале) ▪ Неусклађеност образовног система са потребама туристичког сектора
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
▪ Међусекторска сарадња и јавно-приватна партнерства ▪ Јачање сарадње са суседним општинама региона ▪ Сертификација и брендирање прехранбених производа и интеграција у туристичку понуду ▪ Успостављање образовних профила туристичке струке у складу са потребама туристичке привреде - кувари и конобари	▪ Изостанак адекватне политике регионалног развоја ▪ Недовољно ефикасан механизам доношења одлука на националном нивоу који има утицај на локални развоја туризма (као што је туризам у заштићеним подручјима)

6.5 Маркетинг и дистрибуција

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
▪ Постојање Туристичког информативног центра ▪ Добра медијска инфраструктура ▪ Разноврсна и богата туристичка понуда са потенцијалом за маркетиншку валоризацију ▪ Приступство на сајмовима и другим промотивним догађајима ▪ Постојање дигиталне промоције (сајтови, друштвене мреже са доста пратилаца) ▪ Континуитет одржавања традиционалних манифестација које подстичу маркетинг дестинације ▪ Континуирана израда промотивног материјала (брошуре, промотивни лифлети, флајери, каталози, календари...) ▪ Чланство у Туристичкој организацији регије Западна Србија	▪ Непостојање јасно дефинисаног туристичког брэнда ▪ Непостојање програма промотивних активности туризма ▪ Недовољно експлоатисане гастрономске традиције кроз брэндирање ▪ Недовољна искоришћеност доступних средстава ЕУ претприступних фондова ▪ Недовољно коришћење средстава подршке Министарства туризма и омладине за промотивне активности ▪ Недовољна заступљеност на иностраном тржишту ▪ Недостатак вишејезичног промотивног материјала ▪ Недостатак јединствене понуде свих значајних културних, туристичких, спортских садржаја у општини ▪ Непостојање интернет презентације на више светских језика
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
▪ Тенденција раста туристичког промета ▪ Тендеција раста броја регионалних и националних манифестација ▪ Обједињена промоција Регије Западна Србија на међународном тржишту ▪ Коришћење доступних ЕУ фондова (прекогранична сарадња са Црном Гором) у сврху промоције подручја ▪ Већа заступљеност на домаћим и међународним сајмовима туризма ▪ Унапређење сарадње са приватним сектором на промоцији туристичке понуде	▪ Нестабилност друштвено - политичког окружења ▪ Глобална конкуренција у промоцији туристичких производа ▪ Убрзане маркетиншке иновације конкуренције ▪ Недовољно умрежавање маркетинг активности на националном и међународном туристичком тржишту ▪ Недовољна комерцијализација и дигитализација културно-историјског наслеђа и традиције ▪ Маркетиншке активности конкурентних туристичких дестинација ▪ Ограничена средстава за промоцију

SWOT анализа је сумирала главне снаге, слабости, прилике и претње за развој туризма општине Пријепоље. Као таква, она представља основу за дефинисање приоритета и циљева развоја туризма за период 2024-2029. године. Анализом проблема идентификовани су негативни аспекти постојећег стања чиме се утврђују односи „узрока и последице“ који постоје међу идентификованим проблемима.

Анализа је усмерена ка идентификовању реалних „уских грла“ којима се придаје важност и који се желе превазићи. Јасна анализа проблема, обезбеђује основу на којој се развија скуп релевантних и усмерених циљева.

Кључни проблеми у сектору туризма општине Пријепоље, препознати кроз партиципативни, практичан рад представника радне групе за израду програма развоја туризма су следећи, а који потврђују чињеницу о неопходности израде документа за развој туризма општине Пријепоље можемо пронаћи у следећем:

- Недовољно развијени институционални капацитети (туристичка организација, удружења и пратеће стручне службе),
- Недовољни кадровски потенцијали /недостатак образовних профила за потребе туристичке привреде (туристичких водича, кустоса...)
- Недовољно квалитетна инфраструктура, туристичка супраструктура (смештај, ресторани, превоз), и неадекватно одржавање постојећег мобилијара
- Недостатак системских улагања и јасних механизма финансирања,
- Недовољна организованост и едукованост становништва и приватног сектора о могућностима и начину развоја туризма,
- Недовољна искоришћеност капацитета за развој туризма,
- Неадекватан маркетинг, изостанак системске и координисане промоције и недовољна комерцијализација туристичких ресурса (улазнице у видиковце, недостатак сувенирнице на видиковцима, стари занати, гастрономија...)

7. ДЕФИНИСАЊЕ КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА ОПШТИНЕ ПРИЈЕПОЉЕ

У овом поглављу анализирају се поједини туристички производи, односно, правци развоја туризма у општини Пријепоље, а на основу раније приказаних анализа ресурсне туристичке основе. Како би се поједини туристички производи нудили корисницима услуга (туристима, посетиоцима, излетницима) и самим тим позиционирали на туристичком тржишту, неходно је утврдити садржај и структуру сваког од њих. Општина Пријепоље располаже значајним могућностима развоја и комерцијализације неколико врста туристичких производа.

На основну претходно спроведене анализе постојећег стања и дефинисане визије и циљева развоја општине Пријепоље у сектору туризма, оправдано је издвајање и развој следећих туристичких производа: рурални (сеоски, етно) туризам, специјални интереси, културни туризам и културно-тематске руте, организација догађаја (манифестације) и транзитни туризам.

За успешан развој и пласман ових врста туристичких производа општина Пријепоље има неопходне претпоставке, почев од географског положаја, нетакнутих природних и очуваних културно-историјских вредности, погодних климатских услова, културе, традиције и изграђености инфраструктуре. Са становишта задовољења потреба, туристички производи општине Пријепоље могу удовољити већини жеља, очекивања и потреба потенцијалних туриста.

На основу спроведених анализа у ресурсно-атракцијској основи, као и на основу анализе трендова и кретања у области туристичке понуде и тражње приоритетизовани су туристички производи општине Пријепоље. Имајући у виду природне и створене ресурсе на којој се базира туристичка понуда општине Пријепоље предложени скуп туристичких производа је следећи:

ПРИОРИТЕТНИ ТУРИСТИЧКИ ПРОИЗВОДИ	РУРАЛНИ ТУРИЗАМ
	ТУРИЗАМ СПЕЦИЈАЛНИХ ИНТЕРЕСА
ЗНАЧАЈНИ ТУРИСТИЧКИ ПРОИЗВОД	КУЛТУРНИ ТУРИЗАМ
	ТЕМАТСКЕ РУТЕ
ТУРИСТИЧКИ ПРОИЗВОДИ У ФУНКЦИЈИ ПОДРШКЕ	МАНИФЕСТАЦИЈЕ / ДОГАЂАЈИ
	ТРАНЗИТНИ ТУРИЗАМ

Предложене туристичке производе треба развијати у правцу да буду модерни, адекватно презентовани, атрактивно интерпретирани, прилагођени условима и свим сегментима циљних тржишта туристичке тражње.

7.1 Рурални туризам

Рурални туризам је туризам који обухвата све активности у руралном подручју, а најважније карактеристике овог туристичког производа су мирна и очувана животна средина, одсуство буке, комуникација са домаћином, домаћа храна и упознавање сеоских (традиционалних) послова. Рурални туризам укључује комплексност свих активности и аспеката целокупног туристичког производа (рекреација у сеоској средини, уживање у доколици и миру руралних предела, уживање у природи и разноврсним крајолицима, националним парковима, парковима природе, културни туризам, туризам на сеоским домаћинствима).

Рурални туризам се реализује као целогодишња активност уколико постоје адекватни временски услови. Сваки период године нуди ново искуство за туристе, с обзиром на широку лепену активности домаћег становништва. Гастрономија као нематеријално наслеђе је комплементарни део руралног и културног туризма и употпуњује туристичку понуду подручја.

Главни центри развоја руралног туризма општине су Сопотница, Камена Гора, Јабука и Милешева. Мотиви за боравак туриста у овим сеоским подручјима су смештај у објектима традиционалне сеоске архитектуре, исхрана производима домаћинства из природне и незагађене средине, упознавање са традицијом, културом, обичајима и начином сеоског живота и рада, упознавање са начином спремања традиционалних народних јела и зимнице, упознавање са старим сеоским занатима, брање шумског биља и плодова, могућност учествовања у активностима домаћинства у пољопривредној и сточарској производњи, могућност добијања и куповине производа домаћинства (слатко, пекмези, џемови, ракија, суво месо, поврће, воће и слично), излети и обилазак свих природних и културно-историјских вредности у окружењу, лов и риболов, коришћење природних и бањских изворишта у окружењу и спорт и рекреација.

Оцена производа:

- На простору општине Пријепоље постоје одлични услови за развој руралног туризма који нису адекватно експлоатисани и варолизовани
- Дестинација није довољно препознатљива као место у коме могу да се користе услуге руралног туризма
- Недовољна покривеност и застарела комунална и саобраћајна инфраструктура у руралним подручјима
- Промоција производа ван дестинације готово да не постоји, уз изузетак сајамских активности и спорадичних напора локалне туристичке организације
- Недовољна усмеравајућа туристичка сигнализација
- Недовољна информисаност и обученост пружаоца услуга у руралном туризму
- Не постоје пакети производа прилагођени различитим групама туриста (домаћини страни гости, индивидуалним туристи – организоване групе).

Препоруке за унапређење:

- Унапређење смештајне понуде категоризацијом нових смештајних капацитета, подизање квалитета услуге и увођење нових садржаја у сеоска домаћинства и домаћу радиност

- Креирање туристичких програма који популаризују очувану природну средину, локалне гастрономске производе, старе занате и локалну културу живљења (учествовања у пољопривредним радовима са могућношћу дегустације и обиласци занимљивих сеоских домаћинстава и упознавање са њиховим начином живота и рада, објектима традиционалне архитектуре, старим занатима и слично)
- Изградња нове и унапређење постојеће саобраћајне и комуналне инфраструктуре у руралним подручјима са потенцијалом за развој руралног туризма (Камена Гора, Јабука, Тичје Поље, кањон Милешевке)
- Постављање туристичке сигнализације за обележавање локалитета и пружалаца услуга у сеоском туризму и објектима домаће радиности
- Обнова објеката традиционалне архитектуре и стављање у функцију развоја руралног туризма
- Увођење система континуиране обуке за пружаоце услуга (домаћине) и произвођаче традиционалних производа који пласирају производе кроз овај туристички производ (рад са порталом еТуриста, промоција производа и услуга, дигитални маркетинг, брендирање, дизајн паковања, продаја, умрежавање и сл)

7.2 Туризам специјалних интереса

Као туристички производ, специјални интереси се односе на путовања ради активног одмора, активности и доживљаја у складу са специфичним интересовањима појединаца или група, као нпр: спорт, рекреација, планинарење, пешачење, лов, риболов, јахање, активности у природи, проучавање природе и шумских плодова и лековитог биља итд. Популарност специјалних интереса свакодневно расте захваљујући људској потреби за упознавањем нових крајева, људи и обичаја уз истовремено упражњавање различитих физичких активности у природи.

У циљу развијања производа неопходно је постојање инфраструктуре која омогућава бављење активностима посебних интересовања и постојање очуване атрактивне природне средине. Посебни интереси се касније везују за остале туристичке производе и постају додатна вредност интегрисаног туристичког производа.

Табела 19. Преглед идентификованих врста активности и подручја на којима су развијене

Врста активности	Подручје општине Пријепоље
Кањонинг	Клисура Милешевке, клисура Ратајске реке
Caving (проучавање пећина)	Озрен, Јадовник
Планински бициклизам	Јабука, Камена Гора, Побијеник, Бабине, Озрен, Јадовник, Златар
Планинарење	Озрен, Јадовник, Побијеник, Бабине, Камена Гора, Златар
Параглајдинг	Сопотница, Камена Гора, Кошеvine, Сријетежи, Златар
Рафтинг, сплаварење	Лим
Слободно пењање	Сопотница, Кањон Милешевке

Пешачење	Јабука, Камена Гора, Побигеник, Бабине, Озрен, Јадовник, Златар
Лов	Дервента, Јадовник, Равна Гора, Црни Врх, Јабука, Бабина, Побигеник, Шербетовац, Златар, Лиса
Риболов	Лим
Лаке зимске активности	Јабука, Камена Гора

Извор: Закључци радне групе

Корисници ових услуга углавном траже изазов и лично испуњење, поштујући принципе здравог начина живота и заштите животне средине. Преферирају алтернативне облике смештаја (сеоска домаћинства, куће, пансионе, мотеле, преноћишта). Спремни су и на лошији квалитет смештаја који укључује и смештај на отвореном (кампове).

Подручје општине Пријепоље карактерише очувана природна средина са морфологијом терена погодном за развој бројних активности. Преглед идентификованих врста активности и подручја на којима су делимично или у целости развијени дат је у Табели 20.

На основу анализе, обављених разговора са представницима туристичке организације, установа културе, удружења грађана и других заинтересованих страна, као и непосредног увида у инфраструктуру производа, урађена је општа оцена производа.

Оцена производа:

- На простору општине Пријепоље постоји природни потенцијал за развој више врста специјалних интереса који нису у довољној мери искоришћени
- Дестинација није препознатљива као место у коме могу да се користе ове активности
- Изграђена инфраструктура није адекватна да би се производ високе вредности пласирао на тржиште и интензивније комерцијализовао
- Промоција производа ван дестинације готово да не постоји, уз изузетак сајамских активности и спорадичних напора локалне туристичке организације
- Недовољна туристичка сигнализација која усмерава тражњу према локалитетима који нуде активности у оквиру овог туристичког производа
- Производи нису развијени у складу са стандардима који омогућавају интензивнију комерцијализацију
- Не постоји стратешки оквир развоја производа
- Корисници производа у највећој мери су удружења планинара и у скромној мери индивидуалне групе заљубљеника у природу и остали гости који долазе због одмора
- Слабо је интересовање туристичких посредника (агенција и туроператера) за продају производа
- Не постоје пакети производа прилагођени различитим групама туриста (домаћини гости, индивидуалним туристи – организоване групе).

Препоруке за унапређење:

- Изградња авантура парка (Сопотница, Камена Гора)

- Успостављање еко-центра за спортско-рекреативни туризам на подручју Јабукe и Камене Горе
- Континуирано унапређење туристичке инфраструктуре за активности у природи
- Успостављање нових и унапређење постојећих рафтинг стаза
- Унапређење додатног садржаја на рибарској стази: мобилијар, објекти и слично
- Уређење купалишта и плажа: Петровац, Лучице и градска плажа
- Одржавање стаза и постављање сигнализације и инфо-табли, посебно на планинарско-пешачким регионалним стазама Via Dinarica и пешачког пута Е7
- Обележавање и одржавање туристичко-планинарских стаза
- Унапређење саобраћајне инфраструктуре до кључних атракција
- Побољшање сигнала мобилне телефоније и ТВ сигнала на туристичким локалитетима у руралном подручју
- Умрежавање свих актера који се баве активним одмором на дестинацији (појединци, удружења, туристичка организација, локално становништво);
- Унапређење маркетинг активности
- Креирање тематских туристичких програма са темом туризма специјалних интереса

7.3 Културни туризам

Овај туристички производ је мотивисан потребом да се посете места са атрактивним културним и уметничким садржајима, било да се они односе на свакодневни живот локалног становништва, било да су у питању догађаји културног садржаја, културна добра или антропогене и природне целине, како би се упознале, разумеле, доживеле и поштовале различите локалне или регионалне културе.

Споменици од великог културног значаја и значајна историјска места могу представљати импресивну туристичку понуду. Културно наслеђе овог простора може се искористити на начин којим ће се тежити ка развоју креативне економије. Препознавање потенцијала и управљање културним наслеђем треба да послужи локалним самоуправама као оквир за његово укључивање у промоцију и унапређење развоја туризма.¹⁶

Овај туристички производ омогућава да се чак и места која по природи нису искључиво туристичка, захваљујући природним и антропогеним потенцијалима, могу укључити у туристичке токове и развијати сопствене развојне стратегије туризма на бази локалних културних и уметничких мотива чиме постају занимљиве, не само потенцијалном туристи, већ и локалном становништву.

Већим нагласком на културу и догађаје у области културе, привлачи се посебан тип туриста који, према разним истраживањима, представљају образованије особе са натпросечним примањима. Посетиоци догађаја обично издвајају значајна средства за све што је у вези са догађајем чиме се постиже значајно позитиван утицај, посебно на трговину.

На територији општине Пријепоље, одржава се неколико тематски различитих догађаја у различитим периодима године који су предмет ове врсте туризма, а такође, на подручју

¹⁶ Ј. Басарић: Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Културно наслеђе као туристички потенцијал Доњег Подунавља у Србији, Прегледни рад мај 2023, стр.51

општине идентификоване су три, изузетно значајне и активне установе културе: Музеј у Пријепољу, Библиотека Вук Караџић и Дом културе.

Територија општине обилује значајним културно-историјским споменицима националног и регионалног значаја (цркве, џамије, манастири, споменици из ранијих периода историје), очуваном културом живљења, старим занатима, гастрономским производима и објектима традиционалне архитектуре, који су у различитим степенима очувани и укључени у туристичка кретања.

Оцена производа:

- На простору општине Пријепоље постоје одлични услови за већу валоризацију културно-историјских садржаја
- Промоција производа ван дестинације готово да не постоји, уз изузетак сајамских активности и спорадичних напора локалне туристичке организације
- Неадекватна туристичка сигнализација која усмерава тражњу према овим производима
- Слабо је интересовање туристичких посредника (агенција и туроператера) за продају производа
- Не постоје пакети производа прилагођени индивидуалним туристима и организованим групама.

Препоруке за унапређење:

- Обнова традиционалних теферича (пастирски вашар и игре) и очување старих заната на подручју Озрена и Јадовника (ћилимарство);
- Заштита и комерцијализација традиционалних гастрономских производа
- Обнова традиционалне архитектуре – обнова ханова, пастирске колибе на Јадовнику, воденице у Гостуну и Сопотници
- Уређење корита реке Милешевке, на потезу од Пријепоља до манастира Милешева;
- Дигитализација културног наслеђа и успостављање виртуелне поставке у Музеју
- Уређење средњовековног града Милешевац
- Решавање статуса и обнова Меморијалног комплекса Јабука
- Коришћење брэнда Бошка Бухе и Владимира Петрића Валтера осмишљавањем додатних садржаја и умрежавањем субјеката сличне тематике у тематске руте – повезивање са другим секторима (култура, историја) и регионима (Босна и Херцеговина, Црна Гора)
- Адекватно профилисање туристичких догађаја и циљана промоција
- Постављање адекватне информативно туристичке сигнализације.

7.4 Тематске руте

Тематске руте представљају туристички производ на којима се посећује више од једне туристичке дестинације. Њихова одлика је кратак боравак у свакој од дестинација, унапред планирана маршрута, као и регионално или национално груписање атракција. Већина тура траје неколико ноћења, а продаје се кроз широку мрежу организатора путовања и агенција на подручју емитивних тржишта. Обично свака тура има неку своју тему од које зависи карактер туре.

Корисници овог туристичког производа су активни туристи који воле да откривају нове просторе, посећују нове атракције и дестинације у којима раније нису били. Млади и породице више преферирају индивидуални туринг, док одрасли (*empty nesters*) и сениори више практикују групни туринг.

Како је овај туристички производ условљен физичким простором и временом боравка учесника, на територији општине Пријепоље идентификовано је свега неколико локалитета/атракција који су и/или који би могли бити предмет ових путовања. Реч је углавном о локалитетима која имају уређен простор за пријем већег броја посетилаца у исто време, и простор адекватан за паркирање већих возила (аутобуса).

Анализом програма који су у понуди туристичких агенција, а односе се на предметно подручје, установљен је потенцијал за развоја ове врсте туристичких атрактивности општине Пријепоље. Реч је о манастирима Милешева и Куманица, уз обилазак градског центра Пријепоља, панорамског разгледања културно-историјских знаменитости – католичке капеле, православне цркве и џамије, споменика Светом Сави, спомен комплекса „4. децембар“, сахат куле и старог језгра града уз обавезну посету Музеју у Пријепољу.

Оцена производа:

- На простору општине Пријепоље постоје ограничени услови за развој ове врсте туристичког производа условљених пре свега ограничењима у саобраћају – лоша путна мрежа и недостатак адекватног паркинг простора
- Дестинација је изузетно интересантна и препознатљива на туристичком тржишту захваљујући манастирима Милешева и Куманица
- Промоција производа захтева регионални промотивни наступ уз обавезну сарадњу са организаторима путовања
- Неадекватна туристичка сигнализација која усмерава тражњу према елементима овог производа
- Не постоји стратешки оквир развоја производа
- Слабо је интересовање туристичких посредника (агенција и туроператера) за продају ових производа
- Постоји мали број туристичких аранжмана који у себи укључује понуду атракција предметног подручја кроз тематске руте.

Препоруке за унапређење:

- Промоција локалитета општине Пријепоље као „нових“ атракција на туристичком тржишту у контексту „нових откривања“ у контексту развијања активности и услуга које омогућавају туристима да потпуно уроне у локалну културу, као што су радионице, вођене туре, дегустације, часови кувања и друге активности које укључују ангажовање туриста

- Развој литерарног туринга, заснованог на књигама, познатим личностима, легендама, причама као нпр. путевима Владимира Петрића Валтера која укључује даљи развој и експлоатацију дигиталне платформе „Валтер – од Пријепоља до Сарајева“ која је настала кроз сарадњу Историјског музеја Босне и Херцеговине и Музеја у Пријепољу.
- Успостављање дегустативних центара кроз који би се унапредио однос посетиоца/туристе са домаћином кроз упознавање локалне културе, традиције, обичаја, духа подручја/простора
- Унапређење комуналне инфраструктуре локалитета (водоводне и канализационе мреже)
- Постављање адекватне информативне сигнализације на локалитетима на неколико светских језика
- Уређење адекватног паркинг простора у централном делу Пријепоља
- Унапређење маркетинг активности

7.5 Манифестације/догађаји

Туристичка организација општине Пријепоље активно учествује у организацији манифестација на подручју целе општине. У циљу очувања традиције, богатих историјских догађаја као и знаменитих личности, велики број манифестација одржава континуитет и квалитет свог постојања. Током године, у општини Пријепоље одржавају се бројне манифестације међу којима се издвајају:

- Јадовнички ултрамаратон као вишедневна спортска манифестација коју организује Удружење грађана „Јадовник“ и клуб екстремних спортова „Фиљуљ“, одржава се средином јула;
- Комаранска кошија, је наставак некадашњих сватовских трка коња, одржава се 1. маја;
- Куп у спортском риболову, одржава се у јуну на риболовачкој стази на Потпећком језеру;
- Лимска регата, започиње од извора Лима из Плавског језера до ушћа реке Милешевке у Лим, на деоници дугој од 130 километара, а траје три дана;
- Мостови Балкана, смотра изворног стваралаштва балканских народа одржава се на селу Јабучи у непосредној близини Пријепоља, а програм фестивала чине песме, као и облици вокалног извођења, инструментална свирка, игре, плесови, обредни обичаји;
- Скокови у воду – Меморијал Пајо Потезица, одржава се сваке године у августу месецу. Манифестације одржава на Лимској плажи-Петровац на Лиму, која је удаљена око 10 километара од Пријепоља;
- Уметничка колонија Милешева, симпозијалног карактера, уметници Колоније највише времена проводе у обиласку културо-историјских знаменитости овог краја.
- Мед је лек за дуг век, одржава се у јулу месецу на платоу Дома културе и представља јединствену прилика да се грађани Пријепоља упознају са квалитетом меда и другим препаратима од пчелињих производа
- Сабор трубача Коловрат, Манифестација из године у годину привлачи све веће интересовање и велики број посетилаца. На сабору учествују оркестри из целе Србије.
- Косачка моба „Мајкина душа“ се средином јула одржава у каменој Гори. Манифестација поред такмичарског за циљ има враћање из заборавља народне обичаје некада веома важне за економски и социјални део живота на селу.
- Лимски дарови, манифестација је јединствена у свету, једино је Пријепоље одлучило да ода признање својим најбољим зетовима, а има их много из разних крајева света.

Сви они се сваког августа окупе у Пријеполу да се боре за титулу а није им лако, јер један од основних услова да уђу у конкуренцију је препорука таште.

- Већ постојећи „streetball“ турнир у баскету преименован је од јуна 2015. године у меморијални турнир за трагично преминуле раднике Туристичке организације Пријеполе. Организатори овог турнира су Организациони одбор „streetball“ турнира у сарадњи са Туристичком организацијом Пријеполе. Одржава се сваке године почетком јула. За учешће на овој манифестацији пријављују се тимови из земље и региона.
- Михољски сусрети пријеполских села који се од 2021. године одржава у селу Косатица. Манифестација се одржава под покровитељством Министарства за бригу о селу Републике Србије. Манифестација има изложбени, културно-уметнички и спортски део.

Гастрономске, културне, забавно-спортске и друге манифестације организују општина, ТО и установе културе. Манифестације као туристички производ треба развијати континуирано у наредним годинама, уз увођење интерактивних садржаја за посетиоце и потенцијалне туристе уз укључивање и других заинтересованих страна како би се економски ефекти повећали. Међу значајнијим се издвајају: Јадовнички ултрамаратон, Комаранска кошија, Куп у спортском риболову, Лимска регата, Мостови Балкана, Скокови у воду – Меморијал Пајо Потезица, Уметничка колонија Милешева, Мед је лек за дуг век, Сабор трубача Коловрат, Косачка моба „Мајкина душа“, Лимски дарови, „streetball“ турнир у баскету ...

Оцена производа:

- На простору општине Пријеполе постоје ограничени услови за развој ове врсте туристичког производа условљених пре свега ограничењима у саобраћају – лоша путна мрежа и недостатак адекватног паркинг простора
- Дестинација је изузетно интересантна и препознатљива на туристичком тржишту захваљујући спортским манифестацијама
- Промоција производа захтева регионални промотивни наступ
- Неадекватна туристичка сигнализација која усмерава тражњу према елементима овог производа
- Не постоји стратешки оквир развоја производа
- Слабо је интересовање туристичких посредника (агенција и туроператера) за продају ових производа

Препоруке за унапређење:

- Организација студијских посета за организаторе манифестација са циљем упознавања и преузимања примера добре праксе
- Промоција волонтеризма са циљем укључивања младих у добровољне активности приликом организације догађаја - креирање креативних кампања, рад на друштвеним мрежама и повећању видљивости манифестација, односи са медијима, координација ђака у средњим и основним школама, интервјуисање и помоћ у организовању скупова, итд.
- Спровођење радионица за заинтересоване стране о могућностима међусекторске сарадње
- Едукација заинтересованих страна о могућностима финансирања и припреми пројеката за приступ домаћим и страним фондовима
- Унапређење сарадње са НВО сектором и образовним установама

- Унапређење комуналне инфраструктуре локалитета (водоводне и канализационе мреже)
- Унапређење маркетинг активности

7.6 Транзитни туризам

Транзитно путовање подређено је одредишном циљу путовања, уз планирана успутна задржавања која су врло кратка, од предаха и освежења до продуженог боравка. Ова туристичка кретања могу бити целодневна, полудневна или трајати неколико сати.

Према истраживањима, радијус кретања туриста у транзиту је 1,5 до 2 сата вожње од примарног места боравка, што се, у саобраћајним условима наше земље, своди на просторну удаљеност од 60 до 100 km. У суштини то су туристи који проводе годишњи одмор у Златиборском округу (Златибор, Златар, Тара и сл.) и који у оквиру свог боравка организују излете у околину места где су смештени, или се ти излети организују и нуде туристима од стране локалних туристичких агенција.

Изразита транзитна кретања се јављају дуж главних комуникација и у њиховим гравитационим подручјима. Најчешће се везују за друмски саобраћај, а њихова главна одлика су масован промет, кратко задржавање, наглашена сезонска концентрација и највећа потрошња у односу на друге врсте транзита. Посебно треба истаћи да се транзитни туристи нерадо одвајају од главних саобраћајница и да се зато оптимални економски ефекти остварују у објектима лоцираним непосредно уз саобраћајнице, под условом да је понуда богата и да има обележје локалне средине.

Сложеност саобраћајно-туристичког положаја Пријепоља условила је и велику комуникативност, где се положај може прихватити као значајна компонента развоја туризма специјаних интереса и транзитног туризма као својеврсне подстицајне основе развоја туризма уопште. С обзиром да се Пријепоље налази на правцу који повезује регионе Београда и Војводине са Црном Гором, повољан саобраћајни положај се може искористити за привлачење значајног броја путника у транзиту за упражњавање одређених активности у складу са њиховим интересовањима (обилазак културно-историјских споменика, присуство локалним манифестацијама, упражњавање лакших активности у природи (рафтинг), дегустацију традиционалних производа и сл.

Пријепоље је саобраћајницом повезано са Бијелим Пољем (55 km), и даље са Подгорицом и Баром, а на север, једним краком, са Новом Вароши (27 km), и другим, са Прибојем (30 km) и даље, преко Златибора и Ужица, са Београдом и другим местима у Србији. На исток, друмском саобраћајницом, повезано је са Сјеницом (30 km) и Новим Пазаром.

Због специфичности транзитног туризма, као облика туристичких кретања, организација туристичке понуде за транзитне туристе мора бити концентрисана на уске зоне, односно коридоре поред транзитних путева, тако да током летње туристичке сезоне велики број туриста на путу за Црну Гору прави паузу у Пријепољу и при томе користи услуге угоститељских објеката. Туристи имају прилику да пробају специјалитете домаће кухиње и посете знаменитости околине.

Општина Пријепоље би требало да постане транзитна дестинација регионалног карактера, захваљујући атрактивности манастира Милешева и другим културно-историјским и природним вредностима. Примарна транзитна кретања треба да буду генерисана наведеним вредностима, при чему би посета Милеши и урбаном делу Пријепоља биле основни мотив посете. Секундарна транзитна кретања треба везивати за манастирски комплекс Давидовица у Бродареву, Бабински манастир у Сељанима, Куманица и друге културно-историјске вредности у ширем окружењу Пријепоља)

Оцена производа:

- Положај општине Пријепоље је изузетно повољан за развој транзитног туризма
- Недостатак системске промоције у региону и на прекограничном подручју
- Неадекватна туристичка сигнализација која усмерава тражњу ка објектима лоцираним непосредно уз саобраћајнице;
- Због специфичности ових облика туристичких кретања не постоји статистика корисника услуга/посетилаца.

Препоруке за унапређење:

- Постављање адекватне информативно туристичке сигнализације дуж главних транзитних праваца
- Постављање расвете на потезу центар Пријепоља–манастир Милешева
- Санација и модернизација саобраћајне инфраструктуре ка Сопотници
- Санација и модернизација саобраћајне инфраструктуре ка Каменој Гори
- Промоција локалитета Пријепоља дуж главних саобраћајница пре уласка у општину Пријепоље
- Коришћење граничних пултова за постављање информативног и другог пропагандног материјала
- Уређење и комунално опремање паркинг простора дуж главних саобраћајница и непосредно уз главне атракције.

8. АНАЛИЗА КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ТРЖИШТА ОД ЗНАЧАЈА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА И МАРКЕТИНГ АКТИВНОСТИ

Визија¹⁷ туризма општине Пријепоље у наредном петогодишњем периоду, према закључцима радне групе, је дефинисана као:

Негујући традицију и гостопримство у аутентичном природном окружењу општина Пријепоље је дестинација екотуризма која посетиоцу даје незаборавно искуство оригиналног туристичког доживљаја као есенције путовања и боравка

Да ли ће туристи посетити неку дестинацију у великој мери зависи од представе коју имају о њој. У великој мери ова представа је субјективна. За формирање имица у свести туристичких потрошача од пресудног утицаја је промотивна активност, препорука родбине и пријатеља, као и укупан ментално – психолошки склоп личности, социо-економски амбијент, култура, субкултура и сл.¹⁸

Менаџмент дестинације на неке од ових елемената може утицати као што је, на пример, промотивна политика, а на неке углавном не, као што је економски амбијент, култура, субкултура. Позиционирање и није ништа друго до логички наставак процеса сегментације, при чему се позитивни имиц креира за унапред утврђени сегмент потрошача.¹⁹ Позиционирање²⁰ ствара представу о производу, садржи обећање о користима, и пужа основу за борбу са конкуренцијом.

Пошто је имиц динамичка, а не статичка категорија потребно га је одржавати и унапредити, односно не правити грешке које ће довести до нарушавања стеченог имица.

Трајни резултат стварања познатости дестинације и поновног уверавања потенцијалних посетилаца је креирање брэнда. Кључни фактор у утицају на потрошачки брэнд-имиц је позиционирање туристичке дестинације и њена одрживост током времена. Брэнд-имиц постаје све важнији, а позиционирање све теже. Успешан брэнд-имиц дестинације базиран је на два основна принципа: високом вредновању услуга за новац и јасном диференцирању од конкурената.

Да би се остварило успешно управљање имицом дестинације неопходно је учешће свих учесника који утичу на формирање туристичког производа дестинације.

8.1 Анализа кључних туристичких тржишта

На основу претходних анализа издвојено је пет туристичких производа у дестинацији: рурални туризам, туризма специјалних интереса, културни туризам, манифестације (догађаји) и транзитни туризам.

Како би се идентификовале претпоставке за тржишно позиционирање, циљна тржишта на којима је потребно извршити позиционирање, циљне групе према којима се усмеравају маркетиншке активности, сет инструмената тржишне комуникације и канали

¹⁷ Визија - жељена слика дестинације за пет година. Визија даје правац развоја. На путу ка остварењу визије, учесници који често могу имати различите ставове и могућности утицаја треба да формулишу заједнички став (јасан осећај за сврху, заједничке амбиције).

¹⁸ О. Бакић: Маркетинг менаџмент туристичке дестинације, Економски факултет, Београд, 2002. Стр.107

¹⁹ О. Бакић: Маркетинг менаџмент туристичке дестинације, Економски факултет, Београд, 2002. Стр.108

²⁰ О. Бакић: Маркетинг менаџмент туристичке дестинације, Економски факултет, Београд, 2002. Стр.108

продаје, чланови радне групе за израду програма развоја туризма општине Пријепоље су током радионица дељени у групе према исказаним интересовањима и секторима у којима раде. Свака радна група имала је задатак да идентификује основне претпоставке за развој одређеног туристичког производа, обради сегменте циљних тржишта и циљних група као и да дефинише начин комуникације са њима и канале продаје. Свака група је изложила своје виђење одређеног туристичког производа а резултати су унапређени кроз презентацију осталим члановима радне групе и заједничку дискусију. Резултати рада група су дати у табелама 21-26.

Табела 20. Рурални туризам као туристички производ у дестинацији

РУРАЛНИ ТУРИЗАМ	
Основне претпоставке	
- Промоција различитих облика смештаја и услуга у сеоском туризму (етно село, најам собе у домаћинству, кућа за одмор) - Осмишљавање одмора на селу у аутентичном руралном амбијенту - Промоција руралних ресорта (Сопотиница, Камена Гора, Јабука, Милешева) - Промоција камповања као облика сеоског туризма - Сарадња са домаћим и страним удружењима руралног туризма	
Циљна тржишта	
- Србија (Београд, Војводина, већи градови) - Страни резиденти у Србији - Земље Централне, Западне и Југоисточне Европе - Земље бивше СФРЈ	
Циљне групе	
- Породице са децом - Парови без деце (пензионери) - Активни индивидуалци - Групе са посебним интересовањима	
Тржишна комуникација	
- Оглашавање - Промотивни пакети - Брошуре, публикације руралног туризма - Интернет презентација руралног туризма - Сајмови и традиционалне манифестације - Фото и видео материјали - Промотивне кампање у медијима и новинарска путовања - Сувенири - База података	
Канали продаје	
- Организатори путовања - Специјализоване агенције - Појединачне интернет презентације	

Извор: Закључци радне групе

Табела 21. Туризам специјалних интереса као туристички производ у дестинацији

ТУРИЗАМ СПЕЦИЈАЛНИХ ИНТЕРЕСА	
Основне претпоставке	
- Креирање пакета са постојећим производима посебних интересовања - Осмишљавање, формирање и промоција пакета нових производа посебних интересовања - Повезивање са дијаспором, удружењима и асоцијацијама у Европи - Повезивање производа посебних интересовања са другим производима у регији	
Циљна тржишта	
- Србија - Земље бивше СФРЈ - Европске земље	
Циљне групе	
- Породице са и без деце - Активни индивидуалци - Групе пријатеља - Особе са посебним интересовањима у појединим областима	
Тржишна комуникација	
- Оглашавање - Промотивни пакети - Публикације и каталози понуде туризма посебних интереса - Интернет презентација дестинације - Специјализовани сајмови туризма - Фото и видео материјали - Сувенири - Промотивне кампање у медијима и новинарска путовања - База података	
Канали продаје	
- Специјализовани организатори путовања - Специјализоване агенције - Директна продаја - Удружења за посебна интересовања - Агенцијски портали - Интернет презентација	

Извор: Закључци радне групе

Табела 22. Културни туризам као туристички производ у дестинацији

КУЛТУРНИ ТУРИЗАМ	
Основне претпоставке	
- Туристичка валоризација културног наслеђа - Уређење локалитета и припрема за туристичку комерцијализацију - Осмишљавање анимација различитих културно-историјских садржаја - Стварање секундарних мотива посете и њихова тржишна промоција	
Циљна тржишта	
- Земље Западне Европе (Италија, Немачка, Велика Британија, Француска) - Земље Централне и Југоисточне Европе (Мађарска, Румунија, Чешка, Словачка, Бугарска) - Далеке земље (Кина, Јапан, САД) - Земље Бенелукса и Скандинавије - Домаћи туристи - Страни резиденти у Србији - Земље бивше СФРЈ	
Циљне групе	
- Старији парови без деце - Млађи парови без деце - Индивидуални туристи	
Тржишна комуникација	
- Оглашавање - Промотивни пакети - Каталози понуде кружних путовања - Публикације - Интернет презентације - Сајмови туризма - Фото и видео материјали - Промоција продаје (наградне игре) - Промотивне кампање у медијима и студијске посете новинара - База података	
Канали продаје	
- Организатори путовања - Туристичке агенције - Директна продаја - Портали организатора путовања и агенција - Интернет презентација дестинације	

Извор: Закључци радне групе

Табела 23. Тематске руте као туристички производ у дестинацији

ТЕМАТСКЕ РУТЕ	
Основне претпоставке	
- Маркетиншко повезивање и улазак у руте које повезују више земаља у региону - Осмишљавање и комерцијализација различитих рута у оквиру туртистичке регије Западна Србија - Одређивање туристичких атракција/локалитета посете за руте којима је обухваћена дестинација - Стварање секундарних мотива посете и њихова тржишна промоција	
Циљна тржишта	
- Земље Западне Европе (Италија, Немачка, Велика Британија, Француска) - Земље Централне и Југоисточне Европе (Мађарска, Румунија, Чешка, Словачка, Бугарска) - Далеке земље (Кина, Израел, УАЕ) - Земље Бенелукса и Скандинавије - Домаћи туристи - Земље бивше СФРЈ	
Циљне групе	
- Старији парови без деце - Млађи парови без деце - Индивидуални туристи	
Тржишна комуникација	
- Оглашавање - Промотивни пакети - Каталози - Публикације - Интернет презентације - Сајмови туризма - Фото и видео материјали - Промоција продаје (наградне игре) - Промотивне кампање у медијима и студијске посете новинара - База података	
Канали продаје	
- Организатори путовања - Туристичке агенције - Удружења грађана (планинарска друштва, рафтинг друштва) - Директна продаја - Портали организатора путовања и агенција - Интернет презентација дестинације - Друштвене мреже	

Извор: Закључци радне групе

Табела 24. Манифестације/догађаји као туристички производ у дестинацији

МАНИФЕСТАЦИЈЕ/ДОГАЂАЈИ	
Основне претпоставке	
- Професионализација водећег менаџмента организације догађаја - Професионално осмишљавање, организација и комерцијализација фестивала и догађаја, културно-историјске баштине, нематеријалног културног наслеђа... - Повезивање са другим туристичким производима дестинације	
Циљна тржишта	
- Србија - Страни резиденти у Србији - Земље бивше СФРЈ - Земље Централне и Југоисточне Европе - Земље Западне Европе	
Циљне групе	
- Индивидуални гости - Групе - Парови без деце - Старији парови са одраслом децом	
Тржишна комуникација	
- Оглашавање - Промотивни пакети - Интернет презентације - Публикације - Каталогзи – календари догађања - Специјализовани сајмови туризма - Фото и видео материјали - База података - Промотивне кампање у медијима и посете новинара - Промоција продаје	
Канали продаје	
- Организатори путовања - Специјализоване агенције - Европска удружења - Организациони комитети - Директна продаја - Интернет презентација међународног удружења фестивала и догађаја - Портали агенција - Интернет презентације догађаја	

Извор: Закључци радне групе

Табела 25. Транзитни туризам као туристички производ у дестинацији

ТРАНЗИТНИ ТУРИЗАМ	
Основне претпоставке	
- Промоција традиционалних и типичних производа дуж транзитних праваца - Одређивање туристичких атракција/локалитета посете - Стварање секундарних мотива посете и њихова тржишна промоција - Повезивање са другим туристичким производима дестинације	
Циљна тржишта	
- Србија (Београд, Војводина, већи градови) - Страни резиденти у Србији - Земље Централне, Западне и Југоисточне Европе - Земље бивше СФРЈ	
Циљне групе	
- Индивидуални туристи - Групе са посебним интересовањима - Породице са и без деце - Активни индивидуалци - Групе пријатеља	
Тржишна комуникација	
- Оглашавање - Каталози понуде - Публикације - Интернет презентације - Специјализовани сајмови туризма - Фото и видео материјали - Сувенири - Промотивне кампање у медијима и новинарска путовања - База података	
Канали продаје	
- Директна продаја - Удружења за посебна интересовања - Интернет презентација - Појединачне интернет презентације - Ауто-мото удружења	

Извор: Закључци радне групе

8.2 Анализа кључних маркетинг активности у туризму

Уколико узмемо у обзир идентификоване туристичке производе, идентификоване снаге и слабости сегмента маркетинга и дистрибуције (видети одељак 6.5) као и закључке SWOT анализе а који се односе на идентификован изостанак системске и координисане промоције и недовољну комерцијализацију туристичких ресурса констатује се да је у будућим маркетинг активностима неопходно применити **диференцирану стратегију** представљања општине Пријеполје на туристичком тржишту. Ова стратегија се користи када се носиоци маркетинг активности одлуче да своје активности усмере не неколико тржишних сегмената.

У будућим маркетиншким активностима изузетно је важно узети у обзир савремене трендове у мотивима и искуствима посетиоца и туриста на туристичком тржишту. С обзиром да постоји велики број општина које своју препознатљивост заснивају на истој или сличној туристичкој понуди, неопходно је, осмишљеним маркетинг активностима, диференцирати се од универзалне туристичке понуде и привући пажњу потенцијалним туристима из земље и региона.

Диференцијација се може вршити према физичким атрибутима, квалитету и асортиману доступних услуга; људима који су у комуникацији са туристима (запослени у туризму, угоститељству, пружаоци туристичких услуга; положај и/или имиџ дестинације.

У развоју маркетиншке комуникације, важно је дефинисати која су тржишта са највећим потенцијалом за тренутни и будући портфолио туристичких производа општине Пријеполје. Потребно је дефинисати циљане тржишне сегменте и повезати их са производима у дестинацији. Циљ је да се ближе упознају навике и потребе сегмената са кључних емитивних тржишта.

База података о туристима

Да би маркетиншке активности биле усмерене ка правим циљним групама и циљним тржиштима, неопходно је формирање базе података која би се састојала од базе посредника и базе купаца. База података треба да садржи информације о:

- Посетиоцима и туристима
- Организаторима путовања
- Туристичким агенцијама
- Медијима и новинарима
- Удружењима и другим актерима које је потребно идентификовати у поступку припреме.

Изузетно је значајно прикупљање података од индивидуалних туриста који су боравили у дестинацији или показују интересовање да посете дестинацију. Прикупљање података врши се попуњавањем упитника за време посете визиторском и информативном центру, боравка у објектима за смештај и преко интернет странице са опцијом добровољне регистрације корисника и слањем упита електронском поштом.

Локално становништво као промотер дестинације

Иако су маркетиншке активности усмерене према туристима, успешност дестинације у великој мери зависи од укључености локалног становништва и перцепције коју треба да имају о средини у којој живе као туристичкој дестинацији.

Сви посредни и непосредни чиниоци треба да буду део интегралног ланца вредности у туризму који, свако у свом домену, квалитетним односом према туристима чине да њихов

боравак у дестинацији буде изнад очекивања. Неопходна је сарадња са локалним становништвом са циљем да се подигне свест о томе да ће, ако само један посредан или непосредан чинилац буде лоше перципиран од стране туриста, трпети цела дестинација. Потребно је спроводити промотивну кампању која има за циљ боље разумевање локалног становништва о томе колики значај и мултипликоване ефекте има туризам за развој осталих делатности (пољопривреда, трговина и др). Локално становништво треба да буде промотер дестинације, као и да давањем мишљења и критика унапреди појединачне елементе туристичког производа.

Едукације, радионице и семинари

Полазници семинара, поред професионалаца у туризму, могу бити и припадници јавних и сервисних служби који на посредан начин ступају у контакт са туристима, као што су: таксисти, полицајци, цариници, запослени у мењачницама и др. Семинари/едукације организовали би се у континуитету, најмање једном годишње у циљу стицања практичних знања из различитих области: хотелијерства, угоститељства, услуга које су пружају туристима, менаџмента у туризму, заштите животне средине. Фокус је на свесности о значају сопственог посла у мозаику доживљаја туриста.

Односи са јавношћу

Односи са јавношћу представљају један од најзначајнијих облика промотивних активности који утичу на стварање и одржавање позитивне представе (имиџа) оодређеној туристичкој дестинацији. Изузетно је важна комуникација са медијима и посредницима у продаји туристичких услуга, туристичким агенцијама и организаторима путовања која се постиже организацијом конференција за штампу, студијских путовања, контактирања са појединцима и др. Представнике медија неопходно је константно обавештавати о свим битним новостима у дестинацији и пратити ефекте. У сарадњи са Туристичком организацијом Србије и Туристичком организацијом регије Западна Србија потребно је организовати студијска путовања за представнике медија и туристичких агенција из земље и иностранства.

Комуникација са медијима и стручном јавношћу обављала би се издавањем посебних билтена у форми "newsletter". Издавање билтена би било периодично, искључиво у електронској форми и поред информација о туристичкој понуди и активностима у дестинацији садржао би и информације намењене стручној јавности у региону и шире.

Изузетно је значајна комуникација са интерном јавношћу (туристичким радницима и локалним становништвом) у циљу унапређења односа са јавношћу. Потребно је организовати интерактивне радионице на којима би предавачи били истакнути медијски стручњаци, а полазници би били запослени у туризму. Други тип семинара био би организован у сарадњи са локалном самоуправом и садржао би општу комуникацију са медијима са практичним примерима из ове области. Полазници би поред туристичких радника били и представници локалне самоуправе, јавних предузећа и установа, удружења грађана који су задужени за комуникацију са медијима.

Рекламне кампање

Да би се Пријепоље позиционирало у свести туриста као дестинација коју вреди посетити неопходно је спроводити рекламне кампање у електронским и штампаним медијима и на интернету. Пошто су финансијска средства за ове намене ограничена, ову рекламну кампању треба добро осмислити и ангажовати маркетиншку агенцију која ће реализовати кампању. Кампања у електронским медијима би се састојала од ТВ рекламе у

трајању од 10 до 20 секунди која треба да буде атрактивна, да привлачи пажњу, да гледаоци због ње пожеље да сазнају више и да усмерава ка интернет порталу дестинације за детаљније информације.

Рекламирање у штампи представља укључивање текстуланих реклама које нуде велики број информација. Реклама је писана у форми чланка и обично је дизајнирана тако да изгледа као независна прича у оквиру публикације. Препоручује се оглашавање у специјализованим медијима (спортске активности, активни одмор, туристички часописи). Оглашавање на интернету подразумева размену банера са сродним туристичким сајтовима и специјализованим сајтовима који нуде поједине производе. Билборд кампања у месецима који претходе врхунцу сезоне је до сада успешно реализована као део промотивних активности и у наредном периоду треба је синхронизовати са осталим видовима оглашавања.

За подизање нивоа свести у кратком периоду пожељно је ангажовати познату личност као што је Владе Дивац који преноси искуство из дестинације и на одређени начин гарантује туристима сигурност, културу и атрактивне производе.

Интернет маркетинг

Интернет као револуционарна технологија која се незадрживо шири и улази у све сегменте живота и рада представља неопходни предуслов за пословање на савременом туристичком тржишту.

Интернет маркетинг треба да представља најзначајнији маркетиншки алат преко кога ће Туристичка организација приближити дестинацију крајњем кориснику, односно, потенцијалном туристи. На интернет портал Туристичке организације поред стандардних информација о дестинацији неопходно је увести напредне могућности као што су: резервациони систем, креирање личног налога на сајту од стране туристе, повезивање са другим сајтовима и коришћење информационог система и базе података ТО Западна Србија, интегрисани друштвени медији (facebook, twitter и др.). Веб-сајт (website) или интернет портал је постао активан маркетиншки алат који омогућава корисницима тражење информација, планирање и уговарање одмора, а све из њихове куће и то 24 сата на дан. Могућност да се понуди широка лепеза туристичких производа, висока транспарентност, као и могућност да се понуда погледа пре коначне куповине, чине интернет најатрактивнијим каналом дистрибуције.

У циљу унапређења интернет маркетинга неопходно је формирати online тим који ће бити задужен за администрирање интернет портала како у садржајном тако и у развојном смислу, администрирање банака фотографија и видео материјала, сарадњу са туристичким субјектима ради креирања што бољих садржаја и понуда, управљање e-mail кампањама, управљање базама података купаца, управљање каналима социјалних медија и др. Тим би требало да буде састављен од технолошки оспособљених људи који прате трендове интернет маркетинга. У складу са расположивим финансијским средствима за ове послове може бити ангажована и специјализована маркетиншка агенција.

Као једна од значајних активности у оквиру интернет маркетинга издваја се циљано слање e-mail-ова које ће се обављати периодично, обавезно у месецима који претходе врхунцу туристичке сезоне. E-mail-ови који ће садржати информације о туристичкој понуди слаће се представницима медија и туристима чији се подаци налазе у бази података.

Туристички визиторски и информативни центар

У циљу подизања квалитета услуге, побољшања доживљаја туриста и посетилаца, неопходно је да у дестинацији постоје туристички визиторски и информативни центар.

Поред магистралног пута којим свакодневно пролази велики број потенцијалних туриста постоји простор предвиђен за визиторски центар који треба оспособити за ову намену. Визиторски центар пружа више услуга туристима од информативних центара, јер нуди додатне садржаје као што сувенирница, део за презентације, интерактивне изложбе, галеријски простор, чување ствари и др. Комерцијални део у оквиру визиторског центра у коме ће се продавати сувенири и традиционални производи направљени од стране локалног становништва доприноси финансијској одрживости и непосредном и посредном запошљавању људи.

У центру града отворен је савремени туристичко – информативни центар у коме се налазе и канцеларије Туристичке организације. Особље које ради у визиторском и информативном центру треба да буде обучено да пружи подршку туристима у организацији путовања, резервацијама, обезбеђивању водича, хитним случајевима, а све у циљу стварања утиска сигурности код туриста о постојању добро организоване мреже која им може пружити адекватну подршку.

У центрима би требало ангажовати и ученике и студенте који би реализацијом стручне праксе и волонтирањем стицали практична знања у домену бриге о туристима и адекватној комуникацији са њима.

Промотивни материјал

У досадашњим промотивним активностима Туристичка организација је успостављањем сарадње са реномираном маркетиншком агенцијом издавала квалитетан промотивни материјал. У наредном периоду треба наставити са овим активностима, с тим што је, у складу са трендовима у туризму, потребно смањити количину штампаног промотивног материјала, а више средстава издвојити за интернет маркетинг. Посебно је значајно проширити постојећу банку фотографија и видео материјала и ажурирати је на годишњем нивоу.

Наступи на сајмовима

Изузетно је тешко измерити ефекат сајамских наступа, а туристички субјекти издвајају значајан део ограничених средстава за овај вид промоције. Ови догађаји су све мање пословно оријентисани и уколико се добро не припреме, представљају место на коме је јединственост дестинације тешко истаћи. Предност дестинације Пријепоље је регионални наступ на општим сајмовима у оквиру Туристичке организације регије Западна Србија који је запаженији него када би се наступало самостално, уз значајну уштеду финансијских средстава.

Поред општих сајмова, специјализовани сајмови представљају добру прилику за промоцију понуде посредницима и туристима који имају интересовање за одређени производ. У складу са дефинисаним кључним туристичким производима, потребно је учествовати на специјализованим сајмовима у земљи и окружењу уз претходно добро припремљен сајамски наступ са заказивањем састанака унапред и прилагођавањем промотивног материјала сајамском наступу.

Туристичка сигнализација

Иако спада у туристичку инфраструктуру, туристичка сигнализација представља и одличан промотивни инструмент. Требало би разрадити три категорије туристичке сигнализације којом ће бити обележени туристички локалитети, насеља, културно-историјски ресурси, атракције и туристичке услуге (смештај, исхрана, активности):

- Промотивна сигнализација: привлачи туристе одређеном ресурсу или атракцији;
- Информативна сигнализација: даје информације о ресурсу или атракцији;
- Локацијска сигнализација: показује пут до одређених места и даје оријентацију на самом месту.

Сигнализација мора бити урађена у складу са важећим законским актима и правилницима који регулишу или се односе и на туристичку сигнализацију (Закон о безбедности саобраћаја, Закон о јавним путевима, Закон о туризму, Закон о службеној употреби језика и писама, Правилник о саобраћајној сигнализацији, Правилник о садржини и начину истицања туристичке сигнализације, Стандарди о туристичкој сигнализацији) и бити у складу са Мастер планом за означавање туристичких одређишта и управљање туристичком сигнализацијом на државним путевима у Републици Србији који је израђен и усвојен од стране ЈП Путеви Србије и Министарства трговине, туризма и телекомуникација Републике Србије 2016. године.

Сигнализација би требало да буде бар на два језика: српском и енглеском. У креирању информативне сигнализације значајан је квалитет и количина текста, јер је индивидуалним туристима управо информативна сигнализација кључна у интерпретирању елемената дестинације.

9. РАЗВОЈНИ МОДЕЛ, ЦИЉЕВИ И ПРОЈЕКЦИЈЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

Општи циљ развоја туризма у програмском периоду (2024-2029) је развој туризма и раст туристичког промета општине Пријепоље који се заснивају на одрживом развоју који не девастира околину већ уважава економске, друштвене, еколошке и културне вредности локалне заједнице.

У складу са дефинисаном визијом и општим циљем Програма развоја туризма општине Пријепоље, посебни циљеви будућег петогодишњег развоја се заснивају на препознатљивим тржишним вредностима које представљају карактеристике општине Пријепоље, а да истовремено су усклађени са савременим туристичким трендовима и кретањима.

Посебни циљеви развоја туризма општине Пријепоље који доприносе остварењу општег циља су груписани су у складу са кључним факторима развоја туризма:

Посебни циљ 1: Унапређење постојеће туристичке инфраструктуре у општини Пријепоље
Један од главних узрока који су довели до недовољне искоришћености и валоризације природних и створених вредности у сврху туризма на територији општине Пријепоље лежи у неадекватној општој инфраструктури, као и туристичкој инфраструктури и супраструктури.
Посебни циљ 2: Валоризација туристичких ресурса општине Пријепоље у функцији креирања туристичких производа
На основу претходно спроведених анализа постојећег стања на територији општине Пријепоље извршена је идентификација туристичких производа који имају потенцијал за даљи развој и већу комерцијализацију. За успешан развој и пласман ових врста туристичких производа на територији општине постоје главни предуслови који се огледају у богатству пејзажа, разноликим културно-историјским вредностима, традицији, нетакнутом сеоском амбијенту, природним добрима која поседују елементе додате вредности... Адекватном валоризацијом наведених туристичких вредности и креирањем туристичких производа, оствариће се директан утицај на повећање атрактивности дестинације и постизање основе за дугорочан раст и развој туризма.
Посебни циљ 3: Јачање кадровских капацитета пружалаца услуга у туризму општине Пријепоље
Већ је у претходним поглављима наведено да људски ресурси који се баве развојем туристичке понуде и пружањем туристичких услуга представљају лимитирајући фактор развоја туризма, па је с тим у вези у наредних пет година неопходно предузети активности на обукама и едукацији кадрова чиме ће се развити компетенције и способности за пружање квалитетних услуга у туризму, где се издвајају флексибилност и прилагођавање променама, познавање страних језика, комуникативност, обученост за рад у информативно комуникационим технологијама...
Посебни циљ 4: Унапређење система управљања дестинацијом
Општини Пријепоље је потребна већа умреженост актера туристичког развоја, чвршће везе и учесталија комуникација и координација између пружалаца угоститељских услуга, туристичких агенција, туристичких организација и различитих удружења грађана, у развоју и пласману туристичких производа. Потребно је дефинисати правни оквир и одредити управљача туристичким, односно, посетилачким атракцијама и локалитетима

и туристичком инфраструктуром.

Узимајући у обзир да је усвојени План развоја општине Пријепоље 2022-2029 у делу *Приоритетни циљ 3: Развој туристичког производа* дефинисао показатеље учинка (индикаторе) постављене за временски хоризонт до 2029. године, као у Табели 27:

Табела 26. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Удео запослених у туризму на територији општине Пријепоље	3,6 (2020.)	4 (2029.)	Аналитички сервис ЈЛС
Број долазака туриста на годишњем нивоу	1.224 (2020.) (1055 домаћи и 169 страни)	2.500 (2029.)	РЗС
Број остварених ноћења на годишњем нивоу	4.515 (2021.)	6.500 (2029.)	Е-туриста

Извор: План развоја општине Пријепоље 2022-2029

С обзиром да се Програм развоја туризма општине Пријепоље не бави унапређењем запошљивости у туристичком сектору, као и да су постављени индикатори у Плану развоја општине већ достигнути (Број долазака туриста на годишњем нивоу је у 2023. години достигао број од 3,032 туриста према информацији из Централног информационог система у области угоститељства и туризма, у оквиру Програма развоја туризма општине Пријепоље, дефинисани су најзначајнији индикатори будућег петогодишњег развоја када су у питању туристички промет и структура гостију:

- Повећање броја укупног долазака туриста за 10% годишње почев од 2024. године
- Повећање учешћа страних гостију у укупном туристичком промету на 30%
- Повећање броја ноћења туриста за 10% годишње почев од 2024. године
- Повећање просечне дужине боравка туриста на 2,0 дана до 2029. године

Табела 27. Пројекције одрживог развоја туризма општине Пријепоље за период 2024-2029. године

Година	Доласци туриста			Остварена ноћења			Просечна дужина боравка		
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни
2024	3.996	2.966	1.030	7.635	6.111	1.524	1,91	2,06	1,48
2025	4.396	3.211	1.185	8.780	6.875	1.905	2,00	2,14	1,61
2026	4.836	3.473	1.363	10.097	7.734	2.363	2,09	2,23	1,73
2027	5.319	3.752	1.567	11.612	8.701	2.911	2,18	2,32	1,86
2028	5.851	4.049	1.802	13.353	9.789	3.565	2,28	2,42	1,98
2029	6.436	4.364	2.073	15.356	11.012	4.344	2,39	2,52	2,10

10. АНАЛИЗА И ПЛАН КОНКУРЕНТНОСТИ СА ПРЕДЛОГОМ КЉУЧНИХ ИНВЕСТИЦИОНИХ ПРОЈЕКТА

Један од битних елемената за унапређење пословања туристичке привреде и стварање конкурентске предности јесте примена концепта одрживог развоја, управљање тражњом, развијање предузетништва, али и развијање маркетинг активности, нарочито промоције и дистрибуције. У области туризма одрживи развој подразумева задовољење следећих пет компоненти: допринос заштити животне средине, очување културног идентитета локалне заједнице, као и социјалног интегритета, затим задовољење потреба туриста (квалитетно туристичко искуство) и остваривање профита.²¹

У том смислу намеће се потреба за унапређењем маркетинг активности туристичке привреде пријеполске области. Веб-маркетинг и резервациони системи као облик промоције, односно дистрибуције и продаје имају релативно ниску цену коштања у односу на користи које доносе. Интернет пружа огромне могућности у пословању, али пракса показује да су оне недовољно искоришћене. То значи да није довољно само поседовати природне и културне ресурсе, већ је неопходна њихова ефикасна и ефективна употреба у дужем временском периоду, односно адекватно активирање атрактивних фактора који ће обезбедити жељени обим туристичког промета. Према актуелној Стратегији развоја туризма, Србија има компаративне, а не конкурентске предности у туризму. Због лоше позиције на светском туристичком тржишту, национална туристичка политика оријентисана је на изградњу конкурентности туристичких производа и дестинација (Стратегија развоја туризма Србије, 2016).

Туризам представља перспективну развојну шансу општине Пријеполје. Туризам је комплементарна грана другим привредним гранама, и као такав представља важан сегмент укупног развоја општине. Захваљујући природним лепотама којим овај крај обилује, Пријеполје има све потенцијале за профитабилни развој овог сектора. Општина Пријеполје препозната је Стратегијом развоја туризма Републике Србије 2016 - 2025. као једна од 18 дефинисаних туристичких дестинација на подручју Републике Србије, која припада туристичкој регији „Западна Србија“. Пријеполје је јединствена општина у Србији која има културно-историјске знаменитости од доба римског периода, Немањиха, преко Отоманског царства, па до Другог светског рата. То је од Пријеполја начинило место богатог културно - историјског наслеђа: Манастир Милешева као споменик културе од изузетног значаја; средњовековни град Милешевац наслоњен на литице кањона Милешевке над манастиром, испод кога води планинска стаза до пећине Светог Саве и Савине воде; Манастирска странопријемница, Црква Ружица, остаци средњовековног пута и села Хисарџик као евидентирана културна добра. Туристичку понуду Пријеполја, поред културно - историјских знаменитости, обогатили су и предели нетакнуте природе: Клисура реке Милешевке и Дубочице, Тичије Поље, Камена Гора, Јабука и водопади Сопотнице који су под заштитом државе као споменик природе, специјални резерват природе и предео изузетних одлика.

Основни изазови у развоју туризма на подручју општине Пријеполје, свакако је недостатак и лоше стање путне инфраструктуре, као и недовољан број смештајних јединица и непостојање основних смештајних капацитета - хотела у општини Пријеполје. Поред чињенице да развој туризма пет година уназад, кумулативно посматрано, има тенденцију раста, јасно је да бројне и разноврсне туристичке атракције и садржаји нису у

²¹ Д.Ковачевић, Развој туризма и оцена туристичке конкурентности Јужнобанатске области, Докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, 2019. Нови Сад

адекватној мери валоризоване за привлачење већег броја туриста и посетилаца. С обзиром да је туризам растућа грана и представља извор запослења и дохотка локалне популације, намеће се императив ефикаснијег искоришћења расположивих природних и културно-историјских потенцијала за унапређење постојећих и развој нових туристичких производа у складу са традицијом, поштујући еколошке стандарде и принципе, уз континуиран развој људских ресурса и квалитета понуде.

С тим у вези највиши документ развојног планирања на локалном нивоу - План развоја општине Пријепоље за временски период 2022-2029 као трећи Приоритетни циљ дефинише: *Развој туристичког производа*. У оквиру овог приоритета радиће се на међуресорној сарадњи (национални, регионални и локални ниво), сарадњи јединице локалне самоуправе са приватним сектором и институцијама у сфери заштите животне средине, културе, транспорта, здравства, сигурности и сл., изградњи и уређењу туристичке инфраструктуре, већој валоризација туристичких вредности посетилачких атракција, бољој повезаности произвођача с туристичким сектором како би се квалитетни домаћи производи представили тржишту, спровођењу активне и континуиране едукације локалне популације о позитивним ефектима туризма на развој општине Пријепоље, стварању предуслова за убрзано оспособљавање малих и средњих предузећа и предузетника заинтересованих за инвестирање у туристички сектор, старању о заштити животне средине и културних добара на целој територији општине, развоју смештајних капацитета у градском и руралном подручју, развијању излетничко-одморишних дестинација намењених превасходно љубитељима природе и тржишним нишама туризма специјалних интереса (Јадовник, Озрен, Сопотница, Камена Гора, Јабука), повећању броја малопродајних објеката који нуде производе локалне „културе живота“, увођење у понуду производа за поједине тржишне нише (риболовачки прибор, ловачки прибор, бицикле, трекинг и/или планинарска опрема и сл.), осмишљавању тржишне комерцијализације кључних туристичких доживљаја и производа, интензивирању тржишног позиционирања ради стварања тржишно препознатљивог и дугорочно одрживог конкурентског имиџа.

С обзиром да је туристичко тржиште веома променљиво, потребно је константно прилагођавати производ у складу са насталим променама. То подразумева да је развој туристичког производа заправо трајан процес који се не завршава појавом производа на тржишту, већ захтева континуиран мониторинг, односно преиспитивање потреба и мотива савремених туриста. Наведени опште прихваћени принципи менаџмента представљају алате за смањење ризика пословања, тако да се у планском периоду предвиђа њихово неизоставно коришћење у процесу управљања туристичким и посетилачким атракцијама и туристичком инфраструктуром кроз умрежавање пружаоца услуга, умрежавање са туристичким посредницима и доносиоцима одлука, унапређењем модела управљања туристичким манифестацијама, унапређењем управљања туристичким и посетилачким атракцијама и туристичком инфраструктуром.

Континуиране активности на пољу едукације и практичних знања, неопходни су како би кадрови у туристичкој делатности могли пратити потребе које доноси савремени туризам. Потреба за сталним праћењем и предвиђањем промена на туристичком тржишту захтева добро припремљене и одговорне људске ресурсе спремне да одговоре изазовима које доноси савремени туриста. С тим у вези, уз претходно наведене мере у оквиру овог приоритетног циља ће се радити на едукацији и стручном усавршавању кадрова у туризму, како би се богата туристичка понуда и садржаји пружила на квалитетан, професионалан и стручан начин.

Табела 28. Предлог кључних инвестиционих пројеката

	Назив пројекта	Рурални туризам	Транзитни туризам	Манифестац ије /догађаји	Тематске руте	Културно наслеђе	Специјални интереси
1.	Уређење, обележавање и одржавање планинарско-туристичких и бициклистичких стаза (Via Dinarica green trail, E7 европски пешачки коридор)	Висок	Средњи	Низак	Висок	Висок	Висок
2.	Изградња спортско-туристичког центра на Каменој Гори	Висок	Средњи	Средњи	Висок	Средњи	Висок
3.	Успостављање Центра за адреналинске активности у Сопотници са изградњом авантура парка	Висок	Средњи	Средњи	Висок	Средњи	Висок
4.	Уређење средњовековног града Милешевац	Висок	Висок	Средњи	Висок	Висок	Средњи
5.	Изградња Валтеровог музеја у Пријепољу	Низак	Висок	Средњи	Висок	Средњи	Средњи
6.	Изградња централног објекта и уређење рафтинг центра на Петровцу	Низак	Низак	Висок	Висок	Средњи	Висок
7.	Уређење, опремање и одржавање стазе за рафтинг Куменица/Петровац	Низак	Средњи	Средњи	Висок	Низак	Средњи
8.	Уређење туристичког центра Јабука	Средњи	Висок	Висок	Средњи	Средњи	Низак
9.	Уређење купалишта и плажа: Петровац, Лучице и градска плажа	Низак	Средњи	Средњи	Висок	Низак	Средњи
10	Уређење туристичко-планинарске стазе са VIA ferratom и видиковцем на локалитету Титеровац	Висок	Низак	Средњи	Средњи	Висок	Висок

Извор: Закључци радне групе

11. МОДЕЛ УПРАВЉАЊА ТУРИСТИЧКОМ ДЕСТИНАЦИЈОМ

Успешан развој туризма туристичке дестинације, у смислу економског напретка на локалном нивоу је важан јер обезбеђује запосленост и приходе локалном становништву и општини, а последично и свеукупни економски развој региона. Туристичке дестинације којима се успешно управља привлаче будуће инвеститоре, те својим развојем унапређују имиџ дестинације, а тиме и квалитет живота за локално становништво.

У складу са Законом о изменама и допунама Закона о министарствима („Службени гласник РС“, бр. 112/2022), основано је **Министарство туризма и омладине** које обавља послове државне управе који се односе на: стратегију и политику развоја туризма; интегрално планирање развоја туризма и комплементарних делатности; развој, декларисање и одрживо коришћење туристичког простора и туристичких дестинација од значаја за туризам; послови од посебног значаја за развој туризма; категоризација туристичких места; спровођење подстицајних мера и обезбеђење материјалних и других услова за подстицање развоја туризма; унапређење туризма у земљи и иностранству; таксе, накнаде и казне у туризму; имовинско-правни послови у туризму; унапређење система вредности и конкурентности туристичких производа; истраживање туристичког тржишта и развој туристичког информационог система; услови и начин обављања делатности туристичких агенција; угоститељска делатност; наутичка делатност; ловно-туристичка делатност, као и пружање услуга у туризму; уређење, одржавање и опремање јавног скијалишта и пружање услуга на скијалишту; уређење, одржавање, опремање и пружање услуга у бањама, тематским парковима и јавним купалиштима; инспекцијски надзор у области туризма.

У складу са Законом о туризму, информативно-промотивни систем Србије организован је у три нивоа: државни, локални (уз законску могућност удруживања две или више општина) и туристичка организација аутономне покрајине. Туристичка организација Србије је кровна институција на националном нивоу која обавља послове промоције Србије и њеног туристичког потенцијала, координира свој рад са активностима туристичких организација на локалном и регионалном нивоу и врши истраживање туристичког тржишта.

Туристичка организација Србије (ТОС) је основана за обављање послова промоције туризма, координације активности туристичких организација, привредних и других субјеката у туризму на територији Републике Србије. У складу са наведеним Туристичка организација Пријепоље има подршку националног нивоа када су у питању: промоција туризма општине на домаћим и међународним сајмовима, припреми и реализације годишњег плана и програма промотивних активности, обезбеђивања информативно-пропагандног материјала којим се промовишу туристичке вредности општине; сарадња са туристичким организацијама других земаља, међународним и регионалним организацијама у области туризма и предлагања учешћа у пројектима промоције туризма; изради и реализацији домаћих, међународних и прекограничних пројеката из области туризма, односно из области комплементарних туризму.

Туристичка организација Пријепоље основана је као општинска организација за промоцију и унапређење туризма општине Пријепоље у циљу афирмисања њених туристичких вредности и позиционирања територије општине као туристичке дестинације. Туристичка организација Пријепоље обавља следеће послове:

- Промоција и развој туризма општине Пријепоље,
- Координира активности и сарадњу између привредних и других субјеката у туризму који непосредно и посредно делују на унапређењу и промоцији туризма

- Доноси годишњи програм и план промотивних активности у складу са Стратегијским маркетинг планом, плановима и програмима ТОС-а
- Обезбеђује информативно-пропагандни материјал којим се промовишу туристичке вредности општине Пријепоље
- Прикупља и објављује информације о целокупној туристичкој понуди на својој територији као и друге послове од значаја за промоцију туризма
- Организује и учествује у организацији туристичких, научних, стручних, спортских, културних и других скупова и манифестација
- Организује туристичко-информативне центре
- Управља туристичким простором
- Посредује у пружању услуга у домаћој радиности и сеоском туристичком домаћинству
- Подстиче реализацију програма изградње туристичке инфраструктуре и уређења простора
- Израђује и реализује домаће и међународне пројекте у области туризма
- Припрема и прикупља податке, састваља упитнике, анализе и друге информације
- И реализује друге активности у складу са законом, оснивачким актом и статутом

Туристичка организација регије Западна Србија устројена као јавна служба са статусом правног лица за деловање на подручјима локалних самоуправа Ужица, Чајетине, Бајине Баште, Нове Вароши, Пријепоља, Ивањице, Сјенице, Ариља, Пожеге, Косјерића, Чачка и Драгачева. ТОРЗС је основана са мисијом да осмисли и координира заједничку промоцију туризма између кључних интересних субјеката подручја и усклади је са плановима и програмима Туристичке организације Србије, као и да подстиче изградњу туристичке инфраструктуре и других пратећих садржаја јавног карактера од значаја за унапређење квалитета туристичке понуде. Једна од главних активности Туристичке организације регије Западна Србија је координација наступа на сајмовима у земљи и иностранству.

Управљање дестинацијом је веома сложен процес, пре свега због присуства великог броја стејхолдера, нарочито из пословног, али и из јавног и цивилног сектора. Сваки сектор појединачно располаже са значајним снагама и одређеним слабостима, а у међусекторским партнерствима долази до синергетског удруживања снага и до неутралисања слабости. Пракса је показала да дестинација остварује успех само онда кад удружи способности сва три сектора. Иако у овом тренутку, са постојећом структуром и надлежностима, локална туристичка организација општине Пријепоље није у стању да уоптупности преузме одговорност за креирање ланца вредности на подручју дестинације, треба јачати њене капацитете за преузимање ове функције.

Приватни, јавни и цивилни сектор који директно или индиректно имају утицај на развој туризма, појединачно посматрано располажу са значајним снагама, али са друге стране и одређеним слабостима које онемогућавају стварање модела адекватног за управљање туристичком дестинацијом. Исто тако треба имати на уму да кроз међусекторску сарадњу долази до стварања партнерстава која у великој мери могу унапредити снаге и у одређеној мери ослабити слабости, јер успех дестинације и њена конкурентност зависе од сва три сектора, као и од територијалног и функционалног повезивања организација из поменутих сектора.

Поред носилаца туристичке понуде на локалном нивоу потребна је регионална сарадња и регионална партнерства. У вези са тим посебну пажњу треба посветити стварању конкурентних кластера и конкурентних производа унутар кластера где је неопходно спровести регионално партнерство. Другим речима у наредном петогодишњем периоду треба размотрити и операционализовати формирање кластерских организација и

туристичких производа и њихово обједињавање у комерцијалне активности на националном нивоу.

Поред маркетинга и промоције као основних задатака коју локална туристичка организација обавља треба размишљати у контексту увођења нових задатака које су од значаја за развој конкурентности дестинације. Односно у складу са законским овлашћењима Туристичка организација општине Пријепоље може са другим привредним субјектима које обављају делатност у области саобраћаја, културе и уметности, спорта, угоститељства да формално оснује различите облике организовања за оперативне и промотивне послове са циљем јачања конкурентности и одрживог развоја дестинације.

Законом о туризму из 2019. године предвиђено је оснивање дестинацијских менаџмент организација и дестинацијских менаџмент компанија:

Дестинацијска менаџмент организација (ДМО) је привредно друштво или друго правно лице основано ради управљања туристичком дестинацијом (планирање, организовање, маркетинг и вођење), чији оснивачи могу да буду из јавног и приватног сектора.

Дестинацијска менаџмент компанија (ДМС) је привредно друштво или друго правно лице специјализовано за одређену дестинацију, односно регију, са адекватним познавањем туристичких ресурса, кадровски оспособљено да креира, организује и реализује туристичке програме и путовања, посредује у пружању услуге боравка, смештаја, забаве, излета, услуга водича, трансфера и других услуга, повезујући се са свима који пружају услуге на тој дестинацији, а све ради пружања професионалних, висококвалитетних туристичких услуга.

Чланом 44. Закона о туризму остављена је могућност туристичким организацијама да се удружују:

Туристичка организација, уз сагласност оснивача, у циљу планирања, координације и управљања туристичким активностима, може са другом туристичком организацијом, привредним друштвом, другим правним лицем и предузетником који обавља делатност из области саобраћаја, туризма, угоститељства, промета робе и услуга, културе, спорта, информисања, конгресних и сајамских активности, основати организацију за оперативне, маркетиншке и промотивне послове. Делокруг рада и начин финансирања, као и међусобна права и обавезе туристичке организације и оснивача из става 1. овог члана уређују се уговором. У случају из става 1. овог члана туристичка организација доставља министарству обавештење.

Улога регионалне и локалних туристичких организација у повезивању кључних актера и оснивању ДМО је најзначајнија и туристичке организације уз помоћ локалних самоуправа треба да буду лидери у дестинацији. Искуства из праксе показују да је најлогичније прво формирати дестинацијске менаџмент организације као модел јавно-приватног партнерства на нивоу локалне дестинације.

Решење треба тражити у приватно-јавним партнерствима за послове резервације и продаје, обуке локалног становништва, запослених у туризму и осталих пружалаца туристичко-угоститељских услуга, као и за послове координације заинтересованих страна. Фокусирајући се на менаџмент активности у програмском периоду је потребно развијати широк дијапазон послова са циљем подизања конкурентности, превасходно кроз међусекторску сарадњу и партнерства као незаобилазно средство стратегијског управљања туристичком дестинацијом.

12. ПРОГРАМИ И ПРОЈЕКТИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА / АКЦИОНИ ПЛАН

Посебни циљ 1: Унапређење туристичке инфраструктуре у општини Пријепоље

	Активност	Носилац	Извор средстава	Период реализације	Индикатор
1.1	Уређење, обележавање и одржавање планинарско-туристичких и бициклических стаза (Via Dinarica, E7 европски пешачки коридор)	Општина Пријепоље - Одељење за инвестиције, ТО Пријепоље, РРА Златибор, ТО регије Западна Србија, Планинарски клубови	Буџет Општине Пријепоље, средства, Министарство заштите животне средине, ЕУ	у континуитету	250 км планинарско-туристичких и бициклических стаза
1.2	Успостављање Центра за адреналинске активности у Сопотници са изградњом авантура парка	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, Туристичка организација Пријепоље, Планинарски клубови	Буџет Општине Пријепоље, Европска унија	у континуитету	Функционалан Центар за адреналинске активности
1.3	Означавање сеоских подручја и пружалаца услуга	Туристичка организација Пријепоље	Буџет Општине Пријепоље Донаторска средства	у континуитету	Постављена саобраћајна и туристичка сигнализација
1.4	Обележавање и одржавање туристичко- планинарских стаза и израда сигнализације и инфо-табли	ТО Пријепоље, Планинарски клубови	Буџет Општине Пријепоље Донаторска средства	2024-2025	Постављена туристичка сигнализација за усмеравање туриста
1.5	Постављање расвете на потезу центар Пријепоља – манастир Милешева	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције	Буџет Општине Пријепоље	2024-2026	Постављања расвета на потезу Пријепоље – манастир Милешева
1.6	Уређење адекватног паркинг простора у централном делу Пријепоља	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције	Буџет Општине Пријепоље	2024-2026	Уређен паркинг простор
1.7	Изградња централног објекта и уређење рафтинг центра на Петровцу	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, Туристичка организација Пријепоље, Рафтинг клубови	Буџет Општине Пријепоље, средства Министарства туризма и омладине, Министарство заштите	2024-2026	Изграђен рафтинг центар

			животне средине, ЕУ		
1.8	Израда студије оправданости за изградњу хотела	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције	Буџет Општине Пријепоље, Јавно-приватно партнерство	2024-2026	Израђена студија оправданости
1.9	Постављање адекватне информативно туристичке сигнализације и мобилијара дуж главних транзитних праваца	Туристичка организација Пријепоље	Буџет ТО Пријепоље Донаторска средства	2025-2027	Постављена информативно-туристичка сигнализација и мобилијар
1.10	Уређење, опремање и одржавање стазе за рафтинг Куменица/Петровац	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, Туристичка организација Пријепоље, Рафтинг клубови	Буџет Општине Пријепоље, донатори	2025-2027	Успостављена функционална рафтинг стаза
1.11	Израда планске и пројектно-техничке документације за инфраструктурне пројекте од значаја за развој туризма	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, Туристичка организација Пријепоље	Буџет Општине Пријепоље, Туристичка организација Пријепоље, Министарство привреде, јавно-приватно партнерство	2025-2027	Израђено пет пројаката за инфраструктурне пројекте од значаја за развој туризма
1.12	Уређење и комунално опремање паркинг простора дуж главних саобраћајница и непосредно уз главне атракције	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције	Буџет Општине Пријепоље Министарство привреде Средства донатора	2025-2027	Уређен паркинг простор дуж саобраћајница и уз главне атракције
1.13	Обнова Меморијалног комплекса Јабука	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, Музеј у Пријепољу, Туристичка организација Пријепоље	Буџет Општине Пријепоље, Министарство културе, донатори	2025-2027	Обновљен и стављен у функцију Меморијални комплекс Јабука
1.14	Постављање соларних паметних клупа у ужем градском језгру	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, Јавно-комунално предузеће „Лим“ Туристичка организација Пријепоље	Буџет Општине Пријепоље, Министарство заштите животне средине, донатори	2026-2028	Постављено 10 соларних паметних клупа у ужем градском језгру
1.15	Изградња спортско-туристичког центра на Каменој Гори	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, ТО Пријепоље	Буџет Општине Пријепоље, средства РС (министарства), донатори	2026-2029	Изграђен спортско-туристички центар
1.16	Уређење инфо центра Јабука	ТО Пријепоље, Локална самоуправа	Општински буџет, Туристичка	2026-2028	Успостављен

			организација Пријепоље и буџет РС		инфо центра Јабука
1.17	Комунално опремање туристичких локалитета	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, ЈКП „Лим“	Буџет Општине Пријепоље, средства РС	2025-2028	5 туристичких локалитета комунално опремљено

Посебни циљ 2: Валоризација туристичких ресурса општине Пријепоље у функцији креирања туристичких производа

	Активност	Носилац	Извор средстава	Период реализације	Индикатор
2.1	Уређење средњовековног града Милешевца	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, ТО Пријепоље	Буџет Општине Пријепоље, Туристичка организација Пријепоље, средства РС, донатори	2024-2028	Фазно уређење средњовековног града Милешевца
2.2	Изградња Валтеровог музеја у згради крај 4. децембра	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, Дом културе, Музеј у Пријепољу, ТО Пријепоље	Буџет Општине Пријепоље, ЕУ И други донатори	2025-2027	Израђен Валтеров музеј
2.3	Уређење изворишта „Пећина“ у Каменој Гори	Локална самоуправа - Одељење за инвестиције, ТО Пријепоље	Буџет Општине Пријепоље, донатори	2026-2028	Уређено извориште „Пећина“
2.4	Успостављање виртуелне поставке у музеју	Туристичка организација Пријепоље Музеј у Пријепољу	Буџет Општине Пријепоље, средства РС (Министарство културе), донатори	2026-2028	Успостављена виртуелна поставка
2.5	Израда студије истраживања природних ресурса на Петањском кршу и уређење пећине Куртова Јама.	ТОП и Општина Пријепоље	Општина Пријепоље, ТОП и надлежно министарство	2026-2028	Израђена студија истраживања природних ресурса на Петањском кршу Уређена пећина Куртова Јама

Посебни циљ 3: Јачање кадровских капацитета пружалаца услуга у туризму општине Пријепоље

	Активност	Носилац	Извор средстава	Период реализације	Индикатор
3.1	Увођење система континуиране обуке за носиоце развоја туризма	Локална самоуправа, ХОРЕС, РРА Златибор, НСЗ, ТО Пријепоље, ТО регије Западна Србија	Буџет ТО Пријепоље	у континуитету	Реализовано минимум 5 обука
3.2	Увођење система континуиране обуке за водичке службе	Удружење планинара и рафтинг клубови	Буџет ТО Пријепоље, Планинарски савез Србије	у континуитету	Реализована минимум 1 обука годишње
3.3	Увођење система континуиране обуке за пружаоце угоститељских услуга и произвођаче традиционалних производа	Локална самоуправа, ХОРЕС, РРА Златибор, НСЗ, ТО регије Западна Србија Туристичка организација Пријепоље	Буџет ТО Пријепоље,	у континуитету	Реализовано минимум 5 обука
3.4	Организација волонтерских кампова	Туристичка организација Пријепоље	Буџет ТО Пријепоље/донатори	у континуитету	Организован један волонтерски камп годишње
3.5	Семинари и едукације за запослене у туризму и другим јавним и сервисним службама	Локална самоуправа, ХОРЕС, РРА Златибор, НСЗ, ТО регије Западна Србија, Туристичка организација Пријепоље,	Буџет ТО Пријепоље, Национална академија за јавну управу	у континуитету	Обучени запослени у туризму и другим јавним и сервисним службама
3.6	Увођење система континуиране средњошколске праксе за средњошколске профиле угоститељ (конобар и кувар) и туристичког техничара (туризмолога) у угоститељским објектима региона Западне Србије	РРА Златибор/ ТО Пријепоље/Средње школе	Буџет ТО Пријепоље/Министарство Просвете/донатори	у континуитету	Уведен систем континуиране средњошколске праксе за ученике туристичке струке

Посебни циљ 4: Унапређење модела управљања дестинацијом

	Активност	Носилац	Извор средстава	Период реализације	Индикатор
4.1	Умрежавање пружаоца услуга, умрежавање са туристичким посредницима и доносиоцима одлука	ТО Пријепоље/ РРА Златибор, ТО регије Западна Србија	Буџет ТО Пријепоље/донатори	у континуитету	Потписани споразуми о сарадњи
4.2	Унапређење модела управљања туристичким манифестација	ТО Пријепоље/ РРА Златибор, ТО регије Западна Србија	Буџет ТО Пријепоље/донатори	у континуитету	Успостављена радна група за управљање туристичким манифетсацијама
4.3	Унапређење управљања туристичким и посетилачким атракцијама и туристичком инфраструктуром	ТО Пријепоље/ РРА Златибор, ТО регије Западна Србија	Општина и буџет РС	у континуитету	Успостављен систем управљања и дефинисане одговорности управљача
4.4	Јачање сигнала мобилне телефоније и интернета у раралним подручјима	ТО Пријепоље Локална самоуправа	Буџет Општине Пријепоље	у континуитету	Унапређен систем мобилне телефоније и интернета у свим подручјима општине
4.5	Креирање туристичких програма са темом посебних интересовања (туризам специјалних интереса)	ТО Пријепоље, Установе културе, туристичке агенције, РРА Златибор	Буџет ТО Пријепоље, донаторска средства	у континуитету	Креирана минимум три програма са темом посебних интересовања
4.6	Креирање туристичких програма са темом културно-тематских рута	ТО Пријепоље, Установе културе, туристичке агенције, РРА Златибор	Буџет ТО Пријепоље, донаторска средства	у континуитету	Креирана минимум једна културно-тематска рута
4.7	Креирање туристичких програма који популаризују очувану природну средину, локалне	ТО Пријепоље, Установе културе, Удружења, туристичке агенције, РРА Златибор	Буџет ТО Пријепоље, донаторска средства	у континуитету	Креирано минимум пет програма који

	гастрономске производе, старе занате и локалну културу живљења				популаризују локалне вредности
4.8	Развој литерарног турина, заснованог на књигама, познатим личностима, легендама, причама	ТО Пријепоље, Установе културе, туристичке агенције, РРА Златибор	Буџет ТО Пријепоље, донаторска средства	у континуитету	даљи развој и експлоатација дигиталне платформе „Валтер – од Пријепоља до Сарајева“
4.9	Умрежавање свих актера који се баве туризмом специјалних интереса на дестинацији (појединци, удружења, туристичка организација, локално становништво)	ТО Пријепоље/ РРА Златибор, ТО регије Западна Србија	Буџет ТО Пријепоље, донаторска средства	у континуитету	Потписани меморандум о сарадњи
4.10	Промоција општине Пријепоље на туристичком тржишту	ТО Пријепоље, ТО регије Западна Србија	Буџет ТО Пријепоље, донаторска средства	у континуитету	Наступи на циљаним тржиштима и сајмовима у земљи и иностранству
4.11	Промоција локалитета Пријепоља дуж главних саобраћајница у општини Пријепоље	ТО Пријепоље, ТО регије Западна Србија	Буџет ТО Пријепоље, донаторска средства	у континуитету	Постављени билборди дуж главних саобраћајница
4.12	Унапређење маркетинга локалних туристичких атракција - дигитални маркетинг	ТО Пријепоље, ТО регије Западна Србија	Буџет ТО Пријепоље, донаторска средства	у континуитету	Увођење и коришћење алата дигиталног маркетинга у промоцији

13. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Да ли ће општина Пријепоље убудуће представљати значајнију туристичку дестинацију конкурентну на подручју Златиборског округа и Западне Србије, поред значајних улагања у туристичку инфраструктуру, унапређења маркетинг активности, модернизације смештајних капацитета, улагања у кадрове, највише ће зависити од реализације кључних инфраструктурних пројеката.

Реализација акционог плана овог програма, допринела би бољем имиџу, препознатљивости и унапређењу конкурентности општине Пријепоље на туристичком тржишту, а уједно би се остварили и индиректни ефекти: побољшање квалитета живота људи, отварање нових радних места, јачање националног и локалног идентитета и унапређење културно-забавних активности. Међутим евидентно је да интензивнији развој туризма није могућ само кроз активности у овом сектору, већ је директно зависан од тесне сарадње између туристичке организације, културних институција, хотелских предузећа, локалне самоуправе и државе.

Програм развоја туризма општине Пријепоље се састоји од низа активности које доприносе постизању стратешких циљева и остварењу визије туристичког и привредног развоја. Програм је произашао из чињенице, да општина Пријепоље располаже са високовредним и невалоризованим ресурсима, недовољно развијеном понудом туристичких производа и капацитета, који не остварује задовољавајућу туристичку посету, а самим тим и промет. Овај програм пружа свеобухватан приступ развоју туристичког потенцијала општине Пријепоље, указује на конкретне акције у правцу развоја свих елемената туристичке делатности и представља добру основу за суфинансирању развојних туристичких пројеката од стране општине Пријепоље, надлежних министарстава и међународних извора финансирања.

Праћење реализације Програма развоја туризма општине Пријепоље (мониторинг) представља континуирани процес, који почиње од тренутка спровођења Програма. Основни циљ свих мониторинг активности је остварити максималне резултате пројеката предвиђених Програмом и оправдати инвестирање у њих кроз остваривање дефинисаних циљева. Програм треба да садржи компоненту интерног мониторинга квалитета, односно праћење напредовања и остваривања постављених циљева, уочавања проблема и потреба за променом приступа и начина рада чиме се обезбеђује квалитет. Мониторинг је стога позитивна и конструктивна активност која помаже да се остваре циљеви Програма.

С друге стране, евалуација представља оцену успешности спровођења Програма, у смислу спровођења дефинисаних циљева, планова и пројеката. Краткорочно праћење спровођења стратегије омогућава да се на време уоче проблеме и недостаци у имплементацији пројеката и укаже ако нешто треба прилагодити или изменити. Средњерочни преглед односи се на утврђивање конкретних резултата и кључних корака у спровођењу пројеката, што омогућава процену резултата, предности и недостатке и потребе за увођењем промена. Дугорочно праћење и оцена Програма усредсређује се на утицај и ефекте пројеката који из ње произилазе на укупно побољшање туристичких активности, а самим тим и животни стандард становништва. Да би успешно мерили остварени резултате неопходно је дефинисати одговарајуће показатеље, вршити њихово мерење, поредити резултате за дефинисаним стандардом и вршити неопходне измене. Показатељи туристичке активности и степена њеног развоја могу бити: број угоститељских објеката, број смештајних капацитета, број посета туриста, туристичка потрошња, број ноћења, број радних места у туризму, инвестиције и сл. На основу њихове

тренутне вредности, дефинисаних циљева и пројеката развоја туризма, можемо поставити њихове очекиване вредности. Остварење дефинисаних вредности меримо поређењем тренутних вредности и остварених, као и остварених и планираних.

Мониторинг и евалуација је користан инструмент који доносиоцима одлука пружа релевантан увид у ток спровођења и исходе улагања јавних средстава, и омогућава учење на основу како добре, тако и лоше праксе. С тим у вези можемо закључити да и најквалитетнија Стратегија развоја туризма, као документ не значи ништа, уколико не постоји мотивисан тим стручњака, задужен за њену имплементацију, мониторинг и евалуацију са јасном визијом развоја туризма у наредном периоду. С тога, основни задатак тима за имплементацију стратегије је информисање и мотивисање што ширег спектра људи на подручју општине а посебно оних, који ће бити укључени у извођење појединих садржаја у домену развоја туризма.

Рад локалне туристичке организације општине Горњи Милановац, усклађује се са законском и стратешком регулативом која дефинише област туризма. У складу са тим, пословање локалне туристичке организације у управљању туристичком дестинацијом и промоцији туристичких вредности, усклађује се и контролише од стране оснивача – Општинске управе Пријепоље, Управног одбора Туристичке организације али и националних тела: Министарства туризма и омладине републике Србије и Туристичке организације Србије.

14. ПОПИС ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА

Табела 1. Општи подаци о општини Пријепоље

Табела 2. Преглед путне инфраструктуре општине Пријепоље у периоду 2018-2022.

Табела 3. Дужина путева општине Пријепоље у km у 2022. години

Табела 4. Прикљученост на водоводну мрежу у општини Пријепоље

Табела 5. Број привредних друштава у општини Пријепоље у периоду 2018-2022. година

Табела 6. Број предузетника у општини Пријепоље у периоду 2018-2022. година

Табела 7. ФАС методологија Светске туристичке организације

Табела 8. Оцена природних атрактора општине Пријепоље према ФАС методологији

Табела 9. Оцена културних атрактора општине Пријепоље према ФАС методологији

Табела 10. Оцена центара за активности општине Пријепоље према ФАС методологији

Табела 11. Оцена туристичких фактора општине Пријепоље према ФАС методологији

Табела 12. Оцена елемената подршке према ФАС методологији

Табела 13. Број долазака туриста у општину Пријепоље у периоду 2019-2023. године

Табела 14. Број ноћења туриста у општини Пријепоље у периоду 2019-2023. године

Табела 15. Туристичке организације на територији општине Пријепоље

Табела 16. Оцена стејкхолдера општине Пријепоље

Табела 17. Преглед смештајних капацитета општине Пријепоље

Табела 18. Структура запослености у општини Пријепоље у периоду 2018-2022. година

Табела 19. Преглед идентификованих врста активности и подручја на којима су развијене

Табела 20. Рурални туризам као туристички производ у дестинацији

Табела 21. Туризам специјалних интереса као туристички производ у дестинацији

Табела 22. Културни туризам као туристички производ у дестинацији

Табела 23. Тематске руте као туристички производ у дестинацији

Табела 24. Манифестације/догађаји као туристички производ у дестинацији

Табела 25. Транзитни туризам као туристички производ у дестинацији

Табела 26. Показатељи учинка (индикатори)

Табела 27. Пројекције одрживог развоја туризма општине Пријепоље за период 2024-2029. године

Табела 28. Предлог кључних инвестиционих пројеката

Графикон 1. Тренд кретања укупног броја становника у периоду 2011-2022 година

Графикон 2. Укупан број долазака туриста у општини Пријепоље у периоду 2019-2023. година

Графикон 3. Остварени број долазака домаћих и страних туриста у општини Пријепоље у периоду 2019-2023. година

Графикон 4: Остварени број ноћења домаћих и страних туриста у општини Пријепоље у периоду 2019-2023. година

Графикон 5: Просечна дужина боравка туриста у општини Пријепоље у периоду 2019-2023. година

15. КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ ПОДАТАКА

- <https://rsjp.gov.rs/cir/analiticki-servis/https://rsjp.gov.rs/cir/analiticki-servis/>
приступљено: јануар-мај 2024.
- <https://www.ekologija.gov.rs> приступљено: фебруар 2024.
- <https://www.srbija.gov.rs>, приступљено: фебруар 2024.
- Д. Ковачевић, Развој туризма и оцена туристичке конкурентности Јужнобанатске области, Докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, 2019. Нови Сад
- Закон о локалној самоуправи („Сл. гласник РС”, бр. 129/2007, 83/2014, 101/2016 и 47/2018)
- Закон о планском систему Републике Србије (“Службени гласник РС”, број 30/2018)
- Закон о туризму („Службени гласник РС”, бр. 17/2019)
- Закон о угоститељству („Службени гласник РС”, број 17/19)
- Информације добијене из Националне службе за запошљавање, Пријепоље
- Информациони систем непокретних културних добара Републике Србије
<https://nasledje.gov.rs/index.cfm>, приступљено фебруар 2024.
- Ј. Басарић: Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Културно наслеђе као туристички потенцијал Доњег Подунавља у Србији, Прегледни рад мај 2023, стр. 51
- М. Жижић, С. Лукић, Анализа надлежности и капацитета јединица локалних самоуправа у области туризма, СКГО, Београд 2022.
- О. Бакић: Маркетинг менаџмент туристичке дестинације, Економски факултет, Београд.
- Општина Пријепоље Профил заједнице, Канцеларија за локални економски развој, Пријепоље, доступно на: <https://opstinaprijepolje.rs>
- Општине и региони у Републици Србији (Издање 2020-2022)
<https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202013047.pdf>
<https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202113048.pdf>
<https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G202213049.pdf>
- План развоја општине Пријепоље, 2022-2029, доступно на
<https://prijepolje.ls.gov.rs/images/2023/PlanRazvoja/PlanRazvojaFinal.pdf>
- Планови генералне регулације Пријепоље и Бродарево (“Сл.гласник општине Пријепоље” бр. 38/2005)
- Попеску, Ј. „Менаџмент туристичке дестинације”, Универзитет Сингидунум, Београд, 2011, стр.163
- Попеску, Ј. „Менаџмент туристичке дестинације”, Универзитет Сингидунум, Београд, 2011, стр. 163
- Правилник о садржини и начину израде програма развоја туризма јединица локалне самоуправе („Службени гласник РС”, број 86/20)

- Предео изузетних одлика „Камена Гора“ (Уредба о проглашењу предела изузетних одлика „Камена Гора“ донета је 2014. године („Сл. гласник РС“, бр. 99/2014).
- Предео изузетних одлика „Озрен-Јадовник“ (Уредба о проглашењу предела изузетних одлика "Озрен - Јадовник" Сл. гласник РС", бр. 107/2014)
- Програм развоја туризма општине Пријепоље 2015-2020
- Просторни план општине Пријепоље, ЈП дирекција за урбанизам Крагујевац, 2011. године
- Просторни план општине Пријепоље, ЈП Дирекција за урбанизам Крагујевац, Крагујевац, 2011. године
- Просторни план подручја посебне намене Специјални резерват природе Клисуре реке Милешевке ("Службени гласник РС", број 44 од 27. марта 2020.)
- Просторни план подручја посебне намене хидроелектрана „Бродарево 1“ и „Бродарево 2“ на реци Лим, доступно на <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2012/49/1>
- Просторни план Републике Србије 2021-2035 доступан на www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf
- Регионални план управљања отпадом за општине Пријепоље, Нова Варош, Прибој и Сјеница 2011-2020, Пријепоље, 2011, доступно на <https://www.novavaros.rs/dokumenta/RPUO.pdf>
- Регионални просторни план за подручје Златиборског и Моравичког управног округа ("Службени гласник РС", бр. 1/2013.)
- Републички завод за статистику Дев инфо профил <http://devinfo.stat.gov.rs>
- Стратегија одрживог развоја општине Пријепоље од 2016. до 2020. године, доступно на: http://www.opstinaprijepolje.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/Strategije%20odrzivog%20razvoja%20opstine%202016-2020_lat.pdf
- Стратегија развоја туризма Републике Србије за период 2016. – 2025, доступно на <https://mto.gov.rs/extfile/sr/207/strategija.pdf>
- Стратегијски маркетинг план туризма Републике Србије до 2025. доступан на (<https://mto.gov.rs/extfile/sr/201/Strategijski%20marketing%20plan%20turizma%20RS%20do%202025..pdf>).
- Уредба о категоризацији државних путева („Службени гласник Републике Србије, бр. 105/13, 119/13,93/2015)
- Уредба о категоризацији државних путева ("Службени гласник РС, бр. 105/13, 119/13,93/2015)
- Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. год. („Сл. гласник РС“, бр. 104/2014)
- Централни информациони систем у области угоститељства и туризма, приступљено 2. септембра 2024. године

16. ОБЈАВЉИВАЊЕ И СТУПАЊЕ НА СНАГУ

Програм развоја туризма општине Пријепоље за период 2024-2029 ступа на снагу доношењем Одлуке скупштине општине Пријепоље о усвајању документа, а која ће бити објављена у Службеном гласнику општине Пријепоље.